

М.О. Мусаева, З.И. Аташикова, Н.О. Шамадиева

*Қозғистон Республикаси
Таълим ва фан вазирлиги тасдиқлаган*

АДАБИЙ ҲҚИШ

**Умумтаълим мактабларининг
4-синфи учун дарелик**

4

Алматы

«Жазушы»
2019

УДК 373.167.1
ББК 83.3 (5 Узб) я 72
М 78

Шартли белгилар

Ўқинг

Савол ва топшириқлар

Ёзинг

Чизинг

Сўзланг

Саҳналаштиринг

Тингланг

Фикрланг

Ёдлаб олинг

Мусаева М.О. ва б.

М 78 **Адабий ўқиш.** Умумтаълим мактабларининг 4-синфи учун дарслик / М.О. Мусаева, З.И. Аташикова, Н.О. Шамадиева. – Алматы: Жазушы, 2019. – 224 бет, расмли.

ISBN 978-601-200-685-8

УДК 373.167.1
ББК 83.3 (5 Узб) я 72

© Мусаева М.О., Аташикова З.И.,
Шамадиева Н.О., 2019

© «Жазушы» баспасы, 2019

Барча ҳуқуқлар ҳимоя қилинган.
Нашрнинг мулкый ҳуқуқлари
«Жазушы» нашриётига тегишли.

ISBN 978-601-200-685-8

Мениң Ватаним – Қозоғистон

Онадай бағри кенг Қозоғистоним,
Серхосил мевали боғу бұстоним.
Сенсан ұзинг шавкату шоним,
Мустақилсан, она Ватаним.
Гулла яшна ҳамиша элим,
Элда азиз ҳур ўлкам менинг.
Она юртим, чаманим менинг,
Қозоғистон – Ватаним менинг!

Ф. Ўлжаева

1-бўлим

1

МАДҲИНГНИ КУЙЛАБ

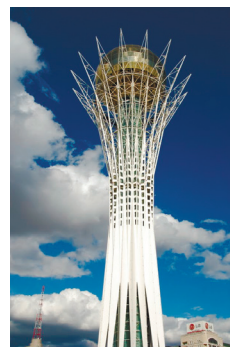
1

Шеърни ифодали ўқинг ва мазмунини сўзланг.

МАДҲИНГНИ КУЙЛАБ

Ватаним, мадҳингни куйлаб толмайман,
Чорласа, ўзга юрт – ташлаб бормайман.
Дунёда давлат кўп, сен – ягонасан,
Қиёсда тенгинг йўқ, сен – бебаҳосан.

Пойтахтинг – Астана, Ишим соҳили,
Бўйидаги мисли заррин кокили.
Иккинчи пойтахт – гўзал Олмаота,
Маданий марказдир, – зиё тарқатар.

Учинчи пойтахтинг – Чимкент шахридир,
Серқуёш бу диёр – юртнинг фахридир.
Қишлоқларинг ажиб жаннатмакондир,
Бепоён даштларинг ғаллага кондир.

Меъморчилик санъати равнақ топмоқда,
Муҳташам бинолар қад кўтармоқда.
Барқ уриб очилган турфа гулларинг,
Кўтарар кўрганнинг баҳри – дилларинг.

Ватаним, сени ҳеч кимга қиймайман,
Кун сайин ҳуснингга боқиб тўймайман.
То абад ҳилпираб турсин байроғинг,
Офтоб мисол порлаб, ёнсин маёғинг.

Зухро Ирисмат қизи

2**Савол ва топшириқлар.**

1. Шоир Ватанимизни қандай таърифлайди?
2. Ватанимизнинг пойтахти ва йирик шаҳарлари ҳақидаги мисраларни ўқинг. Бу шаҳар ҳақида билган маълумотларингизни айтинг.
3. Дафтарингизга Қозоғистондаги йирик шаҳарлар номларини ёзинг.
4. Шеърни ёд олинг.

3

Дўстингиз билан шеърнинг ҳар бир тўртлиги асосида “Жонажон Ватаним” мавзусида постер тузинг.

4

Шеърни ифодали ўқинг.

СЕНТЯБРЬ ҚЎШИҒИ

Ўқиш учун келди вақт,
Болалар ғайрати шахд
Қўлда китоб-дафтар тахт,
Ўқиш қандай гўзал бахт,
Биринчи сентябрь,
Биринчи сентябрь!
Кўча кўйга тўлиб бола,
Кийинишиб гулдай сара,
Мактаб борар гала-гала,
Ўқитувчи опам Лола,
Биринчи сентябрь,
Биринчи сентябрь!
Ана данғиллама мактаб,
Ўқувчилар унда саф-саф,
Оёқлари илдам сакраб,

Айтингизлар тўйми не гап?
Биринчи сентябрь,
Биринчи сентябрь!

Қуддус Муҳаммадий

5

Савол ва топшириқлар.

1. Шоир қайси байрам ҳақида ёзган?
2. Шеърнинг охирги тўртлиги орқали шоир қандай фикрни билдирган деб ўйлайсиз? Ўз фикрингизни далилланг.

6

Мақолларни ўқинг, мазмунини тушунтиринг.

Тинчлик – фароғат.

Билимли – олим,
Билимсиз – золим.

Билим - бойлик калити.

Заррин кокили
Муҳташам
Маёғинг
Шаҳд

6

2

БИЗНИНГ ҚОЗОҒИСТОНИМИЗ

1

Матни диққат билан ўқинг ва мазмунини сўзланг.

БИЗНИНГ ҚОЗОҒИСТОНИМИЗ

Жаннатмакон, бепоён, ҳур ўлкамизни Қозоғистон дейдилар. Ватанимиз пойтахти Евроосиёнинг кўприги гўзал Астана шаҳридир. Қозоғистонда осмонўпар тоғлар, бепоён далалар, сувлари маржон дарё-ю, кўллар, шовуллаган дарахтзор ўрмонлар бор. Гўзал шаҳарлари, қишлоқларида турли миллат вакиллари бир-бирлари билан аҳил ва иноқ яшайдилар.

Ватанимиз ер ости бойликлари, ғалласи, сут-гўшт маҳсулотлари ва мева-сабзавотлари билан дунёга машҳурдир.

Қозоғистоннинг Астана, Алматы, Туркистон, Шимкент, Тараз каби қадимий ва навқирон шаҳарларида маданий обидалар жуда кўп. Юртимизга ҳар йили кўплаб чет эллик сайёҳлар келадилар. Улар мамлакатимизнинг тарихи ва маданияти билан танишиб, ўз юртларига бир олам таассуротлар билан қайтадилар.

Қозоғистон 1991 йили 16 декабрда Мустақилликка эришган. Ҳар йили 16 декабрни Мустақиллик байрами сифатида нишонлаймиз. Шу давр ичида Ватанимиз беқиёс даражада гўзаллашиб, ривожланиб бормоқда.

Биз – болалар ўз билимимиз, аъло хулқимиз билан Ватанимиз мустақиллигини мустаҳкамлашга, келгусида комил инсонлар бўлиб етишишга ёшлик чоғимиздан бошлаб ҳаракат қилишимиз керак.. Зеро, Ватанимиз биз ўғил – қизларга яратиб бераётган бахтли – саядатли ҳаётнинг жавоби ҳам етук бўлмоғи лозим.

2 Савол ва топшириқлар.

1. Ватанимизнинг ҳақиқий эгалари кимлар деб ўйлайсиз? Фикрингизни далилланг.
2. Мустақиллик берган неъматлар ҳақида оғзаки фикр юритиб, ўзингизни синаб кўринг.
 - ўзликни англаш нима?
 - Қозоғистонда техниканинг ривожланишига мисол келтира оласизми?

3 Интернетдан Ватанимиз мустақиллигининг биринчи беш йиллигидаги энг муҳим воқеалари ҳақида маълумот тўпланг ва дафтарингизга ёзинг.

4

Ватан ҳақидаги ҳикматларни ўқинг ва мазмунини тушунтиринг.

- Яхши инсон бўлишинг, жамиятга фойданг тегиши ҳам Ватанни севишингдир.
- Ҳар кимнинг юрагида ўз Ватанининг жажжи қиёфаси яшайди.
- Ким ўз юртини севмаса, у ҳеч нимани сева олмайди.
- Ватан олдидаги бурч инсон учун муқаддасдир.

5

Шеърни ифодали ўқинг, мазмунини тушунтиринг.

Боболар каломи тилимда доим,
Сен учун юрагим қўлимда доим.
Соғинаман юрган йўлимда доим,
Ватан, яғонасан дилимда доим.

Муҳаммад Юсуф

Шеърни ёд олинг.

Жаннатмакон
Навқирон
Сайёҳ

1

Шеърни ифодали ўқинг, мазмунини сўзланг.

ЮРТ БАЙРОҒИ

Элнинг эрк-у ғурурин –
 Рамзи, бахт чароғи бу.
 Озод юрт байроғи бу,
 Обод юрт байроғи бу!
 Улуғ боболар руҳи,
 Шаҳди мужассам унда.
 Элим деган эрларнинг
 Аҳди мужассам унда.
 Мустақиллик шукуҳи,
 Қадри мужассам унда.
 Кўзимиз қароғи бу –
 Озод юрт байроғи бу.
 Юксакларда ҳилпираб –
 Порлаб турар ҳамиша.
 Буюк ғалабаларга
 Чорлаб турар ҳамиша.
 Эзгулик маёғи бу,
 Озод юрт байроғи бу!

Дилшод Ражаб

2

Савол ва топшириқлар.

1. Шоир Ватан байроғини қандай сўзлар билан таърифлаган?
2. Ватанимиз байроғи қаерларда ҳилпираб туради?
3. Шеърни ёд олинг.

3

Шеърнинг ҳар бир бандига сарлавҳалар танланг. Уларни изоҳланг.

4

Мақолларни ўқинг, мазмунини тушунтиринг.

Айрилмагин элингдан,
Қувват кетар белингдан.

Ҳар қуш ўз уясига
Қараб учар.

Ватансиз инсон – куйсиз булбул.

5

Расмларни кузатинг.

Расмларда Ватанимизнинг қандай жойлари тасвирланган? Улар ҳақида билганларингизни гапириб беринг.

6**Шеърни ифодали ўқинг.**

Китоблар кўп дунёда,
Барчасидан зиёда,
Нур сочар мисли офтоб,
Бизнинг Бош Қомус китоб!

Ҳар сўзида минг маъно,
Ҳам меҳр, ҳам қудрат жо,
Қадрлидир доимо,
Бизнинг Бош Қомус китоб!

Адолатдан сўзлайди,
Эзгуликни кўзлайди,
Тенг-тенгликни истайди
Бизнинг Бош Қомус китоб!

Дилшод Ражаб

7**Савол ва топшириқлар.**

1. Шеър қандай китоб ҳақида ёзилган?
2. Қозоғистон Республикаси Конституцияси куни қачон нишонланади?
3. Бош Қомус китобимиздан билим олиш ҳақидаги моддани топиб ўқинг ва дафтарингизга ёзинг.

Эзгулик
Мужассам
Бош Қомус

4

БУЛБУЛ ЧАМАННИ СЕВАР, ИНСОН ВАТАННИ...

1

Матни ўқинг, мазмунини сўзланг.

БУЛБУЛ ЧАМАННИ СЕВАР, ИНСОН ВАТАННИ...

Азиз болажонлар, сиз гўзал боғларга, она табиатга, нурли оламга бир олам ҳавас билан боқасиз. Сиз завқ-шавқ билан шахдам-шахдам юргангизда олам жонланади. Боғлар, чаманлар сизга талпиниб кучоқ очади.

Шалодадай шўх кулгингиз мудроқ қалбларни уйғотади. Эшит-япсизми, булбул сайраяпти. Уни тинглаб, ёш дилингизда она юртга меҳр туйғулари дарёдай жўш уради.

Сиз ҳам она – Ватан боғида гул-у гунчасиз. Ўсиб, улғаясиз! Сиз билимга, гўзалликка, меҳрга чанқоқсиз.

Ҳаёт шиддат билан олға интилмоқда. Кунлар ҳафталарни, ҳафталар ойларни қувиб, йиллар алмашмоқда!

Сиз улғаймоқдасиз...

Она – Ватан йўлингизга кўз тикиб, сизни кутмоқда. Сиз – ҳаётимизнинг мазмуни, юрагимизнинг устунисиз. Сиз – она халқимизнинг умид-ишончи, олам-олам қувончи.

Сиз – Ватаннинг тоғдай таянчисиз!

Бизнинг Қозоғистон – ботирлар Ватани!

Буюк ботир боболаримиз бу юртнинг ҳар қарич тупроғини эъзозлаган. Уни оёқ ости қилган ёвларни юртдан қувиб чиқарган.

Юртимизнинг оқил бийлари Айтекебий, Қазибекбий, Толебийлар халқни бирлаштириб, бу муқаддас тупроқни авлодларга қолдирганлар.

Улуғ оқинлар Абай, Жамбил, Ибрай боболаримиз ўз шеърларида мадҳ этган тупроқ бу. Бу юрт – шундай алломалар юрти! Унинг

номини тилга олганда, юрагимиз фахр-ифтихор туйғулари билан тўлиб тошади.

Сиз оламга доврў таратган ҳур Ватан фарзандларисиз.

2 Савол ва топшириқлар.

1. “Ватанни севиш” деганда кўз олдингизга нималар келади?
2. Юртимиз ботирлари, арбоблари ҳақида билганларингизни дўстларингизга сўзлаб беринг.
3. Сиз Ватаннинг содиқ таянчи бўла оласизми? Фикрингизни далилланг.

3 Ота-онангиздан Ватанимиз мустақиллигининг иккинчи беш йиллигидаги энг муҳим ўзгаришлар ҳақида сўраб билинг ва дафтарингизга ёзинг.

4 Шеърни ифодали ўқинг, мазмунини тушунтиринг.

ТУҒИЛГАН ЕР

Туғилган ер – олтин бешигим,
Тебратдинг мени бағрингда.
Юради сенинг исминг
Мангу боқий қалбимда.
Туғилган ер – олтин маконим,
Бахтим сенсан соғинган.

Мангу боқий ўтаман,
Қарздор бўлиб сенга мен.

Қувондиқ Шангитбаев

Шеърни ёд олинг.

5 Ёзинг.

1. “Туғилган ер” шеърда туғилган ер қандай таърифланган?
2. Туғилган жойингиз нима деб аталади? Туғилиб ўсган жойингиз ҳақида эссе ёзинг.

6 Шеърни ўқинг. Тоқ мисралардаги битта сўзнинг тескари ёзилганига эътибор беринг.

Йўлим тушди наднес кўп йироқ,
Ҳузурингга қайтгумдир бироқ.
Ахир, айт-чи, аногеб элда,
Қимнинг бахти, ҳаёти кулган?
Кўкка отсанг, оттаҳ ҳиссиз тош,
Ерга қайтар, олиб кетмас бош.

Муҳаммад Али

Шаҳдам
Шиддат
Аллома

1

Шеърни ифодали ўқинг.

ВАТАН МАДҲИ

Кимга дашт бошпана, кимгадир гулзор,
 Ҳар кимнинг сиғинган саждагоҳи бор.
 Ҳар ҳовуч тупроғи кўзга тўтиё,
 Биз учун қадрдон шу азиз диёр.

Ўпинг, кўзингизга суринг тупроғин,
 Ҳар сўзин муқаддас дуодек севинг.
 Қаданг юракларга миллат байроғин,
 Ватанни Нажмиддин Кубродек севинг.

Кўнглимнинг гавҳари шу азиз маскан,
 Фидодир ҳамиша унга жон-у тан.
 Оталар ҳимматин ёди машъали,
 Оналар оқ сути ҳурмати – Ватан.

Ўпинг, кўзингизга суринг тупроғин,
 Ҳар сўзин муқаддас дуодек севинг.
 Қаданг юракларга миллат байроғин,
 Ватанни Нажмиддин Кубродек севинг.

Муҳаммад Юсуф

2

Савол ва топшириқлар.

1. Шоир Ватан тупроғи ҳақида ёзган фикрларни сиз қандай тушунасиз?

2. Шеърни ўқиш давомида қандай ҳис-туйғуларни сездингиз? Фикрингизни далилланг.
3. Шоирнинг Ватанга берган таърифларини топиб ёзинг, сиз қандай таъриф берган бўлар эдингиз?
4. Шеърни ёд олинг.

Расмларни кузатинг.

Расмлар асосида дўстларингиз билан “Бепоён юртим” мавзусида савол-жавоб ўтказинг.

Матнни тингланг.

Ҳар қандай инсон она Ватани, ота-боболари ўтган муқаддас замин билан фахрланиб яшайди. Бу туйғу унга куч-қувват беради, ақл-идрок ато этади, мардликларга ундайди. Инсондек яшаш, меҳнат қилиш, ҳаёт кечиришни таъминлайди.

Ватанни севиш – бу она юртнинг равнақи йўлида ҳалол меҳнат қилиш, ўзини қаҳрамонликларга тайёрлаб бориш демакдир. Ўзи яшаб турган заминни эъзозлаш, табиатини ва нафосатини сақлаш, унинг гўзаллигига гўзаллик қўшиш, одамларни сева билиш, аъло ўқиш, хушхулқ бўлиш демакдир.

Ватаннинг ҳар бир қарич ерини муқаддас билиб қадрлаган инсон ҳақиқий ватанпарвардир.

5

Ўйланг – жуфтликда ишланг.

1. Матн бўйича режа тузинг.
2. Режа асосида қисқа баён ёзинг.

6

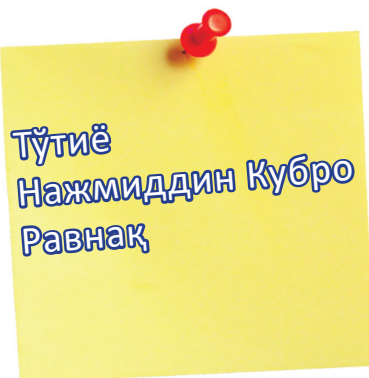
Фикрланг.

Мақолларни ўқинг. мазмунини тушунтиринг.

Қўшнинг тинч – сен тинч.

Элга хизмат – олий ҳиммат.

Тинчлик билан эл кўкаради,
Ёмғир билан ер кўкаради.

Эртакни ўқинг, мазмунини сўзланг.

МАЖНУНТОЛ

Икки дўст сафарга отланишибди. Улар узоқ йўл юриб, кўплаб мамлакатлардан, сахро-ю чўллардан ўтишибди. Кичик бир қишлоққа етишиб келишибди. Иккиси ҳам ҳориб чарчабди. Шу сабаб бу ерда тўхтаб дам олишга келишибди. Улар атрофни кузатганча, катта мажнунтол тагига келиб жойлашибди. Шунда ҳалиги икки йигит мажнунтолнинг танаси ялтираётганини кўриб, унга қўлларини теккизишибди. Иккисида ҳам чарчоқ аломатидан асар қолмабди. Улар бир-бирига қараб, кулишибди. Биринчи йигит дўстига:

– Дўстим, излаган нарсамизни топдик, энди бойиб кетамиз, биз ҳам бой яшаймиз, – дебди.

Иккинчиси ҳам унинг гапини маъқуллабди. Шунда дарахт уларнинг гапларини эшитиб, тилга кирибди:

– Эй одамзод, мен сенинг дардингни олдим, чарчоғингни чиқардим. Эвазига мени ер бағридан, ўз тупроғимдан айирмоқчи бўляпсан.

Ҳали менинг қиладиган ишларим кўп, сизларга ўхшаган сайёҳларга ёрдамим тегади, – дебди.

Шунда биринчи йигит:

– Сенинг нима ҳам фойданг тегади. Бу ерда қуруқ турибсан. Сени бу ердан олиб кетсак, шаҳримиздаги касалларни даволаймиз, пул ишлаб бойиб кетамиз. Сен бўлсанг ҳали кўп иш қилишим керак, дейсан. Менга айт-чи, қайси ишинг билан ёрдам бермоқчисан? Сенинг ҳеч кимга фойданг тегмайди, фақат шу шифобахш тананг бор. На мева берасан, на ёғочликка ярайсан, – дебди.

Шунда мажнунтол яна тилга кириб:

– Эҳ, нодон одамзод, менинг мевали бўлмаса ҳам соям бор, унда яхши одамлар дам олишади, иссиқдан жон сақлашади, шифобахш танамдан эса касалликлари учун даво излашади. Яхши одамлар мени силаб, сув қуйиб кетишди. Аммо сенга ўхшаган ёвуз одамлар эса бойлик деб танамга озор беришди. Лекин билиб қўйинглар, шохимни олиб кетганларинг билан у ҳеч нимага ярамайди. Менинг танам ўз тупроғимда, ўз маконимда шифобахш, даволовчидир. Уни ўзга юртларга олиб кетганинг билан наф келтирмайди. Дарахт бир жойда кўкаради. Шунини унутманг, – дебди.

Улар мажнунтолнинг гапига қулоқ солишмабди. Катта шохини синдириб олишибди. Сўнг йўлга отланишибди. Ўз шаҳарларига етишиб келишибди. Иккиси бараварига “Касалларни даволаймиз” деб чор-атрофга хабар беришибди. Бир зумда атрофни тумонат одам эгаллабди. Ҳар ким ўз соғлиги вазидан келиб навбатда турибди. Шунда биринчи йигит йиғилганлардан олдин пул олиб, сўнг мажнунтолнинг шохига касалларнинг қўлини теккизибди. Ҳеч ким шифо топмабди. Шунда иккиси ҳам “Бир – икки кун кутинг, кейин шифосини сезасиз”, – дейишибди. Орадан бир ҳафта ўтса ҳам касалларнинг тузалишидан дарак бўлавермагач, одамлар ёпирилиб келиб, иккисини ҳам калтаклашибди. Берган пулларини олиб, ортларига қайтиб кетишибди. Қалтак азобига, оғриқларга чидолмай инграшибди. Шундан сўнг, улар ўзларига етарлича хулоса чиқариб, дарахт бир жойда кўкаради, инсон ҳам ўз ватанида униб-ўсиши мумкинлигини англаб етишди.

2

Савол ва топшириқлар.

1. Икки дўстнинг қандай хатоликларга йўл қўйганликларини мисоллар билан тушунтиринг.
2. Эртақнинг хулосаси юзасидан ўз фикрларингизни айтинг.
3. Эртақ мазмунига мос мақоллар топиб айтинг.

3

Фикрланг.

Мажнунтол билан бирор бир дарахтни таққослаб ёзинг.
Ёзганларингиз асосида дўстингиз билан тақдимот тайёрланг.

4

Эртақ асосида дўстларингиз билан саҳна кўриниши тайёрланг.

5

Мақолларни ўқинг, мазмунини тушунтиринг.

1. Бирни кессанг, ўнни эк.
2. Дарахт бир жойда кўкаради.

Тумонат
Наф
Шифо

1

Шеърни ифодали ўқинг.

АРҒУМОҚ

Тулпори билан машҳур,
 Эй, поёни йўқ диёр!
 Қара, кезар ҳов уюр,
 Яшнар чўлда майсазор.
 Бергин
 Қоратўригин,
 Шамолларга келар бас.
 Устида эгиб бўйин,
 Парвоз этай бир нафас.
 Сезсин ел алангасин
 Арғумоқ ҳам ўзида;
 Қизғалдоқлар порласин
 Унинг қора кўзида.
 Майли, кураш нелигин
 Билиб қўйсин арғумоқ.
 Олға йўл бору доим,
 Ортга йўл йўқдир бироқ...

Ўлжас Сулаймонов

2

Савол ва топшириқлар.

1. Шоир тулпорни қандай сўзлар билан тасвирлайди?
2. Тулпор қандай курашда бўлиши мумкин? Фикрингизни далилланг.
3. Шеър мазмуни асосида “От йигитнинг йўлдоши” мавзусида эссе ёзинг.

3

Энциклопедиядан қозоқ халқининг (от иштирок этадиган) миллий ўйинлари ҳақида маълумот тўпланг ва дўстларингиз билан ўртоқлашинг.

4

Матнни ўқинг.

ВАТАН

Ватан – инсон туғилган муқаддас жой. Ватан тушунчаси ва унга бўлган муҳаббат абадийдир. Шунинг учун биз она Ватан деб улуғлаймиз.

Туғилган элига бўлган меҳр-муҳаббатини шоир Қодир Мирза Али шундай ифодалаган:

Келганда кўклами,
Кўнгилни гул босган.
Чироғи кўкдаги
Юлдуз билан сирлашган.
Ўз элим менинг,
Ўзагим менинг,
Шеъримга қўшиб юраман.
Тўпим деб менинг,
Ерим деб менинг,
Уради мангу юрагим.

Шеърни ифодали ўқинг ва дафтарингизга ёзинг.

*Ватанни севиш, ардоқлаш барчамизнинг
инсоний бурчимиздир.*

5

Мақолларни ўқинг, мазмунини тушунтиринг.

Ватан қадрини билмаган ўз қадрини билмас.

Элдан ошма, элдан қолишма.

Киши юртида шоҳ бўлгунча,
Ўз юртингда гадо бўл.

Юрт деса югуриб ишла.

Ўз билганинга бўлма,
Эл билганидан қолма.

6

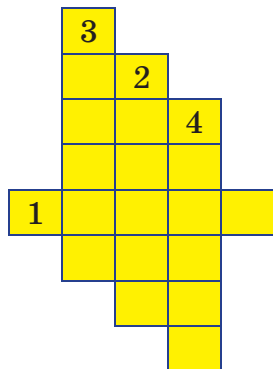
Ў.Сулаймоновнинг “Арғумоқ” шеърига мос расм чизинг.

7

Бошқотирмани ечинг.

1. ... – билим булоғи. 2. Болалар қаерда билим оладилар? 3. Билимдан ортиқ ... йўқ. 4. ... – бола элга манзур.

Арғумоқ
Уюр
Ўзагим

Матни ўқинг.

ВАТАННИНГ ЧИРОҒИ

Фирдавс тўрт ёшда, гулларни, капалакларни яхши кўради. Ҳовлида чамандек очилиб ётган гулларнинг ҳар бирининг оти нима, деб бобосидан сўрайди.

Равшан бобо ҳам набирасининг саволларини ҳузур қилиб эшитади, маза қилиб жавоб беради.

– Бува, қаранг, гулимиз ухлаб қолибди, – деди гулбаргларини йиғиб олган гулбеорни кўрсатиб, – энди капалаклар нима қилади?

– Капалакларми, улар анави қизил гулга ёки мана бу печакгулга қўнади, – жилмайди Равшан бобо.

Фирдавс бобоси кўрсатган, бахмалдек очилиб турган атиргулнинг жажжи қўлчалари билан ушлаб эгади, сўнг ҳидлади.

– Ундан ойимнинг ҳиди келяпти.

– Баракалла, топдинг, ана шу атиргулдан қилинган атирни сепадиди-да, – набирасининг топқирлигидан қувониб кетди Равшан бобо.

– Атиргулдан атир бўладими, қандай қилиб? – Фирдавснинг кўзлари ҳайратдан порлаб кетди.

– Одамлар эрталаб, ҳали қуёш чиқмасдан туриб гулбаргларни териб олишади. Кейин уни атир-упа заводига юборишади.

– Бува қаранг, – Равшан бобонинг гапини бўлди Фирдавс, – ингичка капалак.

– Э, полвон болам, у капалак эмас, ниначи.

– Ниначи, унинг нинаси йўқ-ку?

– Ниначининг нинаси бор деб ким айтди сенга? Оти шунақа-да. У кўпроқ сув бўйларидаги майса, гиёҳлар атрофида учади. Шунинг учун уни кўрмагансан.

– Вой, у адашиб қолдимиз, энди уйига боролмайдими?

– Ниначилар адашмайди, анави бошидаги парракка ўхшаган ниналарини кўряпсанми, ана шу “антенна” унга йўлни кўрсатиб туради.

– Ниначи капалакнинг ўртоғими?

– Топдинг, ўртоғи, – жилмайди Равшан бобо. – Ана қара, у анави гулхайрига қўниб турган капалак ёнига боряпти.

Фирдавс ўша томонга қаради. Қизил капалак ниначини кўрди, шекилли, салом, дегандек қанотларини йиғиб, очди. Ниначи унинг қанотларига думини сал текказиб қўйди-да, парвозда давом этди. Капалак унга эргашди...

– Қаранг, капалагимиз у билан кетмоқчи. Кейин яна қайтадимми? – ташвишланиб сўради Фирдавс.

– Албатта қайтади, ахир унинг опа-укалари шу ерда, унинг уйи – ватани шу ер ахир, – ишонч билан деди Равшан бобо, – ниначи билан бироз ўйнайди-да, қайтади.

– Мен ҳам Шаҳзод ўртоғим билан бирпас ўйнагим келяпти. Анави оқ гулни узиб беринг, – мойчечакка ишора қилди у, – ўртоғимга олиб бораман.

– Вой сен-эй, ўртоғинг ҳозир боғчада. Кечки пайт келади, ўшанда ўйнайсан.

Фирдавс қўлларини ёнига қилди, кейин иккала қўли билан икки ёнбошига тап-тап уриб, югуриб кетди. Сал нарига бориб тўхтади.

– Бува, кечки пайт қачон бўлади?

– Қуёш ботганда.

– Алдаманг, қуёш ботганда қоронғи бўлади. Шаҳзод қоронғидан кўрқади, унда мен билан ўйнамайди.

– Қуёш ботган заҳоти қоронғи тушмайди, полвон. Ишонмасанг, ҳали қуёш ботишини кузатамиз. Қуёш ботганда шом бўлади, лекин ҳали кун ёруғ бўлади.

– Қуёш қаерга ботади, йиқилиб кетмайдими?

Равшан бобо кулиб юборди.

– Оббо, саволни ҳам қотирдинг-ку, бўталоғим. Қуёш йиқилмайди, тоғнинг орқасига ботади.

– Биз тоққа борамизми?

– Йўқ албатта, биз шу ерда туриб ҳам уни қандай ботаётганини кўра оламиз.

- Буважон, қуёшга айтинг, ботмасин, – хўрсинди Фирдавс.
- Нега ундай деяпсан, полвоним, қоронғидан қўрқасанми?
- Мен қўрқмайман, гулларим қўрқади, кейин капалаклар ҳам кетиб қолади, уларнинг ватанида чироқ йўқ.

Равшан бобо набирасининг боя ўзи шунчаки айтиб юборган “Ватан” сўзини тушуниб, жажжи қалби билан уни ҳис этганидан тўлқинланиб кетди. Набирасини бағрига босди.

– Полвоним, Ватаннинг чироғи борлиги, чиройлилиги учун яхши кўришмайди. Уни қандай бўлса, шундайлигича яхши кўришади. Шунинг учун ҳам у Ватан, лекин шуни билки, Ватан чироғи сира ўчмайди. Ёдингда тут, сен ҳам ўз уйингни борича яхши кўргин хўпми?

– Хўп, буважон, уйимизни ва чироғи ўчмайдиган Ватанимни, сизни ҳам яхши кўраман, – дея бобосини қучоқлади Фирдавс.

Равшан бобо набираси гапини ҳали унчалик тушуниб етмаганлигини билса-да, барибир қувониб кетди. Кўзига ёш тўлди. Мурғак қалбига улуғ Ватанини жойлаётган набирасининг лўппи юзидан ўпди.

Муҳаббат Ҳамидова

2

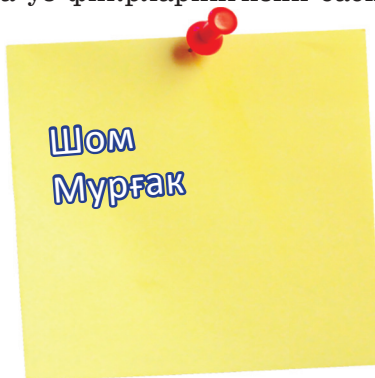
Савол ва топшириқлар.

1. Бобо ва набиранинг суҳбати сизда қандай таассурот қолдирди?
2. Равшан бобо ва Фирдавснинг якуний суҳбатини ролларга бўлиб ўқинг. Мазмуни асосида ўз фикрларингизни баён этинг.
3. Равшан бобонинг Ватан ҳақидаги гапларини дафтарингизга ёзинг.

3

Сиз ҳам бобо, бувингиз билан суҳбатлашасизми? Суҳбатингиздан кичик ҳикоя тузиб ёзинг.

1

Шеърни ифодали ўқинг.

ВАТАННИ СЕВ

Ватанни сев, тупроғини ўп,
 Ҳар қаричи муқаддас бизга.
 Чўлидаги ҳатто қуруқ чўп
 Жондан яқин юрагимизга.

Ватан – бизнинг кўзимиз нури,
 Бахтимиз – шу, қувончимиз – шу.
 Севги, меҳнат, дилимиз дури,
 Қимматларнинг қимматиدير у.

Ватан – улуғ онадир азиз,
 Биз эмганмиз унинг қуёшин.
 Меҳри билан тўлиб кўксимиз
 Эркалаймиз, қучамиз бошин.

Қуёшимиз табассумини
 Қоплатмаймиз булутга асло.
 Бир томчи сув, дона қумини,
 Биз кўрмаймиз душманга раво!

Ойбек

2

Савол ва топшириқлар.

1. Шоир ўғитлари мазмунини айтинг.
2. Она билан Ватан тушунчалари нима учун қиёсланади? Сиз нима деб ўйлайсиз?

3. Шеърнинг охирги тўртлигини ўқинг, мазмунини тушунтиринг.
4. Шеърни ёд олинг.

3**Фикрланг.**

Сиз ватанимизни нима учун яхши кўрасиз? Бу саволга “Ватанни сев” шеъридан фойдаланиб жавоб беринг.

4**Матнни ўқинг.**

Тарихда она Ватан, эл-юрт озодлиги йўлида курашган кўпгина қахрамон боболаримиз бор. Уларнинг Ватанимиз ва халқимиз озодлиги учун олиб борган курашлари ҳақида биласизми?

Қабанбай – халқ ботири. Жунғорларга қарши бўлган курашда Қаракерей Қабанбай ўзгача мардлик кўрсатади. Юрт-эл, она тупроқ озодлиги йўлида Қабанбай ботир қатнашмаган бирорта жанг бўлмаган. Улар: бир ярим йилга чўзилган Шаған жанги, саксон кун давом этган Шўра жанги, 1725 йилги Олакўл жанги, 1728 йилдаги Шубарденгад бўйидаги жанг ва Жунғор қалъасидаги сўнгги ғалаба жанглари дир.

Қабанбай ботир жангга 103 марта кирган ва ҳар бирида босқинчиларни аёвсиз қириб, ботирлик ва мардликда ўрناق бўлган.

Тарихда Ватан учун жон фидо қилган буюк зотларнинг муборак номлари ҳамиша улуғланиб келади.

5**5. Саволларга жавоб беринг.**

1. Қабанбай ботир ким бўлган?
2. Қабанбай ботирнинг жанглари ҳақида сўзлаб беринг.
3. “Мардлар қўриқлайди Ватанни” ибораси матн мазмунига мос келадими?

6

Фикрланг.

“Қозоқ халқининг қаҳрамонлари” номли китобдан она Ватан учун курашган ботир боболаримиз ҳақида маълумот тўпланг ва дўстларингиз билан ўртоқлашинг.

Асло
Раво
Қалъа

Шеърни ифодали ўқинг.

ЎҒЛИНГМАН, ВАТАН

Меҳринг билан улғайдим, Ватан,
 Қуёш бўлиб ўпдинг пешонам.
 Ҳузурингга чопаман ҳар тонг,
 Қучоғингга кузатар онам.
 Қайда бўлсанг меҳринг сезаман,
 Шодликларинг қувончим менинг.
 Бир ниҳолдек япроқ ёзаман,
 Ёлғиз сенсан сўроқчим менинг.
 Гул-боғларинг кўнглимга туташ,
 Ўғлинг бўлиб сенга қарайман.
 Меҳринг менга ҳамиша йўлдош,
 Хизматингга доим ярайман.

Анвар Ҳожи

Савол ва топшириқлар.

1. Шеър кимнинг номидан ёзилган?
2. “Ватан меҳри” деганда қандай нарсаларни тушунаси?
3. Шеърни ёд олинг.

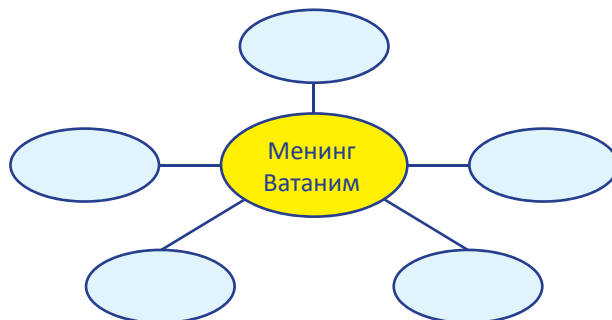

Изланинг.

Интернетдан Қозоғистон Республикаси Мустақиллигининг сўнгги 10 йили ичида бўлиб ўтган муҳим воқеалар ҳақидаги маълумотларни аниқланг ва дўстларингиз билан ўртоқлашинг.

4

“Менинг Ватаним” мавзусида кластер тузинг.

5

Билмингизни синанг.

1. “Пойтахтинг Астана, Ишим соҳили,
Бўйидаги мисли заррин кокили” мисралари қайси шеърдан олинган? Муаллифи ким?
2. Ватанимиз рамзлари ҳақида қандай шеърларни ўқидингиз? “Юрт байроғи” шеърини ёддан ўқинг.
3. Ватанимиз ҳақида қандай маълумотларни билиб олдингиз?
4. Ватанни севган ўқувчи уни қандай ардоқлаши, қандай ишларни бажариши керак деб ўйлайсиз?
5. “Дарахт бир жойда кўкаради” мақоли бўлимдаги қайси матнга мос келади?
6. Тарихда ном қолдирган ботир боболаримиз ҳақида сўзлаб беринг.
7. “Ватаннинг чироғи” ҳикоясидаги Равшан бобонинг Ватан ҳақидаги гапларини айтиб беринг. Ҳикоя муаллифи ким?
8. Республикамиздаги ўзингиз билган вилоят, шаҳар ва қишлоқларнинг номини дафтари-нгизга ёзинг.
9. Бўлимдаги қайси асар сизга кўпроқ ёқди? Нима учун? Фикрингизни далилланг.
10. “Она шаҳрим” (қишлоғим) мавзусида иншо ёзинг.

Туташ
Сўроқчим

Инсоний қадриятлар

Кел, ибрат олиб нурдан,
Яхшилик қилиб ўрган.
Дунёнинг шодликлари
Сенга бўлғувси бирдан.

Т.Адашбаев

2-бўлим

1

Матни ўқинг.

САЛОМЛАШИШ ОДОБИ

Салом – саломатлик маъносини ифодалайди. Агар сендан неча мавридда саломлашиш керак деб сўрасалар, етти ҳолатда, деб жавоб бергин. Аввало: ёр-у дўстларни, ака-укаларни кўрганда саломлашиш керак. Иккинчи: жамоат жойларга борганда салом беришинг лозим. Учинчи: бирор хонадонга борсанг, у ерга салом бериб киргин. Тўртинчи: бир ерда жам бўлиб ўтирган кишилар даврасига кирсанг, саломлашгин. Кишилар ҳузурида тураётганингда ҳам саломлашишни унутма, уни хайр-у хўш саломи дейилади. Олтинчи: ўз хонадонингга кирганингда ҳам оила аъзоларингга салом беришни қанда қилма. Еттинчи: мақбарага, қабристонга борсанг салом бер.

Отлиқ пиёдага, турган одам ўтирганларга салом бериши лозим.

Кичиклар катталарга, ёлғиз одам жамоат бўлиб турганларга салом беради. Салом бераётган киши очиқ чеҳрали бўлиши даркор. Имо-ишора билан эмас, овоз чиқариб саломлашиш керак.

Хусайн Воиз Кошифий

2

Савол ва топшириқлар.

1. Саломлашишнинг қандай ҳолатлари ҳақида билиб олдингиз?
2. Матн мазмунидан қандай хулосага келдингиз?
3. Сиз қайси тилларда саломлашишни биласиз? Дўстингиз билан саломлашиб кўрсатинг.
4. “Саломлашиш кишида меҳр уйғотади” иборасини сиз қандай тушунасиз? Фикрингизни далилланг.

3

Ўқиганларингиз асосида “Саломлашиш – инсоний фазилат” мавзусида эссе ёзинг.

4

Шеърни ифодали ўқинг.

СЎЗ СЕҲРИ

Ҳар бир гап-у сўзимиз –
Гўё ойна-кўзгумиз.
Айтган ҳар бир сўзимизда
Кўринамиз ўзимиз.
Қандай яхши сўз-калом
Одоб боши “Ассалом”.

Хуш ёқади ҳамма вақт:
“Раҳмат”, “Хўп-хўп”, “Марҳамат”.
Яйратади дилингни
Дўстларнинг “хуш келинг”и.
Сўнгги сўз ҳам аломат:
“Хайр, бўлинг саломат”

Дилшод Ражаб

5

Савол ва топшириқлар.

1. Шоир қандай “сеҳрли” сўзлар ҳақида ёзган?
2. Уларнинг қандай “сеҳри” бор деб ўйлайсиз? Фикрингизни далилланг.
3. Сиз бу сўзларни қандай ҳолатларда қўллайсиз. Мисоллар билан тушунтиринг.
4. Шеърнинг ўзингиз ёқтирган бандини дафтарингизга ёзинг.
5. Шеърни ёд олинг.

6

Мақолларни ўқинг, мазмунини тушунтиринг.

Аввал салом, баъдаз калом.

Каттага салом бер,
Кичикка – калом.

Салом ҳам – фарз,
Алик ҳам – фарз.

Маврид
Канда қилма
Баъдаз
Фарз

Матни ўқинг.

ЯХШИЛИК

Фазлиддин ўртоғи Наби билан кўчада ўйнаб юрарди. Шу пайт кўшнилари Нормамат бобонинг келаётганини кўриб қолди. Чолнинг қўлида тугунчаси ҳам бор эди. Фазлиддин ховлиқиб, ўртоғига кетди:

– Ҳозир-чи, Нормамат бобомларга ёрдам бераман. Биласанми ... мен доим қарияларга ёрдам бераман. Мени Нормамат бобо жуда яхши кўрадилар. Ишонмасанг, мен билан юргин, ўзинг кўрасан.

Болаларга яқинлашиб келган Нормамат бобо Фазлиддиннинг сўзларини эшитди чоғи, мийиғида жилмайиб қўйди. Фазлиддин бобонинг олдига югуриб борди ва унинг қўлидаги тугунчасини олди.

– Бобо, келинг ёрдамлашиб юборай, сизга доим ёрдам бераман-а? – сўради Фазлиддин. Наби эшитиши учун жўрттага бақириб.

– Ҳа, ҳар доим ёрдам берасан, – бошини лиқиллатиб тасдиқлади Нормамат бобо.

Фазлиддин олдинда, Нормамат бобо орқада, йўлга тушдилар.

Уйга етганидан кейин Нормамат бобо Фазлиддиннинг қўлидан тугунчани олди. Лекин ҳар галгидек “Баракалла, бўталоғим, одобли бола экансан”, деб мақтамади. Фақат қуруққина қилиб: “Раҳмат”, – деди ва энгашиб Фазлиддиннинг қулоғига алланарсалар деб пичирлади. Кейин кулимсираганича уйига кириб кетди. Фазлиддин ноқулай аҳволга тушиб қолди. Лабини тишлаб, чап оёғи билан ер чизди. Унинг ёнига югуриб ўртоғи келди.

– Ҳа, нега нафасинг ичингга тушиб кетди? – сўради Наби. – Нормамат бобо нима дедилар?

Фазлиддин бошини кўтаролмасди.

– Нега индамайсан?
– Яхшилик қил, лекин кетидан мақтаниб, уни ювиб юборма, – дедилар Нормамат бобо, – зўрға жавоб берди Фазлиддин.

Фарход Мусажанов

2 Матни ролларга бўлиб ўқинг.

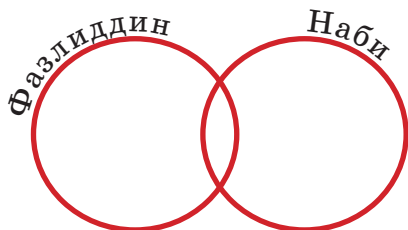

3 Савол ва топшириқлар.

1. Ҳикояда қандай инсоний фазилат ҳақида ёзилган?
2. Нима учун Фазлиддиннинг боши эгилди?
3. Ҳикоядан қандай хулосага келдингиз? Фикрингизни далилланг.
4. Ҳикоя мазмунини сўзланг.

4 Фазлиддин ва Набининг фазилатларини Венн диаграммаси орқали таърифлаб беринг.

5 “Ўзбек халқ мақоллари” китобидан матн мазмунига мос 5 та мақол топинг ва дафтарингизга ёзинг.

6**Шеърӣ парчани ўқинг.**

Тилинг ила ўйнама,
Ўйламасдан сўйлама.
Ҳар қадаминг ўйлаб бос,
Яхшилардан ол қиёс.

Қуддус Муҳаммадий

Шеър мазмуни ҳикоя мазмунига мослигини ўз сўзларингиз билан тунтиринг.

7**Тез айтишни тез-тез ўқинг.**

Умарнинг узумзоридаги узум навлари
Улуғбобо узумзоридаги узум навлариданмас.

Қобил қозонда қовурдоқ қовурди,
Қодир қақиллаган қарғага қаради.

Ҳовлиқиб
Мийиғида
Қиёс

Матни ўқинг.

МУКОФОТ

Ҳаммаси ўша, математикадан “5” баҳо олган кунимдан бошланди. Аслида-ку, олган баҳойим ҳақиқий эмасди. Ўқитувчимиз масаланинг шартини ёзиб, уни ечиш учун мени доскага чорлади. Шу пайт уни директор чақириб қолди-ю, синфдан чиқиб кетди. Устоз қайтиб келгунча масалани “ҳашар” йўли билан ечиб қўйдим. Қарабсиз-ки, кундаликдан каттакон “5” жой олиб турибди-да.

Ўйга келдим-у, папкамдан апил-тапил кундалигимни олиб, ойимга, ука ва сингилларимга мақтандим. Кечқурун эса, дадамга кўрсатдим.

– Баракалла, Азизжон, аъло баҳо олса ҳам бўларкан-ку. Яна қайси фандан денг – математикадан! Мана сенга мукофот!

Дадам шундай дея, чўнтақларидан минг сўм чиқариб бердилар. Тушлик учун эса, ойимдан пул олдим.

Одамнинг пули кўп бўлса ҳам қийин экан. Нимага сарфлашни билолмай, боши қотаркан. Шунда дўстим Нодирдан ажойиб бир таклиф чиқди:

– Азиз, ҳозир расм дарси. Унга кирмасак ҳам бўлаверади. Юр, компьютер хонага бориб пулингга ўйин ўйнаб келамиз.

Бу таклиф менга ҳам ёқиб тушди. Роса мириқиб компьютер ўйнадик. Эртаси куни яна ўйнагимиз келди-ю, аммо пулимиз йўқ эди. Шунда калламга бир фикр келди: кундалигимни очиб, устознинг имзосини ўхшатишга уриниб кўрдим. Қарасам, бинойидек чиқди. Математика фанининг рўпарасига яна битта “5” ни “қўндириб”, дадамдан мукофот олдим. Эртаси куни катта танаффусда компьютер-хонага чопдим. Тушлик учун олган пулимга ҳам ўйин ўйнаб, вақт-

нинг қандай ўтганини сезмай қолибман. Ташқарига чиқсам, ҳамма мактабдан қайтыпти...

Шу тариқа кундалигимдаги “5”ларим сони ортгандан ортиб борди. Дадам ҳам хурсанд, мен ҳам...

Бир куни синф раҳбаримизнинг дарсида, устоз, бошим оғрияпти, уйга кетсам майлими, дея жавоб сўрадим. Рухсат теккач, уйга эмас, тўппа-тўғри компьютерхонага ошиқдим. У ерда қанча ўтирганимни билмайман, ташқарига чиқсам, кун кеч бўлиб қолибди. Уйга келсам ҳовлимизда ойим билан синф раҳбаримиз гаплашиб ўтиришибди. Ўқитувчимиз тобим қочиб, уйга барвақт кетганим учун мендан хавотир олиб келган эканлар. Шу куни барча сирларим фош бўлди ва дадамдан каттакон “мукофот” олдим.

Ёлғоннинг умри қисқа, деганлари шу бўлса керак.

Феруза Жалилова

2

Савол ва топшириқлар.

1. Ҳикоя мазмунини сўзланг.
2. Азизжон қандай хатоликларга йўл қўйганини айтинг.
3. “Одобни одобсиздан ўрган” мақоли ҳикоя мазмунига мос келадими? Фикрингизни далилланг.
4. Ўқувчи яхши “мукофот” олиши учун қандай фазилатларга эга бўлиши лозим деб ўйлайсиз?
5. Нодирни “ҳақиқий дўст” дейиш мумкинми? Фикрингизни далилланг.

3

Мақолларни ўқинг, мазмунини тушунтиринг.

Эгри иш эллик йилдан кейин ҳам билинар.

Ростга завол йўқ.

Дили тўғрининг йўли тўғри.

Мақолларни дафтарингизга ёзинг.

4

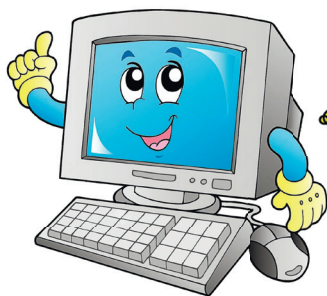
Билиб олинг!

Китоб ўқимайдиган бола кино ва мультфильмларни кўриб юр-верса, тасаввур олами ривожланмай қолиб кетади.

5

Азиз ўқувчилар

Фойда ва
зиёни?!

Имзо
Ошиқдим
Барвақт

Матни ўқинг.

КИТОБЛАР МАЗМУНИ

(Ривоят)

Қадим замонда бир шаҳзода бўлган экан. Унга отасидан катта кутубхона мерос бўлиб қолган экан.

Шаҳзода илмга чанқоқ бўлгани учун китобларда нималар ёзилганини билмоқчи бўлиб, шу кутубхонанинг ходими бўлган олимни чақирибди ва: “Бу китоблар нима ҳақида?” – деб сўрабди.

Олим: “Бу китобларда инсоният тарихи битилган”, – дебди. Шунда шоҳ олимга ман шу китобларда ёзилган маълумотларни жамлаб келишини буюрибди. Олим бир неча йиллар меҳнат қилибди.

Бир куни саройга 500 китоб ортилган аравани олиб киришибди. Олим кутубхонадаги китобларнинг мазмунини мана шу 500 китобга жойлаштирган экан. Шаҳзода бу пайтда анча улғайиб қолган экан.

Саройдаги ишларнинг кўплигидан бу китобларни ўқиб чиқишга фурсати етишмаслигини англабди ва шу 500 китоб мазмунини жамлаб келишни буюрибди.

Олим яна бир неча йиллар меҳнат қилиб, шоҳнинг ҳузурига 50 та китоб олиб келибди.

Бу пайтга келиб, шоҳ анча қариб қолгани сабабли ушбу китобларни ўқиб чиқишга фурсати етишмаслигини англаб, мана шу 50 та китоб мазмунини битта китобга жамлаб келишини буюрибди.

Олим яна бир неча йил меҳнат қилиб шоҳнинг буйруғини бажарибди.

Лекин бу пайтда шоҳ ўлим тўшагида ётган экан. Китобни ҳатто очиб қарай олмабди. Шунда олимга китобнинг мазмунини қисқа

қилиб айтиб беришни илтимос қилибди. Олим унга: “Инсон дунёга яхшилик қилиш учун келар экан”, – дебди.

“Тарбия китоби”дан

2 Савол ва топшириқлар.

1. Шоҳ ва олим қандай инсоний фазилатларга эга деб ўйлайсиз?
2. Олимнинг шоҳга айтган охирги гапи сизда қандай таассурот қолдирди?
3. Ўзингиз оилангизда, мактабингизда, она юртингизда қандай яхшиликларни амалга ошира олишингиз ҳақида гапириб беринг.

3 Топишмоқни ўқинг, жавобини топинг.

Билимларнинг макони,
Зиёси мисли офтоб.
Доно ҳикматлар кони,
Номидир унинг ...

Топишмоқни дафтарингизга ёзинг.

4 Ўқиганларингиз асосида “Китоб – ўргатар одоб” мавзусида кичик ҳикоя ёзинг.

5 Шеърни ифодали ўқинг, мазмунини тушунтиринг.

Яхшилик ерда қолмайди.
Яқинингни, дўстингни асра,
Қанотинг шунда толмайди.

Борингни ўзгадан аяма,
Яхшилик ерда қолмайди.
Очиқ чехра билан қара,
Шафқатсиз бўлсанг бўлмайди.
Меҳрибон бўл халқингга,
Яхшилик ерда қолмайди.
Е.Бағай

Шеърни ёд олинг.

6

“Китоблар мазмуни” ривояти мазмуни асосида расм чизинг.

7

7. Қандай китобларни ўқигансиз? Ўқиган китобларингиз ҳақида дўстингиз билан суҳбатлашинг.

Китоб муаллифи. Китоб номи

Жамлаб
Фурсати
Шафқатсиз

Шеърни ифодали ўқинг.

ЮЛДУЗНИНГ ОРЗУСИ

Ойимнинг кўз қораси,
 Дадамнинг шўх қизиман.
 Бувим жигарпораси,
 Бувамнинг кундузиман.
 Орзуларим бир жаҳон,
 Юрагимга сиғмайди.
 Улар ушалмас осон,
 Буни ким ҳам билмайди.
 Ўрганаман, ўқийман,
 Шамол каби тинмасдан.
 Куйлайман, шеър тўқийман,
 Ялқовлик не билмасман.
 Мақсадим: ҳур элимнинг
 Доно қизи бўлайин.
 Ҳар ишда зўр элимнинг
 Аъло қизи бўлайин.

Туроб Ниёз

Савол ва топшириқлар.

1. Шеър кимнинг номидан айтилган?
2. Шеърда қандай яхши ҳаракатлар ёзилган?
3. “Доно қизи бўлайин”, “Аъло қизи бўлайин” мисралари орқали қандай фазилатлар кўз олдингизга келишини ўз сўзларингиз билан тушунтиринг.
4. Юлдузнинг мақсадлари сизга ёқдими?

5. Сиз ҳам ўз мақсадларингизни ифодалаб, кичик ҳикоя ёзинг.

6. Шеърни ёд олинг.

3

Дўстингиз билан “Мақсадга етказувчи фазилатлар” мавзусида постер тузинг.

4

Матни ўқинг.

ҒАЙРАТ ВА ШИЖОАТ

Ғайрат – ўз зиммасидаги вазифани тез, хоҳиш ва мукамаллик билан бажаришдир. Ялқовлик қилиб бекор юриш яхши эмас. Дангасалик инсонни хўрликка, камбағалликка олиб келади. Иш билан машғул одам вақтдан унумли фойдаланади, вақтнинг қандай ўтганини билмай қолади, дангаса эса ҳамма вақт зеркиб юради.

Шунга ҳар биримиз ҳаракатда бўлиб, ўзимиз учун кераклича меҳнат қилишимиз зарур. Соғлигимиз, ютуқларимизнинг ҳаммаси қилган ҳаракатимизга боғлиқдир. Ҳаракатдан кишилар мақсадларига тез етадилар, ялқовлар эса ҳар нарсадан маҳрум бўлиб, доим бошқаларнинг ёрдамига муҳтож бўладилар.

Шижоат – бу қўрқмаслик ва ботирликдир. Ҳаракат ва ғайратнинг тескараси дангасалик ва ялқовлик бўлгани каби шижоатнинг тескараси қўрқоқликдир. Қўрқоқ киши бир ишни қилишга юраги бетламайди. Шижоат инсондаги яхши хулқларнинг етакчисидир!

Муштарий Холматова

5

Савол ва топшириқлар.

1. Матнда қандай ижобий ва қандай салбий ҳаракатлар ҳақида ифодаланганлигини ўз сўзларингиз билан тушунтиринг.
2. Сиз қандай ишларда ғайрат ва шижоат кўрсата оласиз? Фикрингизни далилланг.

6

Изланайлик.

1. Юлдузни ғайратли, шижоатли қиз дея оласизми? Шеърдан шу ўринларни топиб ўқинг.
2. Ғайратлилик, шижоатлиликнинг аҳамияти, дангасалик, ялқовликнинг зарари ҳақидаги фикрларингизни Венн диаграммасида ёритинг.

6

6. Фикрланг, ўйланг.

Бўғинларни бирлаштириб, ўзбек халқ мақолини ҳосил қилинг.

Ях

лик

ер

ши

қол

да

мас

Жигарпораси
Шижоат
Машғул
Мукаммал

1

Шеърни ифодали ўқинг.

ЖОН ДЎСТИМ

Дўстлик номини севамиз, ардоқлаймиз,
 Дўст бўлса толмайди қўш қанотимиз.
 Қўшилиб юракдаги сирларимиз,
 Буюк орзулар сари йўл оламиз.
 Ҳаёт мазмуни – дўстлик,
 Кўнгилнинг кўзи – дўстлик.
 Юракни мангуга боғлаб,
 Сирни-сирга улашдик.
 Мослаб хулқимни хулқига,
 Ўхшагим келар бир ўзига.
 Ой каби ёруғ юзли асл дўстим,
 Ўзингни ўхшатаман куннинг кўзига.
 Ҳаёт мазмуни – дўстлик,
 Кўнгилнинг кўзи – дўстлик.
 Юракни мангуга боғлаб,
 Сирни-сирга улашдик.

Батима Батирбекова

2

Савол ва топшириқлар.

1. Шоир дўстликни қандай сўзлар билан улуғлаган? Шу мисраларни топиб ўқинг.
2. Сиз ҳам дўстликни энг улуғ инсоний фазилат деб ўйлайсизми? Фикрингизни далилланг.
3. Дафтарингизга дўстлик ҳақидаги 3 та мақолни ёзинг.

3

А.Менгжанова мусиқаси билан “Жон дўстим” кўшиғини тингланг.

Кўшиқни оҳанги билан айтиб ўрганинг.

4

Матнни ўқинг, мазмунини сўзланг.

ИНОҚЛИҚДА ГАП КАТТА

Бобом жуда доно одамлар. Ҳар бир гапни мақол ва ҳикматлар билан айтадилар. Бир куни менга:

– Болам, “Меҳнат билан ер кўкарар, дўстлик билан эл”, – дедилар ва ўзларининг ўспиринлик йилларини эслаб, сўзлаб бердилар:

– Бизнинг қишлоқ аҳли анча қийин аҳволда қолган эди. Ерларга сув чиқмасди. Экинлар, дарахтлар қуриб қоларди. Шу кунларнинг бирида менга отам:

– Ўғлим, катта бўлиб қолдинг, дўстларинг ҳам кўп. Анави тепалиқдан ариқ қазиб, қўшни қишлоқда шариллаб оқиб ётган анҳор сувидан биз томонга чиқарсак нима дейсан? – дедилар.

Мен жуда қувониб кетдим. Отамнинг гапларини ўртоқларимга айтдим. Улар ҳам севиниб, “майли” дейишди. Шундай қилиб биз, бир ой меҳнат қилиб ариқ қазидик, қишлоғимизга сув чиқардик.

Мана, ҳозир бу ерлар боғ-у-бўстонга айланди. “Иноқликда гап кўп”, – дедилар бобожоним.

Иброҳим Дониш

5

Савол ва топшириқлар.

1. Бобо, бувиларингиз сизга қандай инсоний фазилатлар ҳақида ўргатиб, мақол ва ҳикматлар айтишини сўзлаб беринг.
2. Матн мазмуни асосида дўстларингиз билан бажарган яхши ишингиз ҳақида “Иноқликда гап кўп” мавзусида кичик ҳикоя ёзинг.

6

Ҳикматларни ўқинг, мазмунини тушунтиринг.

1. Дўстликнинг асоси – ростгўйликдир.
2. Дўстликнинг энг биринчи шартлари – самимийлик ва ишончдир.
3. Янги дўст топганингда эскиларини унутма!

7

Тез айтишларни тез-тез айтинг.

Бу писта уста Муса пистафурушнинг пистаси бўлса ҳам, уста Муса пистафурушнинг пистаси бўлмаса ҳам уста Муса пистафурушнинг пистаси дейишади.

Лобарнинг лолақизғалдоқлари лозорданмас, лолақизғалдоқзордан.

Ўспиринлик
Боғ-у-бўстон
Самимийлик

50

Ҳикояни ўқинг.

У БИЛАН ҶЙНАМАЙМАН

Олтин куз кунларидан бирида Замираларникига меҳмон келди. Меҳмоннинг Замира тенги Назира деган қизи ҳам бор экан. Замира жуда севиниб кетди. Дарров унинг қўлидан ушлаб олди.

Ўзи билан тенг бўлса ҳам эркалатгандай ачомлаб: “Ўртоқ, ўртоқ, ...” – деб қўйди. Кейин ўйинчоқлари турадиган бурчакка олиб борди, уларни кўрсатди.

Айниқса, ҳиёбонда териб келган япроқларини кўрсатаётганда, юзларида севинч пайдо бўлди, кўзлари чақнаб кетди. Қутигасидан чироқларни оларкан, уларнинг ҳар бирига суқланиб, завқланиб боқарди.

Мана буниси – қизил, мана буниси – сариқ. Мана униси – қизил... Яхшими?... Жуда чиройли-а?

Назира унга қизиқмади шекилли, индамади.

Шу пайт Замиранинг ойиси қизалоқларни чақирди-да:

– Чой ичасизларми? – деб сўради.

Замира бошини сарак-сарак қилди. Бу, йўқ, дегани эди.

– Бўлмаса, мана буни енглар! – ойиси бир бош узумни қизалоқларга бўлиб берди.

Замира билан Назира ўйинчоқлар олдидаги кичик курсичаларга ўтириб, узум ейишди.

Назира узумни еб бўлгач, пўчоғини отиб юборди. Қўлини кўйлагига суртди.

– Унақа қилмайди, – деди Замира гилам устидаги пўчоқни олар экан, – мана бу ерга қўяди.

У пўчоқни столдаги бўш тақсимчага солди. Қўлидаги пўчоқни ҳам тақсимчага қўйди. Сочиқчасини олиб, қўлини артди. Кейин уни

Назирага тутқазди. Назира эса қўлини сочиққа бир-икки суртди-да, ерга ташлади. Замира меҳмон қизга бир қараб қўйиб, сочиқни ўз жойига илиб қўйди.

– Ширин эканми? – сўради Замиранинг ойиси Назирадан.

– Ҳим, ...

Қизалоқларга яна узум беришди. Назира пўчоқни яна гиламга ташлади.

Бу гал Замира ҳеч нима демади. Юзи бироз жиддий тус олди. Кейин ойисининг пинжига тиқилди.

– Бор, қизим, Назира билан ўйна. Ўртоғингнинг оти ҳам сеникига ўхшар экан-а?

Замира бир гилам устидаги пўчоққа, бир кўйлакнинг доғига, бир Назирага қаради-да:

– У билан ўйнамайман, – деди.

Маҳмуд Муродов

2 Савол ва топшириқлар.

1. Ҳикоя мазмунидан Назира қандай фазилат эгаси эмаслигини тушундингиз? Фикрингизни далилланг.
2. Нима учун Замира “У билан ўйнамайман”, – деб айтди?
3. Замира ва Назиранинг ҳаракатларини Венн диаграммасида ёритинг.

3 Шеърӣй парчани ўқинг, мазмунини тушунтиринг.

Тарбияли, гапи рост,
Виждони соф, беғараз.
Бўлмоққа сиз интилинг!
Вазифангиз шу, билинг!

Мақсуд Шайхзода

4

Мақолларни ўқинг, мазмунини тушунтиринг.

Меҳмон борини қўйса,
Меҳмон озга санамас.

Меҳмоннинг ўзи ҳам меҳмон,
Сўзи ҳам меҳмон.

Мақолларнинг ҳикоя мазмунига мослигини мисоллар орқали тушунтиринг.

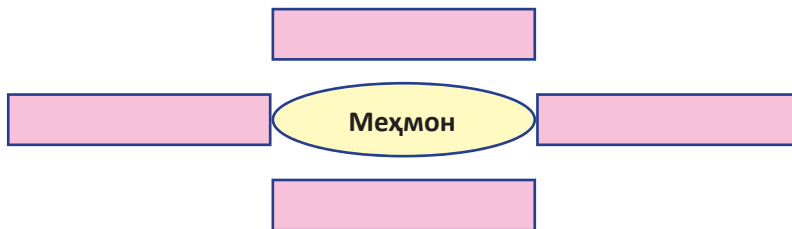
5

“Одобни одобсиздан ўрган” мавзусида дўстларингиз билан баҳс-мунозара ўтказинг.

6

Кластер тузинг.

1

Матни ўқинг.

МУЛЗАМ БЎЛДИМ

Бир куни кутилмаганда уйимизга меҳмон келиб қолди. Қутидаги нонларни кўздан кечирган ойим:

– Азимжон, нонларнинг бироз суви қочиб қолибди. Югур болам, новвойхонага чиқиб кел, – дея қўлимга пул тутқаздилар.

Велосипедимга ўтириб, кўчага отилдим. Тандирдан янги узилган нонлардан халтамга жойлаб беришди:

– Қани, тезроқ уйингга олиб бора қол, халта терлаб, нонларинг ивиб қолади, – дея тайинлади новвой амаки.

Халтани велосипедимнинг рулига илиб, уйга кетаётгандим, орқамдан кимдир чақиргандек бўлди. Қарасам, ўртоғим Акмал.

– Азим, бу ёққа кел, – чақирди у қўлини ҳавода айлантириб.

– Вақтим йўқ, шошиб турибман, – дея йўлимда давом этмоқчи бўлиб тургандим:

– Йўқ, ўйнашга эмас, беш дақиқага зарур ишим бор, – дея сўзида давом этди у.

Ноилож футбол ўйнаётган болаларнинг ёнига бордим.

– Насосингни бериб тур, ғилдирагим бўшаб кетибди...

Акмал ғилдирагига дам уриб олгунча, унинг ўрнига ўйинга тушдим. Ўйинга шу даражада берилиб кетибманки, Акмал бошқа ўйинчини майдондан чиқариб, ўрнига ўзи тушганини ҳам сезмай қолибман...

Бир пайт ойимнинг овозидан сергак тортдим. Қарасам, ҳаяллаб қолганимдан хавотирга тушган ойим мени қидириб, келибдилар. Шундагина нима мақсадда кўчага чиққанам ёдимга тушиб, қўрқиб кетдим. Ҳозир ойимдан эшитадиганимни эшитаман, уриб қолсалар

борми, ўртоқларимнинг олдида шарманда бўламан-да, деган ҳадик-да секингина ёнларига бордим.

Ойим эса бир сўз демай ўгирилиб кетдилар. Менга “аталгани”ни уйда оламан шекилли, деб ўйлаб, ортларидан эргашдим. Ойижоним уйда ҳам койимадилар.

Негадир бундан хурсанд бўлмадим. Авваллари шўхлик қилганим учун катталардан танбеҳ эшитсам, хафа бўлардим. Ҳозир эса, уруш-маганлари учун юрагим ғаш бўляпти. Демак, уларни қаттиқ ранжитиб қўйибман-да...

Секингина ёнларига бориб, қаттиқ қучоқлаб олдим: “Ойижон, мени кечиринг, энди ҳеч қачон ўйинқароқлик қилмайман!” дея кечирим сўрадим.

Феруза Жалилова

2

Савол ва топшириқлар.

1. Ҳикоя мазмунидан қандай хулосага келдингиз? Азимжон ўз онасига нисбатан тўғри муносабатда бўлдими?
2. Шундай ҳолат сизда ҳам юз берганми? Сиз қандай йўл тутгансиз?
3. Ҳикоя нима учун “Мулзам бўлдим” деб номланган? Фикрингизни далилланг.

3

Матни ўқинг, мазмунини билиб олинг.

БОБО НАБИРАСИГА ДЕДИ

– Ота-онангга ҳамиша очиқ юз билан қара. Уларнинг “қилма” деганларини қилма.

Сен ўтирганингда ота-онанг кирса, ўрнингдан тур, уларга ҳурмат билан муносабатда бўл.

Улар чақирганларида югуриб бор.

Ота-онангга хўмрайиб қарама.

Уларга қўлингдан келганча яхшилик қил.

Ота-онангга озор бериб, уларни хафа қилишдан сақлан.

Доимо уларнинг кўнглини олишга интил.

Агар ана шу айтганларимни бажарсанг, бахтли, саодатли ҳаёт кечирасан. Ўзинг ҳам кексайганингда фарзандларингдан шундай меҳр-муҳаббат кўрасан. Зеро ота-онага нисбатан ҳурмат ва муҳаббат барча яхши фазилатларнинг асосидир.

Бобонинг ўғитларини дафтарингизга ёзинг ва ёдда тутинг.

Шеърни ёд олинг.

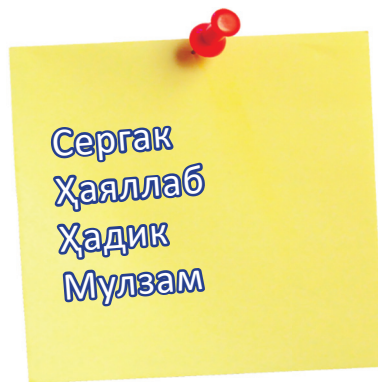
Онанг пандларига сен қилгин амал,

Юрарсан бахтиёр бўлиб ҳар маҳал.

Онангни, отангни севинтир тамом,

Бу хизмат етказгай тилакка мудом.

Юсуф Хос Хожиб

1 Шеърни ифодали ўқинг.

АКА-УКАЛАР ҚЎШИҒИ

Аҳил ака-укамиз,
Оилада эркамиз.
Тотли данак мағзимиз,
Ширинликда майизмиз.
Ҳаётимиз зиёси,
Уйимиз ой-қуёши –
Суюк ота-онамиз,
Гапларини оламиз.

Мақтаб нурли хазина,
Билим, бахтга зўр зина.
Ўқиймиз, тер тўкамиз,
Илм маъносин чақамиз.
Ўткирлашар зеҳнимиз,
Дилда қайнар меҳримиз.
Севиб ўғил-қизларни,
Қадрлаймиз дўстларни.

Қамбар Ўтаев

2 Савол ва топшириқлар.

1. Шоир шеърни кимнинг номидан ёзган?
2. Ака-укаларнинг қандай фазилатлари сизга ёқди?
3. Оилангизда ака-ука, опа-сингилларингиз билан бўлган муносабатларингиз ҳақида сўзлаб беринг.

3 Матни ўқинг.

ҚАЙСАР БОЛАЛАР

Алижон билан Валижон деган ака-укалар бўларди. Кўрганларнинг ҳаваси келарди. Иккиси ҳам чиройли. Қади-қоматлари келишган, кийимлари ярашган, яхши бола эдилар. Аммо...

Кунлардан бир кун она нон ёпди-да, ўғилчаларига:

– Тез дадаларингга олиб боринглар, иссиғида есин! – деди.

Болалар ер ҳайдаётган дадалари олдига – далага қараб йўл олдилар.

Кўча охирига етиб, ўнгга бурилди. Бу ёқ – дала. Кенг ўтлоқ.

Алижон нон ўралган дастурхонни ерга қўйди. Ака-ука майса устида ёнбошлаб, тиниқ осмонни томоша қилдилар. Ёввойи арпа бошоғини юлиб олиб, бешиктерват қилиб уриштирардилар. Кейин бир-бирларини босиб ағанадилар, турткилашдилар...

Ниҳоят ўрнларидан туриб, дала томон йўл олмоқчи бўлдилар. Аламзада Валижоннинг қовоғи солиқроқ эди.

– Қани, кетдик! – деди акаси. – Кўтар!

– Ўзинг кўтар, – деди укаси.

– Сен кўтар!

– Сен кўтар!

Акаси бир қадам олдингга юрди. Укаси ўчакишиб икки қадам олдингга юрди.

– Олиб кел! – деди акаси.

– Ўзинг олиб кел, – деди укаси қайсарлик билан.

– Менга нима, олиб келмасанг, мен ҳам олиб келмайман.

Ака-ука бир-бирларига ўчакишиб, нари кетаверди. Нон солинган оқ дастурхон узоқда қолиб кетди. У аранг оқариб кўринарди.

Сан – манга бориб кетаётган ака-ука олдидан мактабдан қайтаётган ўқувчи бола чиқиб қолди. Икки боланинг хархашасини эшитиб, улар орасига тушди.

– Битталаринг бориб олиб кела қолинглар!

Болаларга гап кор қилмади. Қайтага ака-укани мурасага келтираман деб, ўқувчи бола бир мушт еди. Шу пайт тугун олдида дайди кучук пайдо бўлиб қолди.

У нон солинган дастурхонни искай бошлади. Кейин пайпаслашга тушди. – Нондан ажрадинглар! – деди ўқувчи бола.

Уруш-жанжал таққа тўхтади. Қайсар ака-ука жонлари борича тугун томон югурдилар.

Шукур Сағдулла

4

Савол ва топшириқлар.

1. Ҳикоядаги ака-укаларнинг ҳаракатлари сизда қандай таасурот қолдирди? Фикрингизни асосланг.
2. Алижон билан Валижоннинг нотўғри ҳаракатларини айтиб беринг.
3. Ҳикоядан ака-уканинг диалогини ролларга бўлиб ўқинг.

5

Изланинг.

Дўстингиз билан аҳил ака-укалар ва қайсар ака-укаларнинг феъл-атворларини бир-бирига қиёслаб таърифланг.

6

Мақолларни ўқинг, мазмунини тушунтиринг.

Айрилган йўлда қолар,
Бўлинган – дўлда.

Бирлашган дарё бўлар,
Тарқалган ирмоқ бўлар.

Мақолларни мазмуни қайси асарга мослигини тушунтиринг.

Аламзада
Ўчакишиб
Кор қилмади
Мураса

1

Шеърни ифодали ўқинг.

ИНСОФЛИ БЎЛ

Инсофли, номусли бўл,
 Беор, без бўлишдан қўрқ.
 Раҳмдил, самимий бўл,
 Қалби бўш бўлишдан қўрқ.
 Хасис десалар майли,
 Ушоқни кўзингга сурт.
 Уволдан қўрқ, юртимни
 Қучсин де барака, қут.
 Ўйламай, ўз қадрингни,
 Арзон-гаровга сотма.
 Ўзга халқ, ватанларга
 Тухмат тошини отма.
 Уятга қолишдан қўрқ,
 Қўрққин гуноҳ қилишдан.
 Ҳаммадан кўп нафратга
 Қўрққин нишон бўлишдан.

Қамбар Ўтаев

2

Савол ва топшириқлар.

1. Шоир шеърда қандай фазилатлар эгаси бўлишингизни на-
сиҳат қилган?
2. Шоирнинг насиҳатлари сиз учун аҳамиятлими? Фикри-
ннгизни далилланг.
3. Шеър мазмунини ўз сўзингиз билан айтинг.

3

“Ўзбек ва қozoқ халқ мақоллари” китобидан инсоний фази-латлар ҳақидаги 5 та мақолни ёзинг.

4

Фикрланг.

Бошқотирмада “Фазилат” сўзи асосида қандай инсоний фази-латлар берилганини топинг.

Ф	а	р	о	с	а	т
А						
З						
И						
Л						
А						
Т						

5

Расмларни кузатинг. Расмлар асосида болаларнинг тўғри, нотўғри ишлари ҳақида сўзланг.

6**Билимингизни синанг.**

1. Бўлимдаги қайси асарда яхши инсоний фазилатлар ифодаланган?
2. Ялқовлик, алдамчилик, фаросатсизлик, урушқоқлик ёмон одат эканлиги қайси шеър ёки ҳикояда ифодаланган? Шу матнлардан мисоллар келтириб, фикрингизни асосланг.
3. Қайси ҳикоядаги болаларнинг фазилати сизга кўпроқ ёқди? Нима учун?
4. Ота-онани қадрлаш ҳақидаги бобонинг набирасига айтган ўғитларни айтиб беринг.

7**Изланинг.**

Бўлимдан ўрганганларингиз асосида дўстларингиз билан “Инсонни улуғловчи фазилатлар” мавзусида постер тузинг.

8**Шеърни ўқинг, мазмунини тушунтиринг.**

“Баракалла” деган сўз сўзларнинг гули, сози,
Ҳар боланинг ишини ўлчовчи – тош-тарози.
Агарда-чи, бўлса кўп кимнинг “баракалла”си,
Жуда тиниқ ишлайди унинг ақлу-каллasi.
Қаттага бор саломи, кичикларга кўмаги,
“Баракалла” олганнинг соф бўлади юраги!

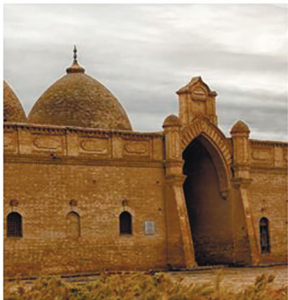
Пўлат Мўмин

Қадрли болажонлар! Кўпроқ “баракалла” сўзини олишга ҳаракат қилинг.

**Инсофли
Беор
Нишон бўлиш**

Маданий мерос

Туркистон деб аталмиш,
Қадим юртнинг фарзанди.
Билгин етти отангни
Сен кимнинг асал-қанди?..

3-бўлим

1

Шеърни ифодали ўқинг, мазмунини тушунтиринг.

АРДОҚЛИ ОТА-БОБОЛАР

Абилай – алашнинг шиори,
 Абай – халқининг буюк шоири.
 Қурманғазӣ – куй отаси,
 Ақандир – эрка оҳуси.
 Мангуга ўчмас номлар,
 Кўкларда балқиб турар!

А.Естенов

2

Сўзлашинг.

1. Шоир шеърда қайси ардоқли боболаримиз ҳақида ёзган?
2. Улар ҳақида билганларингизни сўзлаб беринг.

3

Матнни ўқинг.

ТЎЛА БИЙ ҲАҚИДА РИВОЯТ

Бир куни Тўла бийга Туркман элидан элчи келиб:

– Бир йилдан бери битмай ётган жанжалимиз бор эди. Шунга бошчилик қилсангиз, – деб сўранади. Ер узоқда бўлса ҳам Тўла бий Туркман элига бориб, жанжаллашган икки томонни тотувлаштириб қайтади.

Отлари чарчаб, чанқаб келаётган йўловчиларнинг олдидан бир гуруҳ отли қиз-келинчак кўринади. Уларнинг орасида Доногул исмли

камбағалнинг қизи ҳам бор эди. Ёлғиз кўк чўлоқ отига миниб, бойнинг қизлари билан тўйдан қайтаётган эди.

– Эй, опалар тўхтанглар, отларингизнинг бошини тортинглар. Юқоридан бир қатор отлиқлар келяпти, олдидан кесиб ўтмайлик. Катталарнинг олдидан кесиб ўтиш яхши эмас. Улар элни, ерни ҳимоя қиладиган ботирлар. Ким билсин, ораларида ақли ошган оқил донишманд қариялар бордир, шерюрак, номусли ботирлари бордир. Шундай кишиларнинг оқ фотиҳасин олиб, олқишга эга бўлайлик, бирор фойдаси тегар. Опажонлар, отларингизнинг бошларини тортинглар, йўл четига чиқиб турайлик. Отлиқлар олдимиздан кесиб ўтишсин. Шундан сўнг юрсак ҳам овулимизга етармиз, – деди Доногул.

Ранг-баранг кийинган қизлар йўлни кесмасдан кутиб туришди. Отлиқлар олдидаги Тўла бий буни кўриб, пайқаб келаётганди. Қизларнинг олдидан ўтиб, бироз йўл юргач, ёнидаги йўлдошларнинг бирига:

– Анави олдимиздан кесмай, ортимизда қолган қизларни чақириб кел-чи, – деди. У чошиб бориб қизларни чақириб келди. Яқинлаб қолганда Доногул отдан тушиб:

– Опажонлар, ҳаммангиз ҳам отдан тушинглар. Яёв бориб салом берайлик. Катта кишиларга отда бориб салом беришимиз уят. Бу кишилар ҳеч қачон учрашмаган одамлар. Йўлимиз бўлган экан, – деди.

Барча қиз отдан тушди. Яёв юриб келиб, ҳаммаси бошини эгиб салом беришди. Тўла бий:

– Болаларим, кўп яшанглар, бахтли бўлинглар, – деди қувониб. – Қароқларим қайси овулдансизлар?

– Сийқим овулининг боласи эдик.

– Болалар, узоқдан бизни кўриб, кутиб турдинглар. Аллақачон ўтиб кетадиган вақтларинг бўлган эди. Нима учун кутиб турдинглар?

Қизлар жавоб топа олмай Доногулга қарашди. У:

– Отажон, биз сизларни олисдан кўриб, оталаримиз билан акаларимиз бўлса керак. Ораларида аскар бошлаган ботирлар бордир,

элга ақл айтган оқсоқол бордир. Отамиздай улкан, қадрли одами бордир деб олдингиздан ўтмай кутиб турдик. Катталарни оқ фотиҳа-сини олайлик, яхшиларни кўриш учун, танимаган боболаримизни кўрайлик, номларини билайлик деб кутиб турдик, – дейди.

– Яхши, чироқларим, кўп яшанглар, Оллох ниятларингни берсин. Яхши, энди отларингга мининглар, – деб Тўла бий оқ фотиҳа-сини бериб юриб кетди.

“Уч пайгамбар” китобидан

Савол ва топшириқлар.

1. Матндан Тўла бийнинг оқил, донолиги ифодаланган ўринларни топиб ўқинг.
2. Доногулнинг зийраклиги, ширинсўзлиги сизга ёқдими? Фикрингизни асосланг.
3. Ёши улуг кишилардан оқ фотиҳа олиш аждодларимиздан қолган мерос эканлиги ҳақида фикрингизни ифодаланг.
4. Сиз ҳам оқ фотиҳа олганмисиз? Кимдан?

Матнни ўқинг.

АЛПОМИШ

(Достондан парча)

Қадим ўтган замонда Алпинбий деган киши ўтган экан. Унинг икки ўғли бўлган экан. Бирининг оти Бойбўри, иккинчисининг оти Бойсарӣ экан. Катта бўлгач, улар уйланишибди, фарзадли бўлишибди.

Бойбўрининг эгизакларига Ҳақимбек ва Қалдирғочойим деб, Бойсарининг қизига эса Барчиной деб исм қўйишибди...

Болалар кундан-кун ўсиб, ойдан-ой ўтиб, бирдан иккига кириб, иккидан учга кириб, тили чиқиб, элга энгандан кейин тутиб, учовини ҳам мактабга қўйди.

Булар мактабда ўқиб юриб, етти ёшга кирди. Саводи чиқиб, хат ўқиб ёзадиган мулла бўлди. Шунда Бойбўрибой:

“Энди ўғлим саводи чиқиб, мулла бўлди, ўғлимга энди шоҳлик, сипоҳлик илмини ўргатайин”, – деб мулладан чиқариб олди. Бойсарӣ ҳам Бойбўрига тақлид қилди.

Бу ҳам Ойбарчин қизини мактабдан чиқариб олди. “Қизимга Кўкқамиш қўлида қўй соғдириб, чорвачилик илмини ўргатайин, қўй соғмоққа уста бўлсин”, – деди.

Ҳақимбек етти ёшга кирган. Алпинбий бобосидан қолган ўн тўрт ботмон биринждан (бронзадан) бўлган парли ёйи бор эди. Ана шунда етти яшар бола Ҳақимбек шу ўн тўрт ботмон ёйни қўлига ушлаб, кўтариб тортди. Тортиб кўриб, қўйиб юборди. Ёйнинг ўқи яшиндек бўлиб кетди. Асқар тоғининг катта чўққиларини юлиб кетди, овози оламга кетди.

Буни эшитган душманлари: “Бу бола зўр бўпти, назар топибди, буларга ҳеч ким баробар бўлолмайди, етти яшар бола шундай ишни

қиладимиз?!” – деб хафа бўлиб ётди. Дўстларнинг вақти хуш бўлиб юрди.

Шунда барча халойиқ йиғилиб келиб айтди: “Дунёдан бир кам тўқсон алп ўтди, алпларнинг бошлиғи Рустам дoston эди, охири бу Алпомиш алп бўлсин”.

Охири Алпомишбек алп бўлиб, тўқсон алпнинг бири бўлиб санага ўтиб, алплик отини кўтариб, етти ёшида Алпомиш оти қўйилди. Етти ёшида ёйни кўтариб отгани учун алп аталди.

Кунлардан бир кун Ҳакимбек китоб ўқиб ўтириб, бахилдан, сахийдан гап чиқиб қолди. Бойбўрибой шунда ўғли Алпомишдан: “Киши нимадан бахил бўлади, нимадан сахий бўлади?” – деб сўради.

Унда ўғли туриб айтди:

– Вақти-бевақт бировникига меҳмон келса, отини ушлаб, жойи бор бўлса, кўнглини хушлаб жўнатса, бул ҳам сахий; агар жойи бор туриб, жой йўқ, деб қўндирмай жўнатса, бул одам бахил.

Алпомиш қад-қоматли, паҳлавон йигит бўлиб ўсди. Барчинойга меҳр қўйди. Душманга қарши шундай курашдики, доврўғи тилларда дoston бўлди.

Савол ва топшириқлар.

1. Алпомишнинг ота-боболари кимлар?
2. Халқ нима учун Ҳакимбекни Алпомиш деб атади?
3. Душманларнинг Алпомиш ҳақида хафа бўлиб айтган гапларини топиб ўқинг, мазмунини тушунтиринг.
4. Нима учун Алпомиш тилларда дoston бўлди?
5. Дostonлар – маданий меросимиз эканлиги ҳақидаги фикрларингизни айтинг.

3

Шеърӣ парчани ўқинг.

КУРАШ МАДҲИ

Алпомиш авлодлари,
Юракда ғайратлари.
Дев қоматли полвонлар,
Ориятли полвонлар.
Мисли Рустами дoston,
Кўрганни қилиб ҳайрон,
Афсонавор курашгай,
Кураш мардга ярашгай.

Қамбар Ўтаев

Шеърнинг дoston мазмунига мослиги ҳақида тушунтиринг.

4

Тез айтишни тез-тез айтинг.

Отамнинг отасининг оти,
Отасининг отидан ортиқ.

5

Дўстингиз билан Алпомиш ботирнинг расмини чизинг ва тақдимот тайёрланг.

Элга энгандан
Сипоҳлик
Ориятли

Матни ўқинг.

ШЕР БИЛАН ДУРРОЖ

Бир ўрмонда зўр Шер ва Дуррож яшар экан. Шернинг кичкинагина боласи бўлиб, у ҳали юришни билмас экан. Онаси уни жуда яхши кўрар ва қумурсқа ҳалок қилмасин деб, доимо тишида тишлаб олиб юрар экан.

Кунлардан бир куни Шер боласини тишлаб олиб юрганида Дуррож пир этиб, шернинг боши устидан учиб ўтибди. Шер чўчиб кетибди ва боласини қаттиқ тишлаб олибди. (Боласининг жони оғриб, йиғлаб юборибди) Шер бу ишидан жуда хафа бўлибди. (У боласининг яра бўлган жойини тили билан ялаб-ялаб қўйибди. Боласи тинчланибди). Дуррож Шерни доим шундай чўчитиб юришни одат қилибди.

Ниҳоят, Шер Дуррож билан дўстлашмоқчи бўлибди ва унга: “Кел, шу ўрмонда бирга дўст бўлиб, тинчгина яшайлик... Сен ашулалар айтиб, мени хурсанд қил. Бирор кимса сени хафа қилса, мен ҳамма вақт сенга ёрдам берай”, – дебди. (“Хўп, кел, дўст бўламиз”, – дебди Дуррож ҳам).

Кунлардан бир кун Дуррож: “Мен тузоққа тушдим, ёрдам бер!” – деб қичқирибди. Шер ёрдам бериш учун югурибди. Қараса, Дуррож алдабди. У ҳеч қанақа тузоққа тушмаган экан. Шер дўстидан хафа бўлибди. Унга қараб: “Ёлғон сўзламагин, ёлғончи эл олдида уялиб қолади”, – дебди. У эса ёлғончилигини, алдашини қўймабди.

Кунлардан бир куни Дуррож ростдан овчи қўйган тузоққа тушиб қолибди. “Дод! Мени тутиб олдилар! Ёрдам бер!” – деб жон-жаҳди билан қичқирибди. Шер уни эшитибди. Ёрдамга бормоқчи бўлибди-ю, кейин ўйлаб қолибди: “Ҳар галгидек бу гал ҳам мени алдаётгандир. Бормайман”.

Шундай қилиб, Дуррож ўз ёлғончилиги туфайли дўстидан айрилибди ва овчи тузоғига илинибди.

Алишер Навоий “Ҳайрат ул-аброр” достонидан

2

Савол ва топшириқлар.

1. Шер нима учун Дуррож билан дўстлашмоқчи бўлди? Фикрингизни асосланг.
2. Шер Дуррожга ёлғончилик ҳақида нималар деди? Матндан топиб ўқинг.
3. Шер нима учун Дуррожни қутқаришга бормади? У нима деб ўйлади?
4. Навоий бобомиз Шер ва Дуррожнинг ҳаракатлари орқали қандай фикрни билдирмоқчи эканлиги ҳақида тушунганингизни айтиб беринг.

3

Интернетдан бобомиз Алишер Навоийнинг бой маданий мероси ҳақида маълумот тўпланг ва ўртоқларингизга таништиринг.

4

Шеърни ифодали ўқинг.

НАВОИЙ БОБОМЛАР

Ҳирот тупроғида вояга етган,
“Қуш тили” йўлларини мунаввар этган,
Йиллар тўзонидан соғ-омон ўтган
Навоий бобомлар
Буюк одамлар.
“Ҳамса”си кўнгилини шамдек ёритган,
Тилимизни кўркам, бой этган
Алишер бобомлар
Қутлуғ қадамлар.

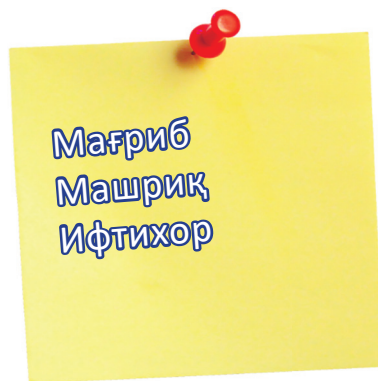
Достонлари чиқмагай ёддан,
Сўранг Мажнун, Қайсдан, Фарходдан,
Лайли, Ширин қадди шамшоддан,
Навоий бобомлар
Буюк одамлар.
Мир Алишер оташ забондир,
Умри боқий омон-омондир,
Ғазаллари фидойи-жондир,
Навоий бобомлар
Қутлуғ қадамлар.

Турсунбой Адашбаев

Савол ва топшириқлар.

1. Шеърдан Алишер Навоийнинг хислатлари тилга олинган ўринларни қайта ўқинг ва мазмунини ўз сўзларингиз билан гапириб беринг.
2. Шеърда Навоийнинг қандай асарлари ва асар қаҳрамонлари ифодаланган? Дафтарингизга ёзинг.
3. Шеърни ёд олинг.

Матни ўқинг.

КУЙ ОТАСИ

Куй отаси – Қурманғазии Сағирбаев қозоқ халқининг улуг бастакори, куйчиси, дўмбирачиси. У 1818 йили ҳозирги Ўрол вилояти, Жанақала ҳудудида туғилган.

Қурманғазининг санъат оламига машҳур бўлган “Кичкинтой”, “Оқсоқ қулон”, “Адай”, “Сариарқа” номли ва бошқа кўп куйлари бор.

У 1889 йили Астрахан вилоятида вафот этган. Қозоқ халқ маданий меросига ўзининг салмоқли ҳиссасини қўшган Қурманғазии сиймосини Ватанимизнинг етук шоир – ёзувчилари, рассомлари ўз асарларида ифода этганлар.

Қозоғистон халқ ёзувчиси Х.Ерғалиев “Қурманғазии” поэмасини ёзган. Қозоғистоннинг хизмат кўрсатган санъат усталари-рассомлар Х.Наврўзбаев ва М.Кенбаевлар Қурманғазининг портретини ишлаганлар.

Республикамиздаги қозоқ халқ асбоблари оркестри куй-отасии – Қурманғазии номи билан аталади. Оркестр ижросидаги Қурманғазии асарлари бутун дунёга танилган.

Савол ва топшириқлар.

1. Қурманғазии ким?
2. Қурманғазининг машҳур асарлари номларини айтинг?
3. Ўқиганларингиз асосида Қурманғазии ҳаёти ва ижоди ҳақида хронологик харита тузиб ёзинг.

3

Изланинг

1. Устозингиз бошчилигида Қурманғазининг машҳур асарларидан бирини тингланг, олган таассуротларингиз асосида суҳбатлашинг.

4

Матни ўқинг.

САХИЙ АТИМТОЙ

Атимтой сахий жуда бой бўлишига қарамай, ҳар куни бир марта эски кийимларини кийиб, ўтин ёриш, пичан ташиш каби ишларни бажарарди. Уни кўрган яқинлари:

– Ҳой, Атимтой сахий, давлатингиз мўл, очга овқат, юпунга кийим, уйсизга уй бўлдингиз. Нима учун ўзингизни камситиб бундай ишларни бажарасиз? – деб сўрашади.

Шунда Атимтой сахий уларга бунинг тўрт хил сабабини айтади.

– Биринчиси: чиройли ном, тоза кийим, бой давлатимга ўрганиб қолсам, мендан ночор аҳволда яшайдиганларга ёрдам беришни унутаманми деб қўрқаман.

– Иккинчиси: ҳамма нарсам етарли бўлса ҳам, ишлаганимни кўриб бошқалар буни камчилик эмаслигини билиб, ўргансинлар дейман.

– Учунчиси: ҳар куни ўз меҳнатим билан топган пулга нон олиб есам, танамга сингади. Меҳнат билан топилган емак мазали, сингишли бўлар экан.

– Тўртинчиси: менга битган давлатдан бир ўзим фойдалансам, худога гуноҳкор бўларман деб қўрқаман.

Ибрай Алтинсарин

5

Савол ва топшириқлар.

1. Атимтойни “сахий” дейишларининг сабаблари ифодаланган ўринларни топиб ўқинг ва мазмунини тушунтиринг.

2. Ҳикоя мазмунидан қандай инсоний фазилатларни ўргандингиз? Фикрингизни асосланг.

6 Изланинг.

1. Интернетдан Ибрай Алтинсариннинг маданий мероси ҳақида маълумот тўпланг ва дўстларингиз билан ўртоқлашинг.

7 Мақолларни ўқинг, мазмунини ҳикоя мазмунига боғлаб тунтиринг.

Асл одам ҳеч ўлмас.

Ҳурматинг – савлатинг,
Меҳнатинг – давлатинг.

Дангасанинг иши битмас,
Ёз келса ҳам қиши битмас.

Бўлса ҳамки кўриқ ер,
Ҳосил берар, тўксанг тер.

Емак
Сингишли

1

Шеърни ифодали ўқинг.

ЯССАВИЙ ЗУРРИЁТЛАРИ

Туркистон деб аталмиш,
Қадим юртнинг фарзанди.
Билгин етти отангни
Сен кимнинг асал-қанди?...

Бу шаҳарни ардоқлаган,
Амир Темур Жаҳонгир.
Тарихи ҳам, таърифи ҳам
Дўстим оламжаҳондир.

Хўжа Аҳмад Яссавийни,
Буюк Темур пир тутган.
Турк қавмининг қадрини
У доимо бир тутган.

Кўҳна Турон заминининг
Дилгир, шўхчан боласи.
Сенга дастур Фаробийнинг
Қалб гавҳари – ноласи.

Тилни ёрар меваси ҳам
Шакарпалак қовунлар.
Мағзин чаққан ажабтовур
Бунда қишлоқ, овуллар.

Чўрноқ, Қарноқ ва Сувноқ,
Сигноқ, Чубаноқ, Чоғадир.
Ўронға-ю, Қўшота,
Тенг – тўш, қондош оғадир.

Қадим қозоқ тарихи,
Аблайхондан бошланар.
Варақласанг қатларин,
Гоҳо кўзинг ёшланар.

Абулхайр, Улуғбеклар,
Бўлишган қуда-анда.
Ўтмишингни эсласам,
Ифтихор жўшар танда.

Аллома Югнакийнинг
Руҳлари парвонадир.
Гавҳарбегим ибрат асли,
Робияхон онадир.

Аҳли илм диёри,
Шон-шуҳратга эли бой.
Муса Жиров, шоир Эргаш,
Адиб Саттор Ерибой.

Кўхна замин турк қавмин
Фахри дея аталур.
Иқон эса Миртемирдай
Улуғ зотнинг ватани.

Не табаррук инсонлар,
Сенга қанот бўлишар.
Шухрат, қадринг, шавкатинг
Достон, баёт бўлишар.

Икки элнинг эрка ўғли,
Одил Ёқуб билсанг ҳозир.
Энг муносиб фарзанд эрур,
Суннат оға, Носир Фозил.

Осмон қадар отса арзир,
Туркистонлик бўркини.
Тавсифлашга сўзим етмас,
Бу ўлканинг кўркини.

“Ҳикматлар” ким Яссавийнинг
Ёниб ёзган оҳидир.

Туркистоним – турк қавмининг
Қутлуғ саждагохидир.

Бу юрт асли Осиёга
Меҳвар учун яралган.
Шу макондан туркийлар
Жаҳон бўйлаб таралган.

Қондош халқмиз, тилагим
Кўнглинг баҳор, ёз бўлсин.
Қул Хўжа Аҳмад элига
Гуллар поёндоз бўлсин.

Туркистоним, шу бағишлов,
Жўнроқ шеърий баёндир.
Сенинг ёшинг, бир
Танграм-у Яссавийга аёндир...

Боқий яша, эсон бўлгин,
Нурли замон чароғида.
Сени асраб-авайлайлик
Кўзларимиз қароғида.

Турсунбой Адашбаев

Савол ва топшириқлар.

1. Шоир шеърни кимларга бағишлаб ёзган?
2. Шеърда ўзбек ва қозоқ халқининг қондошлиги, дўстлиги ифодаланган ўринларни топиб ўқинг.
3. Шоир шеърда тилга олган буюк аждодларимиз ва таниқли инсонларнинг номларини дафтарларингизга ёзинг.
4. Шеър мазмунини сўзлаб беринг.
5. Етти отани билиш энг бой маданий меросимиз эканлиги ҳақида ўз фикрларингизни айтинг.

3

Расм асосида ҳикоя тузинг.

Дилгир
Баёт
Бўрк
Меҳвар

Шеърни ифодали ўқинг.

“МАҚОЛ КИТОБИ”

Элтиб сизни ғаройиб
Юртга, укажонларим,
Кўрсатаман у жойнинг
Қизиқ қуш, ҳайвонларин.

Ҳеч ҳайвонот боғида
Кўрмайсиз бунақани.
Ҳатто шоҳ ишқи тушган
Ғалати қурбақани.

Яхши сўзга инидан
Чиқадиган илонлар,
Сира босган изидан
Қайтмайдиган арслонлар.

Топгани шўра бўлган
Эшаквой, аҳмоқ мия.
Ҳаммомни орзу қилиб
Кулгига қолган туя.

Инга сиғмас думига
Ғалвир боғлаган сичқон.

Боласин “ботирим” деб
Алқаган қўрқоқ қуён.

Ҳатто семириб ботмон
Бўлолмаган чумчуқлар,
Текинга офтобга ҳам
Чиқмайдиган мушуклар.

Дўстлардан айрилганни
Ейдиган айиқлар, бот,
Чанги чиқса ҳам, донғи
Чиқмайдиган ёлғиз от.

...Яна кўп-у, лекин мен
Тугатаман сўзимни.
Энди кўриб оласиз
Қолганини ўзингиз.

Фикрингиз кенгаяр хўп
Кўриб чиқинг бирма-бир.
Донишмандлар айтгандек:
“Кўп кўрган, кўп билади”.

Дилшод Ражаб

2**Савол ва топшириқлар.**

1. Шоир шеърида қандай ҳайвонлар ҳақидаги мақолларни ифодалаган? Шу мақолларни тўлиқ айтиб беринг.
2. Шеъри орқали шоир бизга нима демоқчи эканлигини ўз сўзларингиз билан тушунтиринг.
3. Мақолларни маданий меросимиз деб ўйлайсизми? Фикрингизни асосланг.
4. Дафтарингизга қушлар, ҳайвонлар ҳақида билган 4та мақолингизни ёзинг.

3**Изланинг.**

1. Энциклопедиядан халқ мақоллари ҳақидаги маълумотларни ўрганинг, синфда сўзлаб беринг.

4**Матни ўқинг.****ДОНО МЕЪМОР***(эртас)*

Меъмор Синон машҳур Салимия минораларини қураркан, бир тўда болалар чуғурлашиб, ниманидир кўрсатаётганларини кўриб қолибди. Уларга яқинлашиб:

– Нима гап? – деб сўрабди.
– Амаки, – дейишибди улар, – шу минорангиз бироз қийшайибди.
– Ҳа, ундай бўлса, ҳозир минорани арқон билан тортиб тўғирлаймиз. Сизлар, қараб туринглар, – деб арқон келтиришни буюрибди.

Меъмор Синон то болалар тўғри бўлди дейишмагунча минорани бир арқон билан торттираверибди. Болалар тўғри бўлди дейишгач, тўхтатибди. Шу орада бир киши келиб:

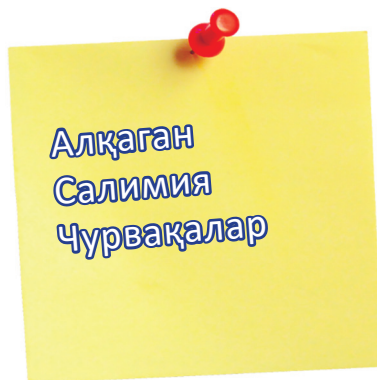
– Уста, бу арқон шундай катта минорага ҳеч бир таъсир қилмаслигини яхши биласиз. Нега энди болаларнинг гапига кириб, бундай қилдингиз? – деганида Меъмор жавоб берибди:

– Шундай қилмасам, бу чурвақалар шаҳар бўйлаб минора қийшиқ, деган гап тарқатишади. Миноранинг эгри эмаслигига ҳеч кимни ишонтиролмаимиз. Энди эса, минора эгри эди, арқон билан тортириб тўғирлатдик, деган гап тарқатишади. Бу гапга эса ақли бор одам ишонмайди!

Савол ва топшириқлар.

1. Эртақ мазмунини сўзланг.
2. Эртақдан меъморнинг доно фикрлари баён этилган ўринни топиб ўқинг, мазмунини ўз сўзларингиз билан тушунтиринг.
3. Эртақни саҳналаштиринг.
4. Меъморчилик обидалари маданий меросимиз ҳисобланадими? Фикрингизни асосланг.

“АНДИЖОН ПОЛКАСИ”

1

Шеърни ифодали ўқинг.

“АНДИЖОН ПОЛКАСИ”

Бунчалар шўх, ўйноқи,
 Муסיқаси, нотаси,
 Жимирлатар жисмингни,
 Бу, Андижон полкаси.
 “Така-тум-тунг” чилдирма,
 Тор булбулдай сайрайди.
 Даврага туш, жим турма,
 Жон-у тангринг яйрайди.
 Ўйнамаган қолмасин,
 Чолғучилар толмасин.
 Янграсин-эй янграсин
 Андижоннинг полкаси.

Дилшод Ражаб

2

Савол ва топшириқлар.

1. Шеърни ўқиш давомида кўз олдингизга қандай манзара келганлиги, қандай кайфият уйғонганлиги ҳақида сўзлаб беринг.
2. Муסיқа ва рақс санъати маданий меросимиз ҳисобланади-ми? Фикрингизни асосланг.
3. Рақс санъатига қизиқасизми? Мактабингизда ўтказиладиган тадбирга синфингиз ўқувчилари билан “Андижон полкаси” рақсини тайёрлаб иштирок этинг.
4. Шеърни ёд олинг.

3

Изланинг.

1. Интернетдан миллий рақс санъати ҳақида маълумотлар тўпланг ва дўстларингиз билан ўртоқлашинг.

4

Топишмоқни ўқинг ва жавобини топинг.

Созанда, машшоқларга,
Дам бераман галма-гал.
“Бак”, “бум”, “нохун”, “резги”ларим,
Хизматим қилар тугал.
Гардишимда “жез” халқа,
Ёқаман кўпга, халққа.

1. Топишмоқни дафтарингизга ёзинг.
2. Яна қандай миллий чолғу асбобларини биласиз? Номларини ёзинг.
3. Маданий меросимизнинг яна қандай йўналишларини биласиз?

5

Дўстларингиз билан “Маданий меросимиз – бойлигимиз” мавзусида постер тузинг.

1. Постер тузишда гуруҳлар маданий меросимиз йўналишлари бўйича ишлаш мумкин.

Машшоқлар
Жез

Касблар олами

Хунар,
хунардан
ризқинг
унар!

Халқ мақоли

4-бўлим

Матнни ўқинг.

НОН

(Туркменистон)

Онаси Майсани чақириб, ҳозиргина узилган нондан ушатиб берди.

– Ойижон, ноннинг ҳиди намунча яхши! – деб мақтади-да, кўчага чиқди. Биринчи бўлиб ўртоғи Байрамни кўриб қолди.

Қўлидаги ноннинг ярмини унга ушатиб берди. Байрам нонни оламан деб, ерга тушириб юборди.

– Дарров ол! – деди Майса.

– Ерга тушиб кетди-ю, ифлос бўлиб қолди.

– Ол, деяпман сенга! – Майса Байрамнинг қўлини ушлади.

Бола кўчани бошига кўтариб йиғлаб юборди. Шу маҳал отаси, ҳайдовчи Ато амаки келиб қолди.

У нима бўлганини дарров тушунди. Ердан нонни олиб, кўзига суртди.

Сўнг бироз ўйлаб туриб:

– Қани, машинага чиқинглар-чи! – деди.

У болаларни дон экиладиган далага олиб борди. Кейин дон сақлайдиган жойни кўрсатди. Ўрим-йиғимдан сўнг комбайн, тракторлар ремонт қилинадиган устахонага ўтишди.

Ато амаки болаларни нон заводига ҳам олиб борди. Шундан кейингина болалар уйларига қайтишди.

– Дон экилиб, дастурхонимизга нон бўлиб қўйилгунча, қанчадан-қанча одамлар меҳнат қилишларини кўрдингми? – деб сўради Ато амаки Байрамдан. – Майса нега хафа бўлганини билгандирсан?

– Ҳа, мени кечир, Майса, – деди Байрам хўрсиниб.

– Раҳмат, Ато амаки. Мен нонни эҳтиётлаш кераклигини билардим. Энди нонни ҳурмат қилиш кераклигини ҳам билиб олдим, – деди Майса.

Қизча уйига чопқиллаганча кириб кетди-да, дам ўтмай, тандирда ёпилган нондан олиб чиқди.

– Олинг, амаки, нон енг, сен ҳам ол, Байрам. Бу нонни ойим билан бирга ёпганмиз!

Қаюм Тангриқулиев

2

Савол ва топшириқлар.

1. Ҳикоя мазмунидан қандай хулосага келганингизни сўзлаб беринг.
2. Ҳикояни ролларга бўлиб ўқинг.
3. Матндан Ато амакининг Байрамга айтган гапларини топиб ўқинг, мазмунини тушунтиринг.
4. Нон дастурхонимизга етиб келгунча қандай касб эгалари меҳнат қиладилар? Шу касблар номини дафтарингизга ёзинг.

3

Ижод қилинг.

1. Дўстингиз билан “Доннинг саргузаштлари” мавзусида расм чизинг.

4

Шеърни ифодали ўқинг.

ИССИҚ НОН

Тапир-тупир, тапир-тупир,
Нон ясайди опамиз.
Ўйноқлайди тандирда ўт,
Сўнгра нонни ёпамиз.

Опамларнинг ҳунарими
Ё оловнинг кучими?

Чапак чалиб қувонамиз,
Кўриб тандир ичини!

Иссиқ нонлар буғ чиқариб,
Қип-қизариб юз олар.
Дастурхонга олган эдик,
Нон гул бўлиб ҳид сочар.

Бўрсилдоқ нон, сара нонга,
Келиб қолинг, адажон!
Бир жуфтини белбоққа сиз
Туғиб олинг, адажон!
Тапир-тупир, тапир-тупир,
Нон ясайди опамиз.

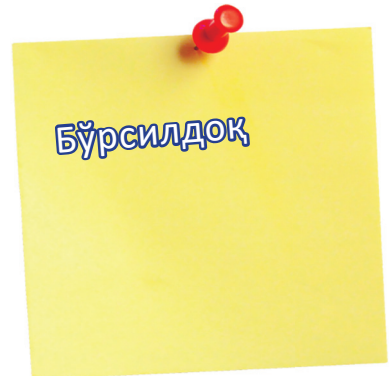
Абдувоҳид Мулламухамедов

5

Савол ва топшириқлар.

1. Шоир тандирдаги ва дастурхонга олинган нонни қандай сўзлар билан таърифлаган?
2. Шеър мазмуни асосида новвойлик касбининг меҳнати ва инсонлар ҳаётидаги ўрни ҳақидаги фикрларингизни айтинг.
3. Дафтарингизга нон ҳақидаги 4 та мақолни ёзинг.

1

Шеърни ифодали ўқинг.

ЎҚИТУВЧИМ ОЛҚИШЛАЙМАН

Ўқитувчим, мактабжоним
 Қўшалоқ офтобжоним.
 Жонажон ўқитувчим.
 Меҳри жаҳони кучим
 Сиз азизим меҳрибоним,
 Қалбингиз олам-жаҳон.
 Сизга меҳрим тошади,
 Дилда завқим ошади.
 Сиз онабош илҳомчим,
 Сиз отабош илҳомчим.
 Онага вафо қилмоқ,
 Отага вафо қилмоқ,
 Фарзандлик, шогирд бурчим.
 Жонажон ўқитувчим,
 Меҳри жаҳони кучим.
 Шеър-ла раҳмат айтайин,
 Шу шеъримни атайин.
 Бағишладим сиз учун.
 Олқишлаш менинг бурчим
 Қалбимни дутор қилиб,
 Сўздан ипак, тор қилиб,
 Шўх қўшиқ гулёр қилиб,

Меҳримни бисёр қилиб,
 Чертайин юрак созим,
 Жарангласин овозим.
 Ўқитувчи номингиз,
 Шарафли унвонингиз.
 Куйлай, баланд ардоқлай,
 Шогирдлик тузин оқлай,
 Жонажон ўқитувчим,
 Меҳри жаҳони кучим.
 Янги дунё қурувчим,
 Ер юзин гуллатувчим.
Қуддус Муҳаммадий

2

Савол ва топшириқлар.

1. Шоир шеърда ўқитувчини қандай сўзлар билан улуғлаган?

2. Шоир шеърини нима учун ўқитувчига бағишлаб ёзган? Фикрингизни асосланг.
3. Шоир ўқитувчи ҳақида: “Янги дунё қурувчим,
Ер юзин гуллатувчим” деб ёзганда
нимани айтмоқчи бўлган? Фикрингизни баён этинг.
4. Ўқитувчи, устоз ҳақида яна қандай шеърларни биласиз?
Айтиб беринг.

3

Изланинг.

1. Шеър мазмуни асосида “Ўқитувчи – шарафли касб” мавзусида эссе ёзинг.

4

Расмни кузатинг. Расмдаги касбларнинг ўқитувчилик касбига боғлиқлиги ҳақида ўз сўзларингиз билан тушунтиринг.

5

Матнни ўқинг, мазмуни асосида суҳбатлашинг.

Устоз! Бу сўз шундай мўъжизакор, шундай сеҳрлики, уни айтганда қалбимизни ўзгача бир ҳис – туйғу қамраб олади.

Буюк педагог К.Д. Ушинский: “Муаллим – кучли шахс, у қуёшнинг қудратли шуълаларига ўхшайди”, – деган экан.

Устоз шу қадар улўғки, унинг зиёси қуёш нури билан тенглаштирилади. Чунки устоз қуёш каби барчага бирдай зиё, нур таратади. Устоз муқаддас касб соҳиби, у давримизнинг буюк донишмандидир.

Матнни дафтарингизга ёзинг.

6

Ўқитувчингизга атаб дўстингиз билан табрикнома ёзинг. Қандай байрам муносабати билан табрик ёзиш мумкинлиги ҳақида ўйлаб кўринг.

Онабош
Отабош
Илҳомчим
Бисёр

90

Матнни ўқинг.

ЕРГА ЧИЗИЛГАН РАСМ

(Ривоят)

Султон Ҳусайн Бойқаро навкарлари билан овга йўл олибди. Ҳирот шаҳридан чиқиб, сайхонликдан ўтиб кетаётганида олдиндаги қўриқчи навкарлар ногоҳ тўхтаб қолишибди. Улардан бири ерга ишора қилибди.

– Олий ҳазрат, бу суратни қаранг!

Подшоҳ от суриб келиб, навкар кўрсатган жойга тикилибди. Паҳлавон Рустам достонининг сурати. Ҳамма суратга тикилиб қолибди.

– Қандай назокат ила чизилган бу сурат! Мусаввирни топмоқ керак, – деди Ҳусайн Бойқаро.

Овга чиққанлар орасида Камолиддин Беҳзоднинг устози Мавлоно Мирак Наққош ҳам бор экан.

– Олий ҳазрат, – дебди у подшоҳга таъзим қилиб, – фикримча, бу суратни ўн икки ёшли Камолиддин Беҳзод чизган кўринади. Ундан бошқа бирор мўйқалам соҳиби бундай чизолмайди.

– Камолиддин Беҳзод... истеъдодли йигит экан.

– Яқинда Алишер Навоий бу йигитчанинг машқларидан кўп мамнун бўлиб, ўз суҳбатига чақирди. Менга одам жўнатиб, Камолиддин Беҳзодни ўз кутубхонасига хизматга олишни билдирди, – деди Мирак Наққош Алишер Навоийга миннатдор боқиб.

– Дўстим, хайрли иш қилибсиз. Салтанатимизда бу ёш истеъдод соҳиби улуғ бир мусаввир бўлиб камол топса, – деди дўсти Алишербекка Ҳусайн Бойқаро.

...Сарой аҳли ерга чизилган суратни айланиб ўтиб, йўлга тушдилар.

2**Савол ва топшириқлар.**

1. Подшоҳнинг ерга чизилган сурат ҳақида билдирган гапларни топиб ўқинг, мазмунини тушунтиринг.
2. Мусаввир ҳақидаги фикрларни ўз сўзларингиз билан тушунтиринг.
3. Ривоятда қандай касб номлари ифодаланган? Ҳозир улар қандай номланади? Шу сўзларни икки устунга ёзинг.
4. Давлатимизда истеъдодли ўқувчиларга қандай шароитлар яратиб бериляпти? Фикрингизни асосланг.

3**Изланинг.**

1. Интернетдан Ватанимизнинг буюк рассомлари ҳақида маълумот тўпланг ва дўстларингиз билан ўртоқлашинг.

4**Шеърни ифодали ўқинг.****ЧЕГАРАЧИ БЎЛАМАН**

Чегарачи бўламан,
Катта бўлсам, албатта.
Содиқ бўлгум юртимга
Энг биринчи навбатда.
Шараф-ла асрагайман
Ватаним сарҳадини.
Элим севиб ардоқлар
Ўғлонларнинг мардини.
Сергак тургум доимо
Йўламас ёв, газанда.
Чунки бобом ҳоки бор
Шу тупроқ, шу Ватанда.

Набижон Қодиров

5

Савол ва топшириқлар.

1. Шоир шеърни кимнинг номидан ёзган?
2. Қандай инсон чегарачи бўла олади? Фикрингизни асосланг.
3. Бола нима учун чегарачи бўлишни танлаган? Шеър мазмунига боғлаб фикрингизни айтинг.
4. Сиз келажакда қандай касб эгаси бўлишни хоҳлайсиз?
5. Шеърни ёд олинг.

6

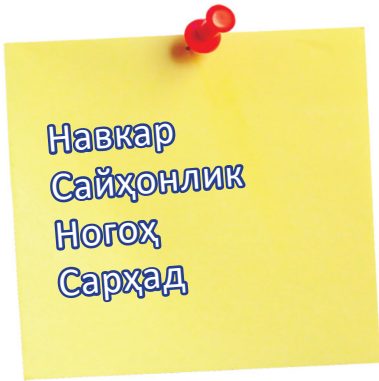
Мақолларни ўқинг, мазмунини тушунтиринг.

Интиланганга толе ёр.

Излаган олим бўлар,
Ўйлаган – фозил.

Ўйгит ҳусни меҳнатда.

Машаққатсиз бахт келмас,
Меҳнатсиз тахт келмас.

Навкар
Сайҳонлик
Ногоҳ
Сарҳад

Матни ўқинг.

ҲУНАРМАНД БОЛА

Маҳмуд баҳорги таътилни шаҳарда яшайдиган амакисиникида ўтказди. Ҳовлилари кичикроқ экан. Ҳар бир нарса ўз ўрнида. Сарамжон-у саришта. Қувурдан доимо иссиқ сув, совуқ сув келиб туради. Жўмакни бурасанг бас, шовуллаб оқади. Истаганингизча ичиш-у ювиниш мумкин. Оппоқ сочиқлар бир ёнда осиглиқ.

Маҳмуд амакисининг ўғли Одил билан тенгдош бўлгани учун дарров “тиллашиб” кетди. Кун бўйи кўп қаватли уйлар орасида ажратилган майдончада тўп тепишади. Ҳамма болалар ўзларини машҳур футболчилар номлари билан аташаркан. Одил эса ўзини Марадона деб чақиришларини ёқтиради. Маҳмудга эса ҳозирча бирорта ном беришмади. Фақат “янги бола” деб чақиришади.

Бир куни амакиси дарвоза ёнида тарвақайлаб ўсаётган балхи тутга чиқиб, шакл беришга киришди. Анчагина ортиқча кўм-кўк барг ёзган новдаларни ҳам чопқида кесиб ташлади. Пешонасидаги маржон терни рўмолчасига артиб, бироз елпинди. Сўнг чой хўпларкан, амакиси:

– Одил! Маҳмуджон билан кесилган новдаларни тўплаб, ҳув йўл четидаги ахлат уюмига ташлаб келинглар! – деди.

Икки ўртоқ новдаларни бир неча кичик боғламга жамлашди. Шунда Маҳмуд амакисига юзланиб:

– Тандирда ёқмайсизларми? – деб сўради.

– Тандир йўк-ку, жиян, – деди амакиси унга бепарво боқиб. – Ана табиий газ тун-у кун ловуллаб ёнади. Бозор ва дўконларда нон сероб.

– Унда мен сават тўқий қолай.

– Билганингни қил, жиян. Ҳовлини тозаласаларинг бўлгани.

Шу чоқ Маҳмуднинг кўз ўнгида қўшниси Толиб ака ўргатган сават тўқиш сирлари жонланди. Аввалига новдаларни узун қисқалигига қараб саралади. Сўнг бақувват новдаларни таглик қўйиб, ингичкароқ эгилувчан новдаларни соч ўргандек орасидан чаққонлик билан ўтказа бошлади. Одил эса ҳайрон қараб турарди. Сават тайёр бўлгач, Маҳмуд ток қайчини қўлга олди. Эҳтиёткорлик билан ортиқча бўртиб чиққан новдаларни текислаб қирқди.

Уни кузатиб турган амакиси нон саватни қўлга олди-ю, ҳайратдан сўз тополмай қолди.

Вали Аҳмаджон

Савол ва топшириқлар.

1. Ҳикоя мазмунини сўзланг.
2. Болалар нима учун ўзларини машҳур футболчилар номлари билан аташарди? Фикрингизни асосланг.
3. Маҳмуджоннинг ҳунаридан амакиси ва Одил қандай ҳолатга тушдилар? Нега?
4. “Йигит кишига етмиш ҳунар оз” мақолининг мазмуни ҳикоя мазмунига мослигини ўз сўзларингиз билан тушунтиринг.
5. Сиз ҳам Маҳмуджонга ўхшаб бирорта ҳунарни ўрганган-мисиз? Дўстларингизга сўзлаб беринг.

Шеърни ифодали ўқинг.

ЧЕВАР ҚИЗ

Менинг опам чевар қиз,
Ватанини севар қиз.
Сўзанага бир қаранг,
Қатимлари ранг-баранг.

Ватанининг боғлари,
Лола қучган тоғлари,

Яйлови-ю чорваси,
Пахтага кон даласи.

Юрагидан танлаган,
Каштасини жойлаган.

Опажоним чевар қиз,
Тинчлик қушин севар қиз.

Халқлар орзулаб келган,
Эл-юрт доимо севган –
Кабутарин учирган,
Каштасини қучирган.

Жаҳон аҳли қўл ушлаб,
Озодликни олқишлаб,
Яйраб тинчлик гаштида,
Тасвирланган каштада.

Қамбар Ўтаев

4

Савол ва топшириқлар.

1. Шоир шеърни кимнинг номидан ёзган?
2. Қизча опасини қандай сўзлар билан олқишлаган?
3. Чевар қиз сўзанасида нималарни тасвирлаган?
4. Шеър мазмуни асосида расм чизинг.

5

Изланинг.

1. Катакчалардаги рақамлар ўрнига алфавит тартибида ҳарфларни қўйиб, ҳунар ва касбга оид сўзларни ўқинг.

5	21	18	1	5	4	16	18	13	10	12
---	----	----	---	---	---	----	----	----	----	----

12	1	26	20	1	25	10	13	10	12
----	---	----	----	---	----	----	----	----	----

Марадона
Балхи тут
Сўзана

1

Шеърни ифодали ўқинг.

СУРАТКАШ ҲАЗИЛИ

Одамлар хўп ясаниб
 Ҳузуримга киришар.
 Сўнг қаршимда ҳурматда
 Сукут сақлаб туришар.

“Ширқ” босаман тугмани,
 Кўринг кейин ҳолатни.
 Улар менга қарашиб
 Сурат бўлиб қолади.

Дилшод Ражаб

2

Савол ва топшириқлар.

1. Шеърда сураткаш ўз ишини қандай таърифлагани ҳақида ўз сўзларингиз билан айтинг.
2. Сураткаш бир лаҳзада мўъжиза яратади деб ҳисоблайсизми? Фикрингизни асосланг.

3

Бу қизиқ! Билиб олинг.

Одамлар фотоаппаратга ўхшаган қурилмани милоддан олдинги IV асрдаёқ кашф қилишган. Улар, агар қоронғи хонага кичик туйнукдан ёруғлик киритилса, ташқаридаги тасвир ичкаридаги деворда кўриниши мумкинлигини билишган.

Рангли суратга оладиган биринчи фотокамера 1905 йили яратилган. Қўлингизда олган фотосуратда жудаям кўп ранглар борга ўхшаса-да, улар, атиги учта: кўк, яшил ва қизил рангларнинг ҳосиласидир.

1890 йилга келиб фотокамераларни истаган одам сотиб олиши мумкин эди. Чунки шу йилдан бошлаб “Кодак” компанияси оммавий тарзда фотокамера ишлаб чиқара бошлайди. Бугунги кунда “Canon”, “Sony”, “Nikon”, “Kodak”, “Lumix” каби компаниялар энг яхши ва сифатли фотокамералари билан машҳур.

4

Изланинг.

1. Сиз ҳам сурат олишга қизиқасизми?
2. Дўстларингиз билан “Бизнинг аҳил синфимиз” мавзусида фотоальбом тайёрланг.

5

Шеърни ифодали ўқинг.

ДЎХТИР-ДЎХТИР ЎЙНАЙМИЗ

“Дўхтир-дўхтир” ўйнаймиз,
Эл соғлигин ўйлаймиз.
Нодир бўлар бош врач,
Ёрдамчиси сен, Сирож.
Қани тезроқ бўл, Доно,
Топ-тоза бўлсин хона.
Бемор келса, ҳой Иқбол,
Қулиб яхши кутиб ол.

Аmmo дори, укол йўқ,
Бундан бўлсин кўнглинг тўқ.
Ширин сўздир доримиз,
Постда шаймиз баримиз.

Валижон Аҳмаджон

6 Савол ва топшириқлар.

1. Шоир шеърни кимларнинг номидан ёзган?
2. Болалар шифокорлик касбининг қандай ҳаракатлари ҳақида айтишган?
3. “Ширин сўз – жон озиғи” мақоли шеърнинг мазмунига мос келадими? Фикрингизни асосланг.
4. Болаларнинг ўйини, уларнинг келажак орзулари бўлиши мумкинми? Фикрингизни билдиринг.
5. Шеърни ёд олинг.

7 Шеър мазмуни асосида “Агар мен шифокор бўлсам” мавзусида эссе ёзинг.

Милоддан олдинги
Фотокамера
Постда шаймиз

1

Эртакни ўқинг.

АДИБ – БЕТАРТИБ

Бор экан-да, йўқ экан, оч экан-да, тўқ экан. Адиб исмли бола бўлган экан. У одобли бўлсаям, ишлари жуда бетартиб экан. Дўпписини ҳам, кўйлагини ҳам дуч келган ерга ташлаб кетаверар экан, кейин керак бўлганда қидиришга тушар экан. Баъзан қаерга қўйганини эслай олмай, хуноби ошаркан. Шунинг учун ҳам дадаси унга:

– Болам, пала-партишлигингни ташламасанг, катта бўлганингда қийналиб қоласан, – дер экан.

Адиб дадасининг насиҳатларини жим туриб эшитар экан-у, лекин эшитганлари унинг у қулоғидан кириб, бу қулоғидан чиқиб кетар экан.

Адиб ўспирин йигитча бўлганда дадаси унга дурадгорлик касбини ўргатибди. Чунки ўзи қўли гул уста эканда. Кунлар кетидан кунлар ўтибди. Адиб бу ҳунарни яхшилаб ўрганиб олибди. Бир куни бир боғбон унинг отасидан ром, эшик тайёрлаб беришни сўрабди. Дада-си, ўзи бетоб бўлиб қолгани учун, ўрнига ўғлини юборибди.

Адиб ишга киришибди. Боғбон эса юмуш билан банд бўлибди. У ток қайчини энди қўлига олган экан, Адибнинг овози эшитилибди:

– Отахон, исканани кўрмадингизми?

Боғбон ўзича “Бу қандоқ бўлди, асбобини қайга қўйганини билмаса. Майли иш билан унутгандир”, деб роса қидириб, охири пайраҳалар орасидан исканани топиб берибди.

Кейин хомток қилиш учун энди нарвонга кўтарилганда, яна Адибнинг овози эшитилибди:

– Отахон, буни қаранг, аррамни қайга қўйибман-а?!

Бу сафар боғбоннинг қошлари чимирилибди. Лекин бу гал ҳам индамай, аррани қидиришга тушибди. Уни топиш анча мушкул бўлибди. Охири тахталарнинг остидан чиқибди.

– Ҳе, ҳали тахта олаётганимда остида қолган экан – да.

Боғбон яна ўз ишига кетибди. У ҳали битта ток зангини қўлдан чиқармасдан яна Адиб:

– Отахон, рандам ҳозиргина шу ерда турган эди, қаёққа йўқол-дийкин? – деб чақирибди.

Энди боғбон тутақиб кетибди-да, Адибнинг олдига келиб шундай дебди:

– Исминг Адибми ё Бетартибми? Ўз асбобингни тайинли жойга қўймай, на ўзинг ишляяпсан, на мени ишлатяпсан. Қани, жўнаб қол-чи, отанг тузалганида ўзи келиб ишлайди!

Шунда Адибнинг хаёлига отасининг: “Бетартиб бўлсанг, кейин қийналасан” деган гаплари келибди. У бир хўрсинибди-да, боғбоннинг уйдан бошини эгиб чиқиб кетибди...

Тўлқин Илхомов

Савол ва топшириқлар.

1. Эртақда қандай касб эгалари ҳақида ифодаланган?
2. “Қўли гул” уста бўлиш учун нималарга амал қилиш лозим?
3. Адибга ўхшаган устани ўз уйингизда ишлашини хоҳлар-мидингиз? Нега?
4. Эртақ мазмунини сўзлаб беринг.

Шеърни ифодали ўқинг.

ОШПАЗ БОЛА

Мен ошпаз бўлмоқчиман,
Шарафли ота касбим.
Ҳумориман “жиз-биз”нинг,
Устазода-да наслим.
Меҳрингизни берсангиз,
Касбларнинг йўқ ёмони.
Дерлар: ҳунардан унар,

Кўпдир яхши томони.
Яна йигит кишига
Қирқ ҳунар ҳам оз асли.
Тўйдираман ҳалимга,
Келсангиз баҳор фасли.
Роса пишди етилиб,
Татиб кўринг “тандир”ни

Туз намаги жойида
Ишлатмайман чандирни.
Боплайман ош, мантини,
Таомларнинг қандини.
Тополмайсиз мендайин
Қўли очиқ тантини.
Ўргандим жиз, хонимни,
Энди навбат норинга.
Тановул қилинг оз-оз,

Эрк бермангиз қоринга.
Туринг, Асилбек ўртоқ,
От солинг тез “улоққа”.
Танбал Зокирга ўхшаб
Лағмон османг қулоққа.
Баҳоналар қидирманг,
Ғайрат қўшинг ғайратга.
Хунарингиз кўрсатиб
Элни солинг ҳайратга.

Набижон Қодиров

4

Савол ва топшириқлар.

1. Бола ошпазлик касби ва бошқа касб ҳунарлар ҳақида қандай фикрларни билдирган?
2. Шеърда ифодаланган таомлар номларини ёзинг.

5

Билимингизни синанг.

1. Бўлимдаги қайси шеър ёки ҳикоя сизга кўпроқ ёқди? Нима учун?
2. Бўлимда қандай касб-ҳунарлар ҳақида ўзингиз учун янги маълумот олдингиз? Сўзлаб беринг.
3. “Сураткаш ҳазили” шеърини ёддан айтинг.
4. “Ҳунарманд бола” ҳикоясидаги Маҳмуднинг эпчиллиги ишбилармонлиги сизга ёқдими?

Хуноби ошаркан
Искана
Пайраха

Матни ўқинг.

БОБОМ ЭККАН АРЧА

Ҳовлимизнинг қоқ ўртасида игнабаргли ям-яшил арча бор. Унинг ёнгинасига бориб япроқларини ҳидлаб кўраман, ёқимли ис димоғимга урилади. Қандай ажойиб бетакрор, кўтаринки кайфият бағишлайдиган хушбўй. Ҳар йили Янги йил яқинлашганда оила аъзоларимиз билан арчани безатамиз.

– Ойижон, ўйинчоқларни тезроқ илайлик, мен ўртоқларимни чақириб келаман, – дейди кичик қизим. Гапларидан ўртоқларига мақтангиси келаётгани сезилиб турарди.

– Намунча тиғиз, ахир эндигина бошладик-ку. Эҳ-хе, ҳали бу арча атрофида кўп ўйнайсизлар. Олдинда қишки таътил кунлари бор, – дейман қизимга.

– Ойижон, биласизми, бунақа чиройли арча ҳеч қайси ўртоғимникида йўқ. Улар доим ким эккан, деб сўрашади.

– Кўп йиллар аввал раҳматлик бобонг олиб келиб эккан. Унинг асл ватани Россия ўрмонлари экан. Бизнинг иссиқ иқлимга мослашиб кетиши жуда қийин бўларкан. Арча то ўзини тутиб кетгунича бобонг кўп меҳнат қилганлар.

– Шунинг учун ёзнинг иссиқ кунларида унга тез-тез совуқ сув сеппиб, устига бўз мато ташлаб қўясизми?

– Ҳа, шундай қилмасам унинг хушбўй игначалари иссиқда қуриб, тўкила бошлайди. Уни асраш учун ёзда ҳушёр туришимиз керак.

– Ойижон, мен доим мактабимиз ҳовлисидаги, кўчалардаги арчаларга қараб юраман, негадир улар ҳар хил-а, – дейди қизим кўзларини пирпиратиб.

– Ер юзида унинг 70 га яқин тури бор экан. Мен эса унинг 20 хилини биламан. Лекин энг хушбўйи бизнинг арчамиз.

– Ойижон, ростдан ҳам арчамиз 30 ёшдами? Унда мендан уч барабар катта эканда-а? – сўрайди яна серсавол қизим.

– Ҳа, бобонг айтган. Арча – узоқ йиллик ўсимлик. Бизнинг ўлкамизда у асосан тоғли ерларда ўсади. Китобларда арчага “тоғ маликаси” деб таъриф берилган. Кейинги йилларда юртимиз хиёбонларига кўплаб арчалар экила бошлади. Чунки унинг фойдали томонлари жуда кўп.

– Мен уни фақат чиройли бўлгани учун экишади, деб ўйлардим, – деди у.

Бу орада арчамиз байрам тусига кирди. Ранг-баранг ўйинчоқлар, товланма зарлар жилваси ҳуснига ҳусн қўшиб, янада гўзал қилиб юборди. Кўзлари худди арча ўйинчоқларидек порлаб турган қизалоғим арча атрофида гир-гир айланди-да, ўртоқларини чақириб келиш учун чопқиллаб кетди.

Захро Хасанова

2 Савол ва топшириқлар.

1. Ҳикоя мазмунини сўзлаб беринг.
2. Арчанинг кўча ва хиёбонларни безаб туришидан ташқари яна қандай хусусиятлари бор? Сўзлаб беринг.
3. Қизча нима учун арчани безатишга шошилди?
4. Оилангизда янги йил байрамига қандай арча безатишингиз, арча ўйинчоқлари ҳақида гапириб беринг.

3 Шеърни ифодали ўқинг.

ҚОРБОБОНИНГ САРҲИСОБИ

Йил бошида бола эдим,
Сиздек гул-у лола эдим.
Бугун мени бобо дейсиз,
Қариб қопти, эссиз, эссиз.
Сизни бир йил кўролмадим,

Ҳа, бир жойда туролмадим.
Фарзандларим, ўғил – қизлар,
Энг бахтиёр фақат сизлар!
Шу бир йилда сизга атаб,
Қад кўтарди минг-минг мактаб.
Бари-бари сизларники,
Асил ўғил-қизларники.
Демак, умрим бир йил бекор
Ўтмабди-да, зинҳор, зинҳор.
Яна ўша бола бўлиб,
Куч-ғайратга тўла бўлиб,
Янги йилни бошлайдирман,
Янги қадам ташлайдирман.

Шоди Саттор

Шеър мазмунини ўз сўзларингиз билан тушунтиринг.

Дўстларингиз билан биргаликда “Салом, Янги йил” номли тақдимот тайёрланг.

Табиат ҳодисалари

Тоғларнинг оқ рўмоли
Сирғалиб тушди.
Шамолларнинг хаёли-
Ғунчалар – пушти.

Томчиларга илиниб
Титрар камалак.
Тонгги нурни симириб
Жимирлар фалак.

Муҳтарама Улугова

5-бўлим

1 Шеърни ифодали ўқинг.

ҚИШ ТАШБЕҲЛАРИ

Қор кийинган арчалар
Оқ қалпоққа ўхшайди.
Ялтироқ шох-шаббалар
Жез жароққа ўхшайди.

Қор устида қарғалар
Қора доғга ўхшайди.
Ё оқ қоғозга томган
Ранг – сиёҳга ўхшайди.

Муз қотган ариқчалар.
Зар белбоғга ўхшайди.
Сумалаклар қандилар
Муз чироққа ўхшайди.

Феъли совуқ изғирин
Кўп чатоққа ўхшайди.
Қувиб солар ҳаммани
Уртўқмоққа ўхшайди.

Дилшод Ражаб

2 Савол ва топшириқлар.

1. Шоир шеърда қиш фаслидаги қандай табиат ҳодисалари ҳақида исботлаган?
2. Табиат ҳодисаларини қандай нарсаларга ўхшатганлиги ҳақида сўзлаб беринг.
3. Шеър мазмуни асосида расм чизинг.

3 Изланинг.

1. Энциклопедиядан қиш фаслида содир бўладиган табиат ҳодисалари ҳақида маълумот тўпланг ва дўстларингиз билан ўртоқлашинг.

4**Матни ўқинг.**

ҚОРБОБО

Эрта тонгда хонадаги ёруғликни хис этиб кўзини очган Бехзод деразадан ҳовлига қаради-ю:

– Наргиза опа, қаранг, қор ёғибди, қор, – деб қувонганича бор овозда атрофга жар сола бошлади.

– Ростданми, бунча яхши, бунча чиройли бўлиб кетди ҳовлимиз. Ер – у кўк оқ кўрпага бурканибди-ку! – деди Наргиза қувончга тўлиб.

– Ойи, дада, биз энди қорбобо ясаймиз, – деди Бехзод ҳовлиққанича нариги хонага чиқиб.

– Аввал юз – қўлларингизни ювиб, чой-пойларингни ичиб олинглар. Ана ундан кейин иссиқ кийиниб, ҳовлига чиқасизлар. Қор ҳеч қаёққа қочиб кетмайди, – деди ойиси ҳовлиқаётган Бехзодга қараб.

Болалар шоша-пиша нонушта қилиб ташқарига чиқишди.

– Наргиза опа зўр бўлди-да, таътилда қор ёққани, – деди Бехзод севинганича.

– Ҳа, зўр бўлди, энди маза қиламиз, – деди Наргиза ҳам Бехзодга қараб.

Аввалига улар бир-бирларига роса қор отиб, қор бўрон ўйнашди, сирғанчиқ учишди. Ойижонисининг бир пас исиниб олинглар, дейишига ҳам қарамасдан қорбобо яшашга киришиб кетишди. Катта ҳовлининг у бошидан бу бошига копток шаклидаги қорни думалатиб бўйлари баробар қорбобо яшашди. Қорбобонинг қош ва кўзларини уйларининг деразаси томонга қаратиб яшашди.

– Ана энди уйдан туриб ҳам томоша қилса бўлади. Юр, кириб бирпас исиниб чиқамиз, – деди Наргиза ва укасига қараб афсусланган оҳангда давом этди:

– Ҳа, жудаям ўхшади, фақат қуёш чиқса, эриб кетади-да...

Бу ҳақда ўйлаб ҳам кўрмаган Бехзод опасининг гапидан бир сесканиб кетди.

– Эримайди, бизнинг қорбобомиз эримайди, – деди қовоғини уйиб. Кечқурун дадаси уйига қайтгач, Беҳзод ҳовлидаги қорбобони дадасига қайта-қайта кўрсатиб роса мақтанди. Лекин бироз вақт ўтгач:

– Дада, қандай қилиб уни олиб қолсак бўлади-а? – деб сўради хафа бўлиб.

Гап нимада эканини дарров тушунган дадаси Наргиза билан Беҳзодни олдига ўтказиб:

– Аввало, сизлар ясаган қорбобо ҳали-бери эримайди, чунки у сизларни яхши кўриб қолди. Сиз билан бир неча кун бирга бўлади. Лекин кунлар исиб, қорбобо эриб кетса, ҳечам хафа бўлманглар. Чунки у келгуси йилга яна қайтиб келади, – деди.

– Қандай қилиб? – сўради Беҳзод сабри чидамай.

– Деразаларга нақшлар чизиб, тарновларга сумалаклар осиб қайтиб келади. Қорбобо сизлар билан ўйнаш учун қорга айланиб олади, чунки у сеҳрли-да. Сизлар эса уни думалоқлаб яна қорбобо ясайсизлар.

Болалар мамнун бўлиб бир-бирларига қараб қўйишди.

Захро Хасанова

Савол ва топшириқлар.

1. Болалар нимадан қувониб кетишди?
2. Дадаси қорбобонинг қайтиб келиши ҳақида болаларига айтган гапларини ўқинг, мазмунини тушунтиринг.

РАНГИН ҚОРЛАР

Қадим-қадим замонда қиш пайтлари ранг-баранг қорлар ёғар экан. Улар баъзан алоҳида-алоҳида, яъни бир кўчага сариқ, бошқа маҳаллага яшил, яна бир бошқасига пушти рангларда ёғилса, баъзан бир жойнинг ўзига етти-саккиз хили ёғилиб, жуда ғаройиб ранг бўлар экан. Аёз эса дераза ойналарига рангин нақшлар чизаркан.

Шундай қилиб, ўша даврлар ҳам сувдай оқиб ўтиб кетибди. Кейин-кейин фақат оқ қорлар ёғадиган бўлибди. Одамлар ҳам оқ қорларга ўрганиб кетишибди. Уларга қорнинг оқлиги йиллар оша табиий туюла бошлабди. Энди улар бирор нарсанинг оқлигини таърифлайдиган бўлишса, “қордай оппоқ” деб гапиришар экан. Нега қорлар фақат оқ рангда ёғадиган бўлиб қолди?! Бунинг боисини билиш учун ўша қадим замонлар ҳақидаги эртакка қулоқ солиш керак. Бу эртакда бир неча минг йилда бир марта бўладиган бўёқ бозори ҳақида сўз боради.

Буюк бўёқчи қирқта қирқ қулоқли қозонларда бўёқ пишириб харидор кутиб, йўл кузатаётган маҳали олисдан бир қора кўринибди. Агар қўлни пешонага соябон қилиб, йўл қаралса, ушбу йўловчи Баҳор эканлигини билиш мумкин экан. У тобора шитоб билан яқинлашиб, унинг либоси-ю қиёфаси тиниқ кўрина бошлабди. У жуда чиройли қиз экан: сочларида куртак ва ғунчалар бўртиб турганмиш; кўйлагининг этақларига бинафшалар қадалган; мойчечаклар чамбари кийдирилган боши узра қалдирғочлар чарх уриб, елкасига қўнган саъва-ю қумрилар чаҳ-чаҳлаб келаётир. Баҳор бозорга етиб келгач, Буюк бўёқчига таъзим бажо қилибди. Буюк бўёқчи хари-

дорларининг биринчисини буғланиб турган қирқ қулоқли қозонлар сари бошлабди.

– Баҳоржон, мана, бу бўёқлардан керагича ол! – дебди у. Баҳор эса энг аввал яшил бўёқ қайнаётган қозон ёнига борибди. Баҳор учун яшил бўёқ жуда зарур экан. Баҳор бўёқ бозоридан кўнгли тўлиб чиқиб кетибди.

Ёз ҳар маҳалгидек мудраб қолган экан. Баҳор ўз аравасида харид қилган бўёқларини ортиб, момақалдироқларни гумбурлатиб, чақинлар чақнатиб ўтган маҳали Ёз уйқудан уйғониб кетибди-да, эрта-индин далаларда арпа-буғдойлар бўй бериб, боғларда олма-ўриклар таъм йиғиб олишни, улар ўзининг бўёқлар келтиришини кутиб, унга мунтазир бўлиб туришни ўйлаб, бозорга отланибди.

Буюк бўёқчи уни ҳам рози қилиб жўнатибди.

Бўёқ бозорига куз келган пайт кўплаб қозонлар бўшаб қолган экан. Қозонлардан фақат иккитаси заъфар ва зарғалдоқ бўёқ қайнаётган қозонларда ҳали анча бўёқ бор экан. Қолганларида бўёқларнинг юқигина бор экан, холос. Куз ўз тегиши – заъфар рангли бўёқнинг ҳаммасини олибди. Қолган бўёқларнинг юқини ҳам қозонлардан қириб олгач, оқ бўёқдан ҳам оз-моз идишга солиб олибди. Унинг ҳам ташвиши ўзига яраша экан. Боғ-роғлар, ўрмон ва яйловлардаги баҳорнинг яшил бўёқларини ўчириб чиқиб, уларни заъфар, пушти, зарғалдоқ рангларга бўяб чиқиши керак экан.

Буюк бўёқчи бўшаган қозонларини ювиб, уларни йиғиштираётган пайтда сўнгги харидор – Қиш етиб келиб қараса, аҳвол чатоқ. Унга фақат оқ бўёқ қолибди. Бўёқчи янги бўёқларни тайёрлагунча минглаб йил кутиш керак экан. Қиш оқ бўёқни олиб йўлга тушар экан, қолган фасллардан хафа бўлиб кетибди. Ўша кундан бошлаб Куз ва Баҳорни иложини топса Ёзнинг ҳам бўёқларига зарар келтириш пайида бўларкан. Айни ўриклар гуллаб турган пайтда, пахта чаман-чаман очилиб, боғларда тилладай узумлар айни етилган куз кунларида Қиш қаҳрини сочиб қоларкан. Баъзан эса ёзнинг саратонига ҳам ўз қори, совуғи билан суқилиб кираркан.

Одамлар Қишни ўз қилмишидан кўп ҳам ўкинмаслиги, келгуси сафар бўёқ бозорига ўз вақтида бориш учун янги йил байрамларида

арча шохларига турли рангдаги ўйинчоқлар, қўғирчоқлар, шокилар осишни одат қилишибди.

Оллоёр

2

Савол ва топшириқлар.

1. Қадимда қорлар қандай рангларда бўлган экан?
2. Баҳорнинг яшил ранг танлаш сабабини ўз сўзларингиз билан тушунтиринг
3. Баҳорнинг ҳаракатчанлиги-ю, ёзнинг мудраб туриши нимани англатади? Фикрингизни далилланг.
4. Куз билан қишга хос табиат ҳодисаларини айтинг.

3

Изланинг.

1. Интернетдан тўрт фаслга оид табиат ҳодисаларини аниқланг ва дафтарингизга ёзинг.

4

Топишмоқни ўқинг, жавобини топинг.

Экваторда у битта,
Бизнинг иқлимда тўртта!

1

Шеърни ифодали ўқинг.

ОСМОНДАГИ ТЎПОЛОН

Икки бебош булутча
Талашиб кетди ойни.
Бўлиб роса жикқамушт,
Тўкиб юборди мойни.
Портлади-ку мой бирдан,
Чақмоқ бўлиб ярқироқ.
Чўчиб уйғониб кетди
Жоҳил момақалдироқ.
Дағдаға қилиб чунон
Булутларни қувлади.

Ќамига шамол туриб
Бўри каби увлади.
Тўполондан самонинг
Ќовоқлари уюлди.
Ќўз ёшлар ёмғир бўлиб,
Ерга шаррос қуйилди.
Ҳей ўжар урушқоқлар
Тўхтатингиз кўз ёшни.
Олам бўлсин нурафшон,
Чорланг бобо қуёшни.

Набижон Қодиров

2

Савол ва топшириқлар.

1. Шоир шеърда қандай табиат ҳодисаларини ифодалаган деб ўйлайсиз? Фикрингизни далилланг.
2. Осмондаги бундай “тўполонлар”ни кузатганмисиз? Қачон?
3. Шеърни ёд олинг.

3

Изланинг.

1. Интернетдан чақмоқ чақиши ва момақалдироқнинг ҳосил бўлиши ҳақида маълумот тўпланг ва дўстларингиз билан ўртоқлашинг.

4**Матнни ўқинг.**

КУЗДАН КЕЛГАН ХАТ

(ҳикоя)

Осмонни булут қоплади. Кейин гувиллаган овоз эшитилди. Дарахтлар тебраниб, чайқалгандек бўлди. Дарвозани кимдир қоқди. “Хамма уйда. Ким бўлиши мумкин?!” қулоқ солсам, яна тақиллади. Эшикни очсам, изғирин шамол елкасига почта халтани осиб олган. “Сизга хат бор”, дея кафтимдек саватча олиб менга узатди. Ҳайрон қолдим, қопқоғи ҳам антиқа.

Бу кимданлигини сўрамоқчи эдим, у “зув” этиб кўздан йўқолди. Уни очмоқчи эдим, очилмади. Ичида нима бор экан? Қулоғимга тутдим: ёмғирнинг овози, кейин томчиларнинг шарга айланиб ёрилиши эшитилди. Кўзимни юмиб, уни қулоғимга қаттиқроқ босдим: “Энди ўша ёмғирнинг тагида мен ҳам соябонсиз юардим”.

Кутилмаганда қопқоқ очилиб кетди. Уйни олма-ю беҳиларнинг ҳиди тутиб кетди. Саватчадаги меваларни қўлимга олсам, кафтимга сиғмай қолди. Нима қилишни билмасдим.

Дераза ойнасидан ташқарига қарадим: осмон тўла зарғалдоқ барг ёғарди. Бу барг ёмғири эди. Йўқ, йўқ барглар учарди. Уларнинг қаноти бор эди, рост.

Қушлардан ҳам чиройли қанот қоқарди... Улар ёмғирдан ҳам беркинмас, шамолдан ҳам қўрқмас эди. Ер-у кўкни ўз уйига айлантариб олган эди.

Энди билдим, бу кузнинг хати эди. Мен унга жавоб ёзмоқчи бўлиб ўрнимдан турганимда, момақалдиरोқ гумбурлади. Кўзим катта-катта очилиб кетди.

“Болалар кутубхонаси” китобидан

5**Савол ва топшириқлар.**

1. Ҳикоя кимнинг номидан ёзилган?

2. Ҳикояда қандай табиат ҳодисалари ўрин олганлигини матндан топиб ўқинг.
3. Ҳикоянинг “Қуздан келган хат” деб номланишини ўз сўзларингиз билан тушунтиринг.

6

Изланинг.

1. Дўстингиз билан “Қишдан келган хат” мавзусида постер ясанг.

7

Тез айтишни тез-тез айтинг.

Шокир шогирдини шоширди,
Шамолда шолини шопирди.
Шамол шиддатини
Шовуллаб шоширди.

Жиққамушт
Нурафшон
Антиқа

1

Матни ўқинг.

БУЛУТЧАНИНГ САҲРОГА БОРГАНИ ҲАҚИДА

Бир куни булутча йўлидан адашди ва саҳрога бориб қолди. – Бу ер қандай чиройли! – деб ўйлади булутча атрофга кўз ташлар экан.

– Ҳаммаёқ сап-сарик...

Шу пайт шамол эсиб, кум тепаликларини теп-текис қилди.

– Бу ер қандай чиройли! – яна ўйлади Булутча.

– Ҳаммаёқ теп-текис...

Сўнг қуёш ҳам қаттиқроқ қиздира бошлади.

– Бу ер қандай чиройли! – дея яна хаёл сурди Булутча.

– Ҳаммаёқ бирам иссиқ...

Шу тариқа бир кун ўтди. Унинг ортидан иккинчиси, учинчиси... Булутча ҳали-ҳамон саҳрода кўрганларидан завқланар эди.

Ҳафта ўтди. Ой ўтди. Саҳрода ҳам иссиқ, ҳам ёруғ эди. Қуёшвой Ердаги бу жойни жуда ёқтириб қолган эди. Саҳрони Шамолвой ҳам тез-тез йўқлаб турарди.

Бу ерда фақат бир нарса йўқ эди – мовий кўллар, яшил ўтлоқлар, сайроқи қушлар, ўйноқи балиқлар. Булутча йиғлаб юборди. Йўқ, саҳрога қалин ўтлоқларни, қуюқ дарахтзорларни кўриш насиб этмайди, бу ерда яшовчилар, анвойи гуллар ифорида баҳра ололмайди, булбулларнинг жўшқин овозини эшитолмайди.

Бу ерда энг асосийси – СУВ йўқ, демакки, ҲАЁТ ҳам йўқ!

Бир куни шўх булутча бодринг, помидор, қовоқча, пиёз, шивит ва картошка ўсиб ётган томорқа устидан учиб ўтар экан, сабзавотларни маънос эканлигини сезиб қолибди. Уларнинг палаги ва барглари сўлиб, томирлари ҳам деярли қуриб қолаёзган экан.

– Сизларга нима бўлди? – дея хавотирланиб сўрабди у.

Маъюс сабзавотлар анчадан бери ёмғир ёғмагани учун қуриб, ўсмай қўйишганини, уларга сув жуда-жуда зарурлигини айтишибди.

– Балки сизларга мен ёрдам берарман? – дея дадил сўрабди Булутча.

– Ахир хали жуда кичкинасан-ку, – деб жавоб қайтарибди томорқада бошлиқ ҳисобланадиган улкан қовоқ. – Қанийди, катта булут учиб келса-ю, чақмоқ чақиб, шаррос ёмғир қуйиб берса, – сўнг оғир хўрсиниб қўйибди.

– Ҳозир барча ўртоқларимни тўплайман ва сабзавотларга албатта ёрдам бераман, деб аҳд қилибди Булутча учиб кетаркан.

У шамол ҳузурига учиб бориб, ундан қаттиқроқ эсиб барча митти булутларни бир жойга тўплашни ва ёмғир ёғдиришга кўмаклашишни илтимос қилибди. Шўх шамол ҳам бажонидил ёрдам берибди, кечга яқин булутлар жуда қуюқлашиб, ниҳоят чақмоқ чақиб, ёмғир ёға бошлабди. Қувноқ ёмғир томчилари ер томон шошилиб, барча ташна сабзавотларни суғора бошлабди. Ҳайратда қолган сабзавотлар эса гўё ҳеч бир ёмғир томчисини ўтказиб юборишни хоҳламагандек бошларини юқори кўтаришибди.

– Раҳмат сенга, Булутча! Сенга ҳам раҳмат, Шамолвой! – жўр овозда шодон қичқиришибди сабзавотлар.

– Энди биз албатта ўсамиз ва одамларга қувонч бағишлаймиз.

Елена Студнева

Савол ва топшириқлар.

1. Ҳикоядаги “беминнат ёрдамчилар” нималар деб ўйлайсиз? Фикрингизни асосланг.
2. Ҳикоядаги табиат ҳодисаларнинг деҳқончиликдаги аҳамияти ва зарари ҳақида билганларингизни сўзлаб беринг.
3. Сабзавотлар номидан Булутчага хат ёзинг.

3

Шеърни ифодали ўқинг.

БУЛУТ

Пардай енгил булутман,
Ерни сувга мўл этган.
Учрашмасак гар ёзда,
Куз келгунча унутманг.

Туроб Ниёз

Шеърни ёддан ёзинг.

4

Мақолларни ўқинг ва мазмунини тушунтиринг.

Бирлашган дарё бўлар,
Тарқалган ирмоқ бўлар.

Ер она, сув – ота,
Меҳнат – бойлик.

Гап билан шошма, иш билан шош.

Дарахт япроғи билан кўркам,
Одам – меҳнати билан.

Шивит
Бажонидил
Ташна

1 Шеърни ифодали ўқинг.

МУШАК

Еру-осмон гумбурлаб,
Тоғ-у тошлар янгради.
Бедов кишнаб уовлар,
Ўқтин-ўқтин ҳангради.

Суғур, жайра кўп ўтмай,
Арчазорга топинди.
Ҳадиксираб кирпилар,
Отқулоққа ёпинди.

Кўкнинг олмос қиличи,
Сигмас эди қинига.
Тошбақа-ю шиллиққурт
Кириб кетди инига.

Курка қочар лўкиллаб,
Хўроз сўл-у соғимда.

Қуёнбойнинг лабига,
Учуқ чиқди чоғимда.

Қордаги тошлар ҳам,
Қулаб тушди гулдираб.
-Нима бўлди? – деб сўрар,
Мовий булоқ чулдираб.

Майна билан какликлар,
Ўз ҳолича бўзлашар
Ҳатто Арслон ва Айиқ,
Шивирлашиб сўзлашар.

Нима бўлди ким айтар?
Бўйноқ қочар дилдираб.
Мушак отар басма-бас,
Кўкда момагулдирак.

Турсунбой Адашбаев

2 Савол ва топшириқлар.

1. Жониворлар нима учун безовта бўлишди?
2. “Кўкнинг олмос қиличи,
Сигмас эди қинига” мисралари орқали қандай табиат ҳодисаси ифодаланган?
3. Шеърда қандай жониворларнинг ҳаракати ифодаланган?
Уларнинг номларини ёзинг.

3

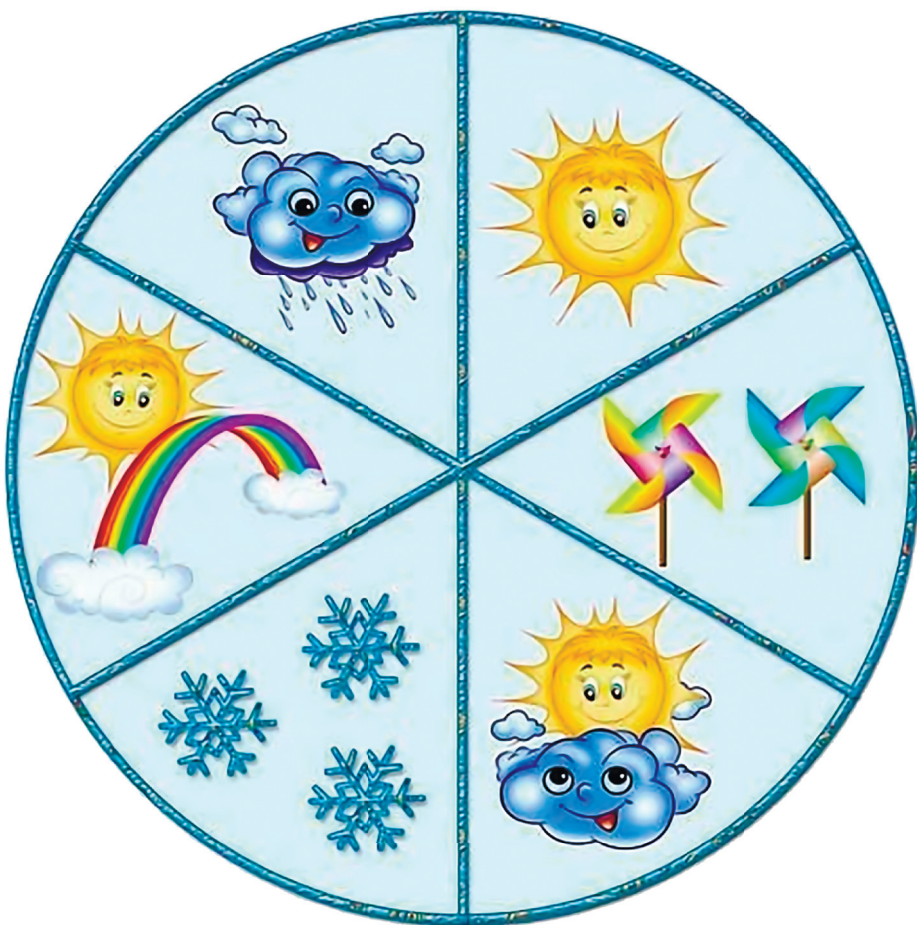
Изланинг.

1. Дўстингиз билан шеър мазмуни асосида “Мушакли кун” мавзусида расм чизинг.

4

Расмларни кузатинг. Табиат ҳодисаларининг номларини айтинг. Улар ҳақида билганларингизни айтинг.

5

Ўқинг, бу қизик!

ЖУМБОҚЛИ ҚАТРА

Ориф қўлидаги чўзма билан симёғочда жунжикиб ўтирган қушларни нишонга олди.

Қушлар хавфни сезишса-да, азбаройи совуқ қотганларидан учиб кетишга ошиқмасди.

Ана, Ориф каттароқ тош қўйган чўзмасини тортди... Чеккада қўниб турган чумчуқ “тўп” этиб ерга қулади. Ориф ҳам, томошабин болалар ҳам ўша ёққа югуришди.

– Қойил, бошини узворибди-я, зўр мерган бўпсан-да, ўзингам, – дейишди болалар Орифга ҳавас билан.

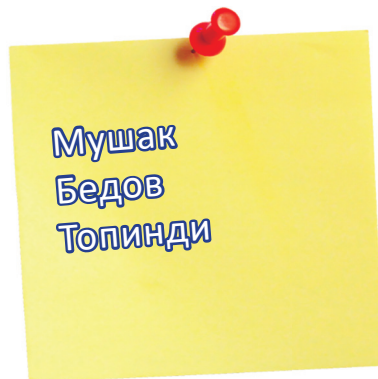
Мен эса Орифга сираям ҳавас қилмадим.

Муҳаббат Ҳамидова

Сиз Орифга ҳавас қилардингизми? Нима учун? Фикрингизни асосланг.

6

“Жумбоқли қатра” матни қаҳрамони Орифнинг хулқ-атвори-ни таърифлаб ёзинг.

1

Шеърни ифодали ўқинг.

ШУДРИНГ

Боғимизга бир қаранг,
Гул очилган ранг-баранг.
Тонгда шудринг тушибди,
Гулга чирой қўшибди.

Боғдан нари полиз бор,
Унда қовун-тарвуз бор.
Тарвузлар катта-катта,
Ёзда келинг албатта.

2

Савол ва топшириқлар.

1. Шудринг қайси фаслларда, қачон тушиши ҳақида кузатганларингиз бўйича сўзлаб беринг.
2. Шеърни ёд олинг.

3

Матни ўқинг.

БАХТИНУР

Қадим-қадим замонда Бахтинур исмли бола яшаган экан. У ота-онасидан эрта етим қолган экан. Шу сабабли ёлғиз, аммо яхши одамларнинг қўлида катта бўлган экан. Бахтинур жуда кўп яхши инсонларнинг меҳри-саховати туфайли, ақлли-ҳушли, меҳр-мурув-

ватли бўлиб вояга етибди. Бахтинурнинг қўшниси қари бир кампир унга доим яхшилик қилиш кераклигини уқтираркан.

Кунларнинг бирида Бахтинур туш кўрибди. Тушида бир қари чол: – Сен яхши боласан, шу сабаб сени мукофотламоқчиман, ҳовлингнинг этагида кичик ер бор, ўшани 5 йил давомида парваришлайсан, ҳар йили унга доривор кўкатлар экасан. Агар айтганимни қилсанг, 5 йилдан сўнг ўша ердан беҳисоб олтинлар оласан, – дебди-ю, кўздан ғойиб бўлибди.

Бахтинур уйғониб кетиб, атрофга қарабди. Тушлигини билибди. Аммо унинг қалбида қандай бойлик экан, бу ростмикан ёки тушдаги хаёлмикан, деган ўйлар кеча бошлабди. У иккиланмай ҳовлидаги қаровсиз ётган ерга ишлов берибди. Ерни чопибди, сув қўйибди, парваришлабди. Сўнг унга ҳар хил кўчатлар, сабзавотлар экибди. У ерга меҳр бериб ишлай бошлабди. Биринчи йили ҳосил кам бўлибди. Кейинги йили янада шижоат билан ишлабди. Ҳосил биринчи йилгидан уч баробар кўп бўлибди. Бахтинур уни бозорга олиб бориб сотиб келибди. Йил бўйи қилган меҳнатининг роҳатини кўрибди. У ерга ўзгача меҳр қўйибди. Ерга қанчалик эътибор берса, у шунчалик мукофотлашини тушунибди. Чол айтган бойлик ҳам аслида шу ер ва унинг неъматлари эканлигини англабди.

Шахло Абдукаюмова

4

Савол ва топшириқлар.

1. Матндан ер ҳақидаги гапларни ўқинг, мазмунини тушунтиринг.
2. Она еримиз табиатнинг энг ажойиб мўъжизаси эканлиги ҳақидаги фикрларингизни айтинг.
3. Она еримиздаги қандай табиат ҳодисаларини биласиз? Уларни айтинг.

5

Изланинг.

Матн мазмуни асосида “Она ер” мавзусида эссе ёзинг.

6

Шеърни ифодали ўқинг, ёддан ёзинг.

ЕР

Қадим, сахий ердирман,
Мени жондан севарлар.
Кўчат ўтқазиб менга,
Сўнгра ризқин терарлар.

Туроб Ниёз

7

Топишмоқни ўқинг, жавобини топинг.

Борлиққа у пар тўшар,
Дарахтларга оқ салла.
Заминга кўрпа ёпиб,
Гўё айтади алла.

Ушлаб кўриб бешни ечдим,
Бешга қўшиб ўнни ечдим.

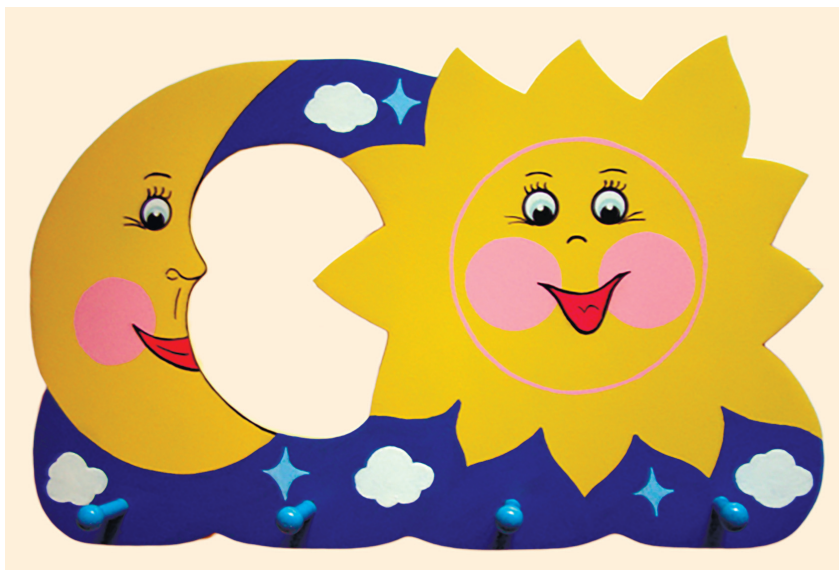
Шижоат
Ризқ

Эртақни ўқинг.

ОЙ ВА ҚУЁШ

Ой доим қуёшга ҳавас қиларкан. У қуёшнинг ўрнида бўлишни, у каби олтин рангларда жилоланиб туришни орзу қиларкан. У борлиқни ёруғликда, олтинранг нурлар таратган ҳолда кўришни истаркан. Шу сабабли у доим хомуш юраркан. Табиатни, инсонларни, жамики мавжудотларни ёруғликда кўриб улардан завқ олиб, улар билан қувлашмачоқ ўйнашни, ўзидан иссиқлик тарқатишни ўйларкан. Ўз орзулари ҳақида кечалари юлдузларга айтиб чиқар экан. У қуёш билан учрашиб, ўрин алмашишни истар экан. Охири, у ўз орзуларимни амалга ошираман, деб йўлга тушибди ва кундуз кунни қуёшнинг олдига борибди. Қуёш ҳайратланибди:

– Нега келдинг, эй оймомо? Ҳозир менинг чиқиш вақтим, сен келганинг учун борлиқни қоронғулик эгаллади. Сен менинг нурларимни тўсиб қолдинг. Қара, одамлар қўрқувга тушмоқда, – дебди.

Оймомо кўз ёш тўкибди:

– Қуёш бобо, жон қуёш бобо, сиз билан ўрин алмашгани келдим. Сизга ўхшаб ёруғлик, иссиқлик тарқатишни истайман. Мен ҳам борлиқни ёруғликда кўргим келади, – дебди.

Қуёш қалин қошларини чимирибди, аммо Оймомони хафа қилишдан қўрқибди. У босиқлик билан шундай дебди:

– Ойқиз, мен сен билан ўрин алмашганим билан кундузи қоронғу, кечаси ёруғ бўлиб қолаверади. Чунки ягона менгина бутун дунёни ёритишга, иситишга қодирман. Сен эса кечаси чиқишинг керак. Кундузи чиқсанг, ҳамма жойни ёп-ёруғ қилолмайсан, етарлича иситолмайсан, – дебди.

Шунда Оймомонинг яна кўзи ёшланибди. Қуёш:

– Ойқиз, осмоннинг эрка қизи, сен жуда гўзалсан. Сени одамлар жуда яхши кўришади. Сени интиқлик билан кутишади. Агар аразлаб осмонга чиқмай қўйсанг, одамлар сенинг чиройингдан, майин нурларингдан баҳраманд бўлишмайди. Одамларга кераксан. Сен ва юлдузлар осмоннинг тунги ёғдуларисиз. Ҳатто мен ҳам сен каби гўзал эмасман. Агар шунчалик кундузги вақтда чиққинг келса, бир йилда бир марта менинг ёнимга келишинг мумкин, – дебди.

Оймомо жуда хурсанд бўлибди. Энди унинг орзуси бир йилда бир марта амалга ошар экан. Шундан бошлаб осмонда бир йилда бир марта Қуёш ва Ой тутилиши кузатилар экан.

Шахло Абдуқаюмова

Савол ва топшириқлар.

1. Эртақда қандай табиат ҳодисаси ҳақида айтилган? Шу ўринни матндан топиб ўқинг.
2. Қуёш ва Ой тутилишини кузатганмисиз? Сўзлаб беринг.
3. Дунётаниш дарсида ўрганганларингиз асосида Ой ва Қуёшнинг жонли табиатдаги аҳамияти ҳақида гапириб беринг.
4. Эртақни саҳналаштинг.

3

Изланинг.

1. Интернетдан Ой ва Қуёшнинг тутилиши сабаблари тўғри-сида маълумотлар тўпланг ва дўстларингиз билан ўртоқлашинг.

4

Шеърни ифодали ўқинг, мазмунини тушунтиринг.

– Ака, айт-чи, кундуз,
Нега кўринмас юлдуз?
– Юлдуз қуёш боласи,
Уйғонгунча онаси,
Нур сочиб, чарчаб қолар,
Кундуз эса дам олар.

Туроб Ниёз

Шеърни ролларга бўлиб ўқинг ва ёд олинг.

Хомуш
Босиқлик
Интиқлик
Баҳраманд

Матни ўқинг.

БОЙЧЕЧАК

(Дания)

Қиш шамоли увиллар, уйчанинг ичи эса шинам ва иссиқ экан. Бу уйчада гул яшириниб олган эди. Албатта, у қор ва тупроқ остида ўз илдизини яширган экан. Сўнг ёмғир ёғибди. Томчилар қор пардасини тешиб, гул илдизларига тома бошлабди.

Томчилар ердаги ёрқин, нурга тўла ҳаёт ҳақида ҳикоя қилишибди, ундан кейин эса мулойим ва қатъиятли қуёш нури қор орасидан ўтиб, илдизни илита бошлабди.

– Кимсиз? Кираверинг! – дебди гул.

– Кирилмайман! – дебди қуёш нури. – Мен эшикни очолмайман. Ёзгача сабр қил, ўшанда кучга тўламан.

– Ёз қачон бўлади? – сўрабди гул. Қуёш нури ҳар сафар ерга етиб борганда, ана шу саволни такрорлайверибди. Лекин ҳали ёзга анча эрта бўлиб, ҳаммаёқ қор билан қопланган экан, ҳар куни кечаси сув музлаб қоларкан.

– Бу жуда жонга тегди-ку! – дебди гул. – Вужудим зирқираяпти. Қаддимни ростлашим, эркинликка чиқишим, ёзга таъзим қилиб, тонгга салом беришим керак. Оҳ, бу – нақадар улуғ бахт!

Охири гул ўрнидан турибди, керишиб чўзилибди, илиқ тупроқ, қор суви ва қуёш нуридан намланган қобиғига ёнбошлабди. У кўм-кўк пояси ичида оч яшил ғунчасини кўтарганича, дарҳол юқорига бўй чўза бошлабди, ғунчанинг нозик гулбарглари қор устига чиқибди. Қор совуқ экан, лекин кўз қамаштириб ярқираб турганмиш, унинг орасидан чиқиш анча осон экан, қуёш нурлари ҳатто илгаригидан ҳам яқинмиш. Қуёш нурлари қўнғироқдай товушлари билан:

– Хуш келибсиз! Хуш келибсиз! – дейишаётганмиш, ҳатто куйлашаётганмиш.

Гул қор устидан қуёш нурига пешвоз чиқибди.

Қуёш нурлари гулни силаб-сийпалабди, нозиккина бўса олибди, натижада гул бутунлай очилиб кетибди. Гул қордай оппоқ бўлиб, қувонч ва шарм-ҳаё билан бошини қуйи эгиб тураверибди.

– Чиройли гул! – деб куйлабди қуёш нурлари. – Нақадар нафис, гўзалсан! Сен илк очилган гул! Сен якка-ю ягонасан! Севиклимиз! Сен шаҳар ва қишлоқларда илиқ ёздан дарак олиб борасан! Қорлар эриб, совуқ шамоллар бош олиб кетади!

Бизнинг мавсумимиз бошланади! Ҳаммаёқ яшил либос кияди! Настарин, толбута, атиргул сингари дўстларинг пайдо бўлади, лекин сен илк гулимизсан, нафис ва латифсан, беғуборсан!

У бутун ҳаво куйлагандай, қуёш нурлари унинг барглари, пояларига сингиб кетгандай севинибди, латиф, нозикниҳол, лекин шу билан бирга, ёшлик гўзаллиги билан оч яшил либосида тураверибди ва ёзни шарафлайверибди.

Лекин ҳали ёзга узоқ экан, булутлар қуёш нурини тўсибди, совуқ изғирин шамол эсибди.

– Сал эртароқ бош кўтарибсан! – дебди унга об-ҳаво билан Шамол.

– Биз ҳали сенга кучимизни кўрсатиб қўямиз! Қудратимизни билиб оласан! Уйингда жим ўтираверганинг, ясениб кўчага чиқмаганинг маъқул эди. Сен айтган фурсат ҳали келгани йўқ!

Яна совуқлар бошланиб кетибди. Қуёш йилт этиб кўринмаган бадқовоқ кунлари узоққа чўзилибди.

Кунлар шундай совибдики, бечора нозик гул томир-томиригача музлаб кетибди. Лекин бу қадар матонатлилигини ҳатто унинг ўзи ҳам билмас экан. “Ёз, албатта, келади”, – деган ишонч ва сурур гулга куч-қувват бағишлабди.

У ёзга садоқатлилигича қолибди, “Қуёш нурлари кутишга арзийди”, – деб ўзига-ўзи далда берибди. Гул қалби севги, ишонч ва умидга тўла оқ харир кийимда оппоқ қор бетида тураверибди, лайлакқорлар ёққанда ва изғирин шамол эсганда эса, бошини қуйи солибди.

– Адойи тамом бўласан, – дейишибди унга. – Музлаб қоласан, хазон бўласан! Бу ерларда нимани ахтариб юрган эдинг? Нега қуёш нурига ишона қолдинг? У сени алдади. Ажаб бўлди, тентак. Сендақа ёз хабарчисини қара-ю!

– Аҳмоқ! – деб такрорлабди гул унга аёзли оҳангда.

– Ёз хабарчиси! – деб қичқиришибди боғ ичига чопқиллаб кирган болалар. – Қаранглар, бирам ажойиб, чиройли. Эндигина очилган ёлғиз гул экан!

Гул бу гаплардан қуёш нуридан қувонгандай севиниб кетибди. Шунчалик севинибдики, ҳатто болалар уни узиб олганини ҳам пайқамабди.

Қараса, у бир боланинг қўлида турганмиш, бола уни ўпибди, ҳадемай ўзини иссиққина хонада кўрибди, атрофдан унга меҳрибон кўзлар боқибди, уни сув ичига солиб қўйишибди.

Сув шунақаям тетиклантириб, куч-қувват бағишлабдики, гул учун гўё ёз бошланиб кетгандай бўлибди...

Ханс Кристиан Андерсен

2

Савол ва топшириқлар.

1. Эртақда табиат ҳодисалари ифодаланган ўринларни аниқланг, уларни дафтарингизга ёзинг.
2. Ёзувчи нима учун гулни “матонатли” деб таърифлаган? Фикрингизни далилланг.

Қиёқ
Пешвоз
Толбута
Бадқовоқ

1 Шеърни ўқинг.

ҚИШ ЛАВҲАЛАРИ

Кечки осмон оҳиста
Қорни элай бошлайди.
Туннинг қаро сочига
Оқ оралай бошлайди.

Турар қатор дарахтлар –
Ҳоли ночор дарахтлар
Бошга тушган қор-ғамдан
Сочи оппоқ оқарган.

Қуйлар шодон яллалар
Боқибегам қарғалар.
Ташвишларин зўридан
Тутун пуфлар мўрилар.

Ҳар тешикка бош суқиб
Қараб юрар изғирин.
Музқаймоқдай қорларни
Ялаб юрар изғирин.

Дилшод Ражаб

2**Савол ва топшириқлар.**

1. Шеърда қорнинг ёғиши, дарахтларнинг қор билан қопла-ниши нималарга ўхшатилади? Мисоллар келтириб сўзланг.
2. Изғириннинг ҳаракатлари ифодаланган тўртликни ўқинг, мазмунини тушунтиринг.
3. Шеърни ёд олинг.

3**Изланинг.**

1. Шеър мазмуни асосида “Қиш лавҳалари” мавзусида дўс-тингиз билан фотоальбом ясанг.

4**Матни ўқинг.****МЕҲР**

Куз охирлаб, қиш бошланаётган кунлар эди. Дилёржон дераза ой-насидан ҳовлига боққанича мусичаларни кузатарди. Шу пайт буви-си эшик очиб деди:

– Бобоси, ҳавога қаранг, бугун изиллатиши бошқача. Қор ёғмаса кошки эди. Ҳали хурмомиз ёш... Бу совуққа чидармикан?

– Бувижон, қор ёғса майли, мазза қилиб қорбобо ясардик, – деди Дилёржон хурсанд бўлиб.

Ҳеч ким унинг ёнига қўшилмагач, ҳайрон бўлганича ҳовлига чиқди. Яқинда экилган хурмо кўчати шохлари изғиринда гўё сил-киниб-силкиниб қалтирагандай туюларди унга. Дилёржон иккилан-май пальточасини ечди-да, хурмога кийдириб, тугмаларини қадаб қўйди. Шу дамда унинг ортидан етиб келиб, кузатиб турган бобоси жилмайганича набирасини бағрига босди...

Вали Аҳмаджон

5

Савол ва топшириқлар.

1. Қишки изғиринда дарахтларнинг ҳолатини кузатганми-сиз? Мисоллар билан сўзланг.
2. Ҳикоянинг “Меҳр” деб номланишини қандай тушунди-нгиз? Фикрингизни далилланг.
3. Бобоси Дилёржонни нима учун бағрига босди? Ўз фикри-нгизни айтинг.

6

Табиат ҳодисаларига оид топишмоқларни ўқинг, жавобини топинг.

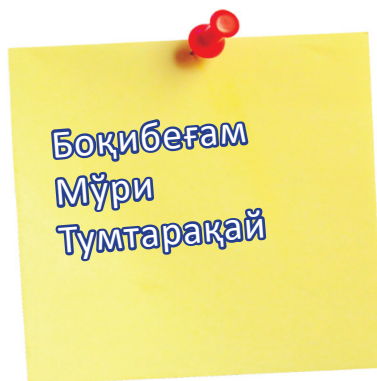
Қишда оқ гул,
Баҳорда сув сочади.
Ел эсганда,
Тумтарақай қочади.

Беқасамдан йўли бор,
Осмон – фалакда чиқар.

Меҳмон бўлиб боғимга,
Ҳид пурқар димоғимга.

Ёзиб кумуш пояндоз,
Совуқда элар шакар.
Шарбатсиз ясар новвот,
Топинг сиз бермай шаҳар.

Топишмоқлардан икkitасини дафтарингизга ёзинг.

1

Матни ўқинг.

КАМАЛАК

Кўкламда кўп ёгингарчилик бўлади. Бугун ёмғир тинди. Унинг сўнгги йирик томчилари ерга тушди. Чарақлаб чиққан қуёшнинг ёрқин нурларига чўмилган ўт-ўланлар, дарахтларнинг барглари, уйларнинг томлари ярқираб кетди. Осмонда эса ранг-баранг камалакнинг ёйи кўринди. Табиат қандай чиройли-а! Биз табиатни севамиз ва уни асраймиз.

Ёзинг.

2

Матн мазмуни асосида “Баҳор табиати чиройли” мавзусида эссе ёзинг.

3

Шеърни ўқинг.

КАМАЛАК ҚЎШИҒИ

Камалак дейди:

– Рангларим эгилган

Ёй бўлиб,

Булутлар чопишар

Той бўлиб,

– Хаёлим у томон

Елади,

Тез бориб ушлагим

Келади.

Осмондан кўзимни
Узмайман,
Ранго-ранг камалак
Излайман.

4

Савол ва топшириқлар.

1. Табиатнинг бундай ҳодисасини кузатганмисиз?
2. Камалакнинг сўзларини ўқинг, мазмунини тушунтиринг.

5

Изланинг.

Интернетдан камалакнинг пайдо бўлиши ҳақида маълумот ва расмлар тўпланг.

6

Ўқинг, бу қизиқ.

ВИКТОРИЯ ШАРШАРАСИ

Дунёда ажойиб табиат ҳодисалари бор. Виктория шаршараси энг катта шаршаралардан биридир. Бу шаршара Занберн канали бўйлаб оқувчи зилол сувдан ҳосил бўлади. Унинг табиий гўзаллиги ва ўйноқилигини тасвирлашга сўз тополмайсан. Атроф шундай кўркем-ки, қишинёзин кўм-кўк ўтлар, буталар шаршара ҳуснига ҳусн қўшади.

Сув баландликдан шиддат билан пастга оқади. Оппоқ кўпиклар секин-аста сўниб, майдаланиб оқаетган сув юзида кўздан ғойиб бўлади. Бу сув узоқ-узоқларга ҳаёт олиб боради.

7 Изланинг

1. Энциклопедиядан ғаройиб табиат ҳодисалари тўғрисида маълумотлар тўпланг, дўстларингиз билан ўртоқлашинг.

8 Билимингизни синанг.

1. “Рангин қорлар” эртагида қандай табиат ҳодисалари ҳақида ўргандингиз?
2. “Осмондаги тўполон” шеърининг мазмунини сўзлаб беринг.
3. Елена Студневанинг қандай эртагини ўқидингиз? Эртаси қажрамонларини айтинг.
4. Сизга бўлимдаги қайси шеър ёки ҳикоя кўпроқ ёқди? Нима учун?
5. Бўлимда ўрганганларингиз асосида “Табиатнинг ажойиб ҳодисалари” мавзусида постер тузинг.

Атроф – муҳит муҳофазаси

Гулгун, дилдор табиат
Гўзаллиги бир жаҳон.
Қўйнида яйраб-яшнаб
Камол топади инсон.

Шу она табиатнинг
Бордир аммо ҳисоби.
Сукунати ҳайқирик,
Бизга қилган хитоби.

Асраш керакдир уни,
Бўлиб чиндан фидоси.
Бу – юрак буюргани,
Виждонимиз нидоси.

Темур Убайдулло

6-бўлим

1

Шеърни ифодали ўқинг.

БОР БЎЛСИН, ОНА ТАБИАТ

Яшар хонам табиат.
 Бағишлаб ноз-у неъмат,
 Бизни қилар тарбият.
 Ҳай-ҳай, она табиат,
 Чирой жамоли беҳад.
 Куннинг кўзи чиройли,
 Ернинг юзи чиройли.
 Чиройли тоғ-у тошлар,
 Қир, ўрмон, боғ-наққошлар.
 Тўрт фаслинг ундан ҳам соз,
 Бор борлигинг чиройли,
 Ёқимтой худди жондек.
 Афсуски, бор бир ёғинг,
 Ой чехрангда нуқс доғинг.
 Соф ҳавонгда ғуборинг, –
 Деб Эркинжон ўйлар лол,
 Дилида юз бир савол.
 Ушбу нуқсон иложин

Тезда сарфламоқ важин –
 Йўлини топмоқ керак,
 Ғуборни ювмоқ керак.
 Бўлсин тоза ер, осмон,
 Бўлсин тоза сув, ўрмон.
 Дудинг йиғиб, эритиб,
 Пахтага озиқ этиб,
 Артиб ҳаво-ғуборинг,
 Артиб ойдаги доғинг,
 Қурсак яшил чангютар,
 Шунда дил яйраб кетар.
 Топиб билимни асос,
 Сени қиламиз эъзоз.
 Ҳай-ҳай, она табиат,
 Яшар хонам табиат.
 Яшамоғинг бизга бахт,
 Бор бўл, яшна, ҳамма вақт.

Қуддус Муҳаммадий

2

Савол ва топшириқлар.

1. Шоир шеърни кимнинг номидан ёзган?
2. Шеърда табиатнинг гўзаллиги қандай тасвирланган?
3. “Афсуски, бор бир ёғинг,
 Ой чехрангда нуқс доғинг
 Соф ҳавонгда ғуборинг” мисралари орқали шоир табиатда-

ги қандай ҳолатларни ёзган деб ўйлайсиз? Фикрингизни асосланг.

4. Шеърдан: “Ушбу нуқсон иложин
Тезда софламоқ важин –
Йўлини топмоқ керак
Ғуборни ювмоқ керак” мисраларининг мазмунини тушунтиринг.
5. Сиз табиатнинг софлиги учун қандай ҳисса қўшасиз? Сўзлаб беринг.

Эртақни ўқинг.

СУҲБАТ

Бир куни, баҳор ёмғиридан сўнг, юрсам қандайдир овоз келди. У ёқ, бу ёққа қарасам, Қуёш бобо:

- Болажоним, нуримдан бахраманд бўл! – деди.
- Хўп бўлади, Қуёш бобо, – дедим севиниб.
- Болажоним, теварак-атрофни асранг-авайланг! – деди.
- Албатта, атрофимиздаги оламни асраб, авайлаб, яшил бойлигимизни кўпайтирамиз, – дедим.
- Балли, балли, болам, унутма, табиат – она, сизлар унинг бола-сисизлар. Табиатни яшнатиш учун ҳар йили баҳорда албатта дарахт, гуллар экинг.
- Айтганларингизни қиламиз, боғлар барпо этамиз, – дедим.
- Ғайратли, шижоатли бўлинглар, дўстликни қадрланглар! Мен ҳар тонгда сизларни кўриб, қувонаман ...
- Биз ҳам сизни соғиниб кутамиз, – дедим-у, севинганимдан уй томон чопиб кетдим.
- Ойижон, ойижон, менга қуёш бобо кўп нарсалар ўргатди.
- Вой сендан, Қуёш бободан айланай, қани айт-чи, у нималар деди? Мен ойимларга Қуёш бобо айтганларини бирма-бир гапириб бердим.

Нилуфар Маткаримова

4

Савол ва топшириқлар.

1. Эртақни ролларга бўлиб ўқинг.
2. Бола билан Қуёшнинг суҳбатидан қандай хулосага келдингиз?
3. Қуёш бобонинг “табиат – она” эканлиги ҳақидаги гапларини дафтарингизга ёзинг.
4. Эртақни саҳналаштиринг.
5. Қуёш бобонинг насиҳатларига сиз ҳам амал қиласизми?

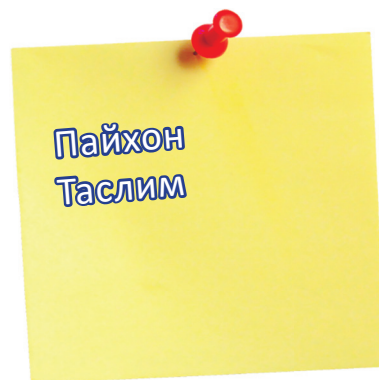
5

Эртақ мазмуни асосида Қуёш бобога хат ёзинг.

6

Синфдошларингиз билан биргаликда “Табиатни асрайлик” мавзусида деворий газета тайёрланг.

Матнни ўқинг.

ДАРАХТ ДАРДИ

Инсон қалин ўрмонга келиб, уй қуриш мақсадида энг кекса ва салобатли дарахтни танлади.

Унинг танасига ўткир аррасини теккизган ҳам эдики, дарахт тилга кирди:

– Мени кесма, эй одам!

– Ахир, сен жуда улкан экансан, қураётган уйимга жуда керакли тўсин бўла оласан, – деди инсон.

– Менинг бундай улкан дарахт бўлишим учун юз йилдан ортиқ вақт кетди. Бу вақт мобайнида атрофимдаги дарахтларнинг ҳаммаси менга ҳамроҳ бўлишди. Улар билан суҳбатлар қиламиз, зерикмаймиз. Ўрмонни сув босганда ҳам, ҳайвонлар илдизларимиз ва шохларимизни пайҳон қилганда ҳам барчамиз жам бўлиб сабр қилдик, чидадик. Ўт кетиб бағримизни олов куйдирганда ҳам “Ўлмайман, қуримайман, таслим бўлмайман!” деб курашдик, бир-биримизга ҳамдарад бўлдик... – деди дарахт оғир тин олиб. – Ҳозир сен мени арралаб чопиб ташласанг, шундай улкан ва оғир танам мен учун қадрдон атрофимдаги дарахтларни ҳам нобуд қилади, қарсиллаб синиб тушган шохларим ёш ниҳолларни мажақлаб ташлайди, уларни эзиб жабрлайди...

Буни эшитган одам дарахтнинг дардини тушунгандай бўлди. Табиатнинг садосини эшитиб, бир зум ўйланиб қолди. Кекса дарахтнинг фарёдидан дарахтларга раҳми келиб кетди. У табиатдаги ўсимлик, дов-дарахтлар, жонзотларнинг ҳаммаси ҳам инсон сингари меҳр-муҳаббатга қанчалар муҳтож эканини ҳис қилди ва дарахтни кесиш фикридан қайтди.

Сабоҳат Тошнўлатова

2**Савол ва топшириқлар.**

1. Матндан дарахтнинг инсонга айтган дардлари ифодаланган ўринларни топиб ўқинг, мазмунини тушунтиринг.
2. Матнни ролларга бўлиб ўқинг.
3. Инсоннинг ҳаракатини “ўз вақтида қилинган яхшилик” деб ўйлайсизми? Фикрингизни асосланг.
4. Дарахтларга, ўсимликларга нима учун озор бермаслик лозимлиги ҳақидаги фикрларингизни айтинг.

3**Изланинг.**

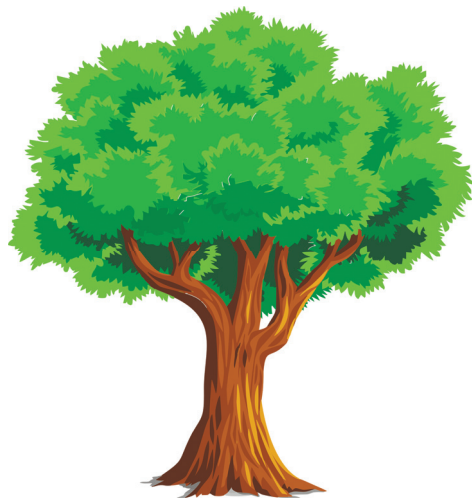
1. Интернетдан Қозоғистондаги ўрмонлар, улардаги дарахтлар ҳақида расмлар ва маълумотлар тўплаб, дўстларингиз билан ўртоқлашинг.

4**Шеърни ифодали ўқинг.****ДАРАХТЛАРНИ ЯХШИ КЎРАМАН**

Дарахтларни яхши кўраман,
Дарахтларсиз бу дунё чўлдир.
Дарахт кўрсам хурсанд бўламан,
Дарахтли йўл энг гўзал йўлдир.

Саратонда дарахт сояси,
Жаннатдан ҳам ортиқ туюлар.
Дарахтларнинг жонбахш сабоси,
Вужудимга қандай қуюлар.

Умр бўйи дарахт ўстирган
Одамларга қиламан ҳавас.

Улардир юртни ясантирган,
Фақатгина табиат эмас.

Бир кун келиб, мен эккан ниҳол,
Униб-ўсиб, бўлсайди дарахт.
Айтар эдим шунда бемалол:
“Бошим узра келиб қўнди бахт”.

Туроб Ниёз

5

Савол ва топшириқлар.

1. Шоир шеърни кимнинг номидан ёзган?
2. Шеърда дарахтларни қандай таърифлаганлигини ўз сўзларингиз билан тушунтиринг.
3. Шеърдан дарахт ўстирган одамлар ҳақида ёзилган ўринларни топиб ўқинг, мазмунини тушунтиринг.
4. Сиз ҳам ўз уйингизда, мактабингиз ҳовлисида ниҳол экиш ишларида қатнашасизми?

6

Ёзинг.

1. Ўқиган матн ва шеър мазмуни асосида “Мен кичик боғбонман” мавзусида қисқа ҳикоя ёзинг.

Тўсин
Пайҳон
Таслим
Ҳамдард
Фарёд

Матни ўқинг.

ИЗЗА

Шахло Комиланинг дугонаси. Комиланинг ойиси уни жуда саришта, чаққон, ойисининг дастёри, деб мақтагани-мақтаган. Комиланинг ҳам дугонасига ҳаваси келади. Доим бирга ўйнайди. Комила, одатдагидек, дарсларини тайёрлаб бўлгач, дугонасининг ёнига чиқди. Шахло ҳовлига сув сепаётган экан.

– Комила, бирпас кутиб тур, ҳовлини супуриб олай, кейин ўйнаймиз, – деди Шахло кўлига супургисини олиб.

– Майли, унда мен кўчага сув сепиб тураман, – Комила бўш челақчани кўлига олди.

Шахло ҳовлини супуриб бўлгач, тўплаган аҳлатини хокандозга солди-да, олиб бориб кўча четидаги сув тўлиб оқаётган ариқчага тўкди.

– Нега бундай қилдинг? – Комила хафа бўлди. – Ахир, ўзинг ҳозир шу ариқчадан сув олиб ҳовлига сепиб чангини босдинг, ҳовли салқин бўлди. Мен гулларингни шу сувдан суғордим. Сувдан яхшилик кўриб, энди унга яна ёмонлик ҳам қиласанми? Қара, тип-тиниқ сувнинг юзини лойқалатдинг. Бу сув кўшнининг ҳовлисида ифлосланиб оқадими энди?

– Нега жаҳлинг чиқади? Ҳозир тиниб қолади. Мен хазонларни ҳам доим сувга супуриб ташлайман. Ҳеч нарса қилмайди. Бувим айтган, сув етти марта думаласа, тоза бўларкан, – бепарво тиржайди Шахло.

– Менинг бувим эса бошқача ўргатган: сувга тупуриш, ахлат ташлаш гуноҳ. Сув кўпчиликнинг ризқи, у ҳам нондай азиз. Сувсиз ҳаёт бўлмайди. Нафақат одамлар, жониворлар, дов-дарахтлар

ҳам сув билан тирик. Сувни хор қилган – хор бўлади, дейди. Агар ташланган ахлатлар қувурга тиқилиб қолса, кўчага сув тошиб кетади-ку.

– Э, бир ҳакондоз ахлат билан сув тошарканми? Ўзинг ҳовли сурмаганинг учун билмайсан-да, ҳозир кўпчилик қўшнилари сувга супуради.

– Гапингни қара, сираям ўзингга ўхшамайсан. Сендан хафаман. Ахир “табиат” устозимиз бизга неча марта сувнинг фойдаси ҳақида айтиб берган. Сувни асраш бурчингиз деган. Энди мен сени “Яшил соқчи” гуруҳидан чиқаришларини сўрайман. Сен табиатнинг дўсти эмас экансан. Ўзим ҳам сенга дугона бўлмайман. Ол челагингни, – Комила челақни Шаҳлонинг қўлига тутқазди-да, кета бошлади.

– Комила, жон Комила, тўхта, тўхта қолгин, энди бошқа бундай қилмайман...

Муҳаббат Ҳамидова

Савол ва топшириқлар.

1. Комила нима учун Шаҳлодан хафа бўлди?
2. Комиланинг бувиси сув ҳақида нималар деганлиги ҳақидаги ўринни топиб ўқинг.
3. Матнни ролларга бўлиб ўқинг.
4. Комилани “табиатга ғамхўр” дея оласизми? Шаҳлони-чи? Фикрингизни далилланг.

Шеърни ролларга бўлиб ифодали ўқинг.

СУВ БИЛАН СУҲБАТ

– Ҳой, сен, жийрон тойчамдек,
Ўйнаб-ўйнаб оққан сув.
Далаларга байрамдек
Гулдан безак таққан сув.

Қулоқ солгин сўзимга,
Нега бунча шошасан?
Қаердан бу келишинг,
Қирғоқлардан тошасан?
– Яхши бола, тойчангдек
Ўйнаб-кишнаб келишим,
Қир, адирлар оралаб
Шамол каби елишим.
Кўрасанми, ҳу ўша
Опқоқ қорли тоғлардан,
Шошиб оқиб келаман
Далалардан, боғлардан.

Зафар Диёр

Шеърда сувнинг оқиши нималарга ўхшатилади?

4

Дафтарингизга сув ҳақидаги тўртта мақолни ёзинг.

5

Изланинг.

1. Интернетдан сувнинг инсон ҳаётидаги аҳамияти ҳақида маълумот тўпланг ва дўстларингиз билан ўртоқлашинг.

Безак
Хокандоз

1

Шеърни ўқинг.

ЧУМЧУҚ

Қиттайгина жонинг бор,
 Тиниминг йўқ, эй чумчуқ!
 Биров бердими озор?
 Айт ниманг бор, ниманг йўқ,
 Ҳовлимизда юрасан,
 Ушоқ излаб эрталаб.
 Толларга ин қурасан,
 Хас ташийсан битталаб?
 Чумчуқ дейди: – Жонгинам,
 Мен бир қушман беозор.
 Пашшаларга ёв мен ҳам,
 Билсанг бунда ҳикмат бор.
 Ин қураман, хас-кўрпам,
 Қўшиқ айтиб мен шодман.
 Бола очиб ҳар қўклам
 Семираман бир ботмон.

Шукур Сағдулла

2

Савол ва топшириқлар.

1. Шеърни ролларга бўлиб ўқинг.
2. Чумчуқнинг: “Пашшаларга ёв мен ҳам
 Билсанг бунда ҳикмат бор” гапларини қандай тушунасиз?
 Фикрингизни айтинг.

3**Изланинг.**

1. Энциклопедиядан қушларнинг табиатдаги аҳамияти ҳақида маълумот тўпланг ва синфда айтиб беринг.

4**Матни ўқинг.****МЕҲР**

Ҳар куни саҳарда, ҳали қуёш чиқмасдан сайр қилиш одатим бор. Кўчага чиқаман, анҳор лабида айланаман, кейин боғга ўтаман.

Эрта тонгда боғнинг ҳусни ўзгача бўлади. Ҳаво муздек, бунинг устига тиниқ. Қушлар шохдан-шохга ўтиб сайрайди, гоҳ олисда, боғнинг орқа томонида, гоҳ шундай тепангизда какку кукулайди. Читтак ўйнашиб оёқларингиз орасида ўрмалайди ё пир этиб юзингизни силаб ўтиб кетади.

Шундай тонгларнинг бирида боғда айланиб юрган эдим, катта саданинг тагида ўзимга таниш чол – боғ қоровулини кўриб қолдим. У супургисига иягини тираб, хомуш турарди.

Яқинроқ бордим. Бир қуш жонҳолатда чирқилларди. Чолнинг қулоғи шунда. Овоз гоҳ тинади, гоҳ кишини сескантириб чирқиллайди. Анча қулоқ солиб турдим.

Чол ҳам жойидан қимирламасди. Кўзлари ўйчан. Бир маҳал супургисини ташлади-ю, саданинг орқасидаги экиннинг ичини чўккалаб олиб тита бошлади.

Қанча вақт титкилади, билмадим, ўрнидан турганда, қўлида хали шундоқ жиш қуш боласи бор эди. Жонивор кичкина тумшукчасини катта-катта очиб чирқилларди.

Чол алланарсалар деб қушчани эркалаган бўлди, тили билан авайлаб оғзини очиб ҳўллади. Кейин садага қаради. Мен ҳам қарадим. Саданинг одам бўйи келадиган бутоғида қандайдир қушнинг уяси бор эди.

Чол шунга тикилиб қолди. Қушча ҳамон чирқилларди. Чол бироз ўйланиб тургач, қўлини чўзиб уни уясига қўйди. Қушчанинг овози тинди. Чол жилмайди-да, супургини елкасига ташлаб, боғнинг ич-карисига кириб кетди.

Ўлмас Умарбеков

5 Савол ва топшириқлар.

1. Матнда кимнинг “меҳр”и ҳақида ифодаланган?
2. Чолнинг қушчага кўрсатган меҳрини яна нима деб аташ мумкин? Фикрингизни далилланг.
3. Матндан боғнинг эрта тонгдаги кўриниши ифодаланган сатрни ўқинг, мазмунини тушунтиринг.
4. Жониворларга ғамхўрликни сиз кимдан ўрганасиз?
5. Чол қушчага нималар дейиши мумкин?

6 Изланинг.

1. Дўстингиз билан “Қушлар – бизнинг дўстимиз” мавзусида постер тузинг.

Хас
Бир ботмон
Ияги
Сескантириб
Жиш

1

Матни ўқинг.

БАҲОР

Баҳорнинг турли таърифлари бор. “Фасллар келинчаги”, дея эъзозлайдилар баҳорни. “Зумрад баҳор”, деб севадилар. Шoirлар: “Пари фасл”, дея шеър айтадилар. Ҳақиқатан ҳам, баҳор – чиройли фасл. Энг аввал қуёш ҳароратини ҳис этамиз. Кунлар илий бошлайди. Қиш бўйи осмондан қорайиб, хўмайиб боққан булутларнинг

ранги оқаради. Юмшоқ, енгил, момик патларга ўхшаб кўринади. Ҳатто кўлларимиз билан силагимиз келади. Тоғларнинг чўққиларига оқ қалпоққа ўхшаб кўниб олган қорлар эрийди. Шундай пайтларда адирлар оралаб ўтсангиз, қорларнинг сув шаклига кириб, пастга жилға бўлиб оқаётганини кўрасиз.

Бўғотлардаги сумалак музлар эриб тушади, томларда ял-ял ёниб лолақизғалдоқлар очилади. Аслида, баҳорнинг илк чечаги лолақизғалдоқ эмас, бойчечакдир. Оч сариқ рангли, қаймоқ рангли митти гул-бойчечаклар ҳали ердан қор кетмасдан очилади.

Тоғдан қишлоқ, шаҳарларга олиб келинган бойчечакларни шўх болакайлар боғлам-боғлам қилиб уйма-уй тарқатадилар:

Қаттиқ ердан қазилаб чиққан бойчечак,

Юмшоқ ердан юмалаб чиққан бойчечак...

Бу жарангдор қўшиқларни эшитиб, эшик дарвозасини очган момолар бойчечакни олиб, манглайига суришади, “омонлик-сомонлик, етказганингга шукр”, дея шукроналар айтишади. Баҳорда иссиқ кунларнинг бошланганини дараклаб, қалдирғочлар учиб келади.

Эл орасида: “Қалдирғоч тинч, бахтли яшайдиган оилаларнинг деразалари, шифтларига ин қуради”, деган нақл юради.

Дарахтлардан энг аввал бодом гуллайди: оппоқ бўлиб, у худди оппоқ кўйлак кийган келинчакка ўхшайди. Сўнг олча, ўрик, олма гуллайди...

Баҳорда тез-тез ёғиб, момақалдироқ бўлади. Тушаётган ёмғир томчилари дурдек ярқирайди.

Ҳар гал ёмғирдан сўнг ариқлар бўйида ялпизлар кўкаради.

Ариқларда – сувнинг тўлқинларида боғлардан учган дарахт гуллари оқади. Ҳаводан атиргул ҳидлари келади.

Қутлибека Раҳимбаева

2

Савол ва топшириқлар.

1. Одамлар баҳор фаслини қандай таърифлайдилар?
2. Баҳорда табиатда қандай ўзгаришлар содир бўлади?
3. Матндан бойчечак ҳақида айtilган ўринларни ўқинг. Сиз ҳам шундай ҳолатларни кузатганмисиз?
4. Баҳор табиатининг гўзаллигини асраш, бойитиш учун қандай ишларни бажара оласиз?

3

Шеърни ифодали ўқинг.

БАҲОР ШАМОЛИ

Баҳор келаётир, тоза, мусаффо.
Мовий кенгликларда ўйнайди шамол.
Даралар қўйнида зангор бир ҳаво,
Туманли шаҳарда ётмоқлик малол.
Қоялар кўксида шодмон, беқайғу,

Оний умри билан солланар чечак.
Баҳор, бу – энг тоза шаббодадир бу,
Баҳор, бу – энг тоза шамолдир, демак
Кенгликлар бағрига ураман ўзни,
Кўзимга кўрингай дилбар диёрим.
Гўдак нафасидек юпатар юзни
Қиш бўйи интизор кутган баҳорим.
Баҳор-ку ўтади шамолдек шитоб,
Майли, ўтажак у ва ўтар бўлсин.
Азизим, умрингда ҳаво бўлсин соф,
Умринг шамоллари муаттар бўлсин.

Абдулла Орипов

4

Савол ва топшириқлар.

1. Сиз баҳорни қандай кутдингиз?
2. Мазмунини ўз сўзларингиз билан тушунтиринг.

5

Ёзинг.

1. Ўқиганларингиз асосида “Мен нима учун баҳорни кутаман?” мавзусида эссе ёзинг.

Оний умри
Муаттар
Шукрона

1

Шеърни ифодали ўқинг.

МЕҲРИ ҚУЁШ ОЙИЖОНИМ

Меҳри қуёш, қалби осмон,
 Бахтимизга содиқ посбон,
 Азиз инсон, улуғ инсон,
 Меҳрибоним ойижоним.
 Бошимизни силайдилар,
 Узоқ умр тилайдилар,
 Биз деб ором билмайдилар,
 Болажон ойижоним.
 Бемор бўлсак куядилар,
 Азоб, оғриқ туядилар,
 Бизни беҳад суюдилар,
 Меҳри уммон ойижоним.
 Кўзидан нур аримасин,
 Мингга кирсин қаримасин,
 Бизлар билан бирга юрсин,
 Қадрдон ойижоним.

Туроб Ниёз

2

Савол ва топшириқлар.

1. Шеър кимнинг номидан ёзилган?
2. Шеърда она қандай сўзлар билан улуғланган?
3. Шеърдан онага айтилган тилакларни топиб ўқинг, мазмунини тушунтиринг.
4. Нима учун она меҳрини қуёшга, қалби осмонга тенгланади? Фикрингизни асосланг.
5. Шеърни ёд олинг.

3**Ёзинг.**

1. 8 март байрами муносабати билан онангизга дил сўзларингизни билдириб, хат ёзинг.

4**Матни ўқинг.**

ОФТОБ ВА ДИЛДОРА

Офтобжон Дилдорани эркалаб ўйғотади:

– Ширин қизим, асал қизим, турақол энди. Қарагин, нурларимдан боғ-боғчалар ўйғонди, шўх-у шодон қушчалар шохдан-шоҳга қўниб яйрамоқда...

– Офтобжон, яна озгина ётай.

Офтобжон яна юмшоқлик билан дейди:

– Ойингни турганлари қачон эди. Сигир соғдилар, ҳовлини супурдилар. Нонушта тайёрлаб қўйдилар...

– Шошмай тур, озгина ўйлаб олай...

– Нималарни ўйлайсан?

– Эртага аяжонимнинг туғилган кунлари. Нима совға қилсам экан, деб ўйлаяпман. Офтобжон, нима совға қилай-а?

– Энг яхши совға гул-да!

– Вой, рост айтдинг.

Дилдора ўрнидан туриб, муздек сувда юз-қўлини ювди. Сўрига чиқиб аяси билан нонушта қилди. Офтобжон эса ўрик шохларининг орасига кириб, уни кузатиб турарди.

Дилдора нонушта қилиб бўлгач, дарвозахона ёнидаги гулзорга ўтди. Қараса, гуллар сўлий бошлабди.

– Вой, Офтобжон, энди мен бу гулларни ойижонимга қандоқ совға қиламан?

– Сен нима деб ўйловдинг? Дунёда осон нарса бўларканми? Уларга сув қуй, тирилтир!

– Ҳа, шундай, шундай, сув, сув...

Дилдора шу куни челақчасида сув ташиб чарчамасди. Офтобжон униям, сувга қонган гулларниям кун бўйи эркалади. Гулзор шунақанги чаман бўп кетдики...

Эртаси куни ҳам тонг отди. Дилдора хаёл суриб ётмади. Аста гулзорга ўтди. Ойижониси бу пайтда уй юмушлари билан овора эдилар.

Дилдора мўлжаллаб қўйган гулларни узиб, гулдаста ясади. Бу пайтда аяжониси нонуштани ҳозирлашга киришган эдилар.

– Аяжон.

– Ҳа, қизим.

– Мана бу сизга... Туғилган кунингиз билан.

– Вой! – Дилдоранинг аяжониси кўзларида гўё офтоб кулгандек бўлди.

Абдулхай Носиров

Савол ва топшириқлар.

1. Офтобжон Дилдорага қандай ёрдам берди?
2. Дилдоранинг гулларга ғамхўрлиги ҳақида гапириб беринг.
3. Сиз ҳам онангизга Дилдорадек меҳрибонлик кўрсатасизми? Қачон? Фикрингизни асосланг.
4. Матрни ролларга бўлиб ўқинг.

Беҳад
Уммон
Сўри

Эртакни ўқинг.

ҲАМЖИҲАТЛИК МЕВАСИ

Кунларнинг бирида ўрмонга ўт кетибди. Ҳар томондан ёпирилиб келаётган олов тафти учраган нарсани ўз домига тортибди. Дов-да-рахт, ўт-ўлан, ҳайвонлар ҳам олов ичида қолишибди. Улар саросимага тушиб, ҳар томонга қочишарди. Ҳайвонлар болаларини олиб қочишар, ожизлар олов тафтида куйиб кул бўлишарди. Кийиклар баланд-баланд сакраганча тоғнинг нариги томонига ўтиб кетишга ҳаракат қилишарди. Ҳар ким ўзининг жони, оиласини ташвиши билан ҳар томонга чопарди. Ҳайвонлар сардори шер уларни тинчлантириши, бир жойга тўплаши, ёнғинни бартараф этиш учун нима қилиш кераклигини билмай қолди. У бор овоздан наъра тортса ҳам, қўрқувга тушган ҳайвонлар унинг сўзларига қулоқ солишмабди.

Шер эса тезроқ оловни ўчириб, иложи борича қурбонлар сонини камайтириш учун ҳар томонга наъра тортиб, ҳайвонларни тўплашга уринарди. Шунда унинг ҳаракатини кийиклар бошловчиси Тара кўриб қолибди. У ҳам тўдасига ҳаммани бир жойга йиғилишини буюрибди. Кийиклар тўдаси тўпланибди. Тара уларга барча ўрмон ҳайвонларини шу ерга тўплашни буюрибди. Тара шернинг олдига бориб, ҳозир ҳайвонларга айтилажак сўзларни унинг номидан ўзи айтишга ижозат сўрабди. Шер иккиланмай рози бўлибди. У Тарага ишонч нигоҳлари билан боқибди. Бу ишонч Тарага янада куч бағишлабди ва йиғилганларга қарата шундай дебди:

– Ўрмоннинг эгалари, ҳа, сиз ўрмоннинг бир вакили, унинг эгасисиз. Шундай экан, унда юз берган фалокатдан қочишимиз эмас, уни бартараф этишимиз лозим. Ўз уйингизни, яқинларингизни, ватанингизни ҳимоя қилинг. Юзага келган муаммодан қочиш эмас, уни

бартараф қилиш керак. Аввало ҳамма сув олиб келиб, оловни ўчирсин. Болаларни ҳавфсиз жойга бўри ва тулқилар кўчиради. Айиқ, лайлак, кийик ва олмахонлар сув олиб келишади.

Ҳамма бирдек ишга киришиб кетибди. Улар туғилиб ўсган, шунча йил тер тўкиб меҳнат қилган сеҳрли ўрмонларни куйиб, кул бўлишини исташмасди. Она ватанларини асраш учун улар биргаликда меҳнат қилишибди. Ҳайвонларни бирдамлиги, ҳамжиҳатликда олиб бораётган ишларини кўрган шер ҳам енгил тин олибди.

Қилинган ишлар бесамар кетмабди, ҳамжиҳатлик туфайли ўрмон сақлаб қолинибди. Гарчи ўрмонга зарар етган бўлса – да, унинг кўп қисмини асраб қолишибди. Ҳайвонлар ва ўсимлик – дарахтлар шавқатсиз оловдан омон қолишибди. Ўрмоннинг энг хушманзара жойларига, ҳайвонларнинг уяларига зарар етмабди. Ўрмондаги ҳаёт қайта жонланибди. Ҳайвонлар аҳил-иноқ, ҳар бир ишда баҳамжиҳат ишлашадиган, бир-бирига ёрдам берадиган бўлишибди. Шер Таранинг қилган ишлари ва ҳаммани бир жойга ҳамжиҳатликда тўплай олганидан миннатдор бўлибди ва уни ўзига ёрдамчи қилиб тайинлабди.

Шаҳло Абдуқаямова

2

Савол ва топшириқлар.

1. Ўрмонда қандай ҳодиса юз берибди? Ҳодисага нима сабаб бўлиши мумкин? Фикрингизни асосланг.
2. Ҳайвонлар ўз ватанлари – ўрмонга қандай ғамхўрлик кўрсатдилар? Нима учун?
3. Кийиклар бошловчиси Таранинг ҳайвонларга айтган гапларини ўқинг. Сиз қандай фикрдасиз?

3

Фикрланг.

1. Дўстларингиз билан “Она табиат – чекмасин азият” мавзусида постер тузинг.

4

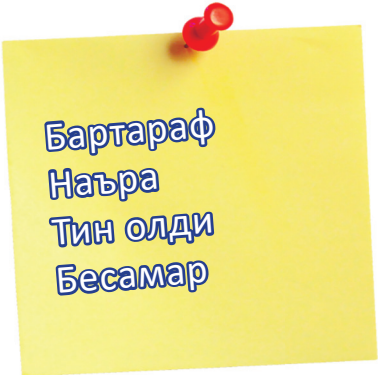
Топишмоқларни ўқинг, жавобини топинг.

Табиатнинг эркаси,
Зумрад либос эгнида.
Борлиққа жон бағишлар,
Бойчечаклар тилида.

Ер бағрини туртиб чиқар,
Қор уюмин йиртиб чиқар,
Ариқ лабин безар у,
Баҳор яқин, сезар у.

Ерга тушса лой қилар,
Деҳқонларни бой қилар.

Топишмоқни дафтарингизга ёзинг.

Бартараф
Наъра
Тин олди
Бесамап

Шеърни ифодали ўқинг.

ТАБИАТ ҚОРОВУЛИ (1-қисм)

Юрар кекса сеҳргар
 Чакалакни орқалаб
 Ҳар пана, ҳар ковакка
 Боқар бир-бир мўралаб.
 Ана, асаларилар
 Чикди уйдан кўчишиб.
 “Ачом-ачом” ўйнашар,
 Чечакларни қучишиб.
 Ҳар бир шона устида
 Учишади ҳалинчак.
 Чайналмаса бу гуллар,
 Мева тугмас майманчак.
 Мамнунланиб сеҳргар,
 Давом этар йўлида.
 Салом бериб ўтишар
 Қушлар ўнгу сўлидан.
 Бу қушларнинг эси кўп,
 Ёмонларга қасдлашар.
 Кемирувчи қуртлардан,
 Ўт-дарахтни асрашар.
 Қўнғиз эса гўнг кўмар
 Ўсимликлар пойига.
 Табиатга ғамхўрлик
 Унинг учун қоида.
 Эъзозлайди доимо,

Ҳар гиёҳ, ҳар бутани.
 Агар шундай қилмаса,
 Ҳароб бўлар Ватани.
 Майсазорда сеҳргар
 Тўхтаб, аста эгилар.
 Сурнайсимон дурбиндан
 Ер остига тикилар.
 Чувалчанглар ғимирлаб,
 Толмас меҳнат жангидан.
 Ер бўлсин деб унумдор,
 Шудгорлашар тагидан.
 Пок диллардан қувониб,
 Дея: “Ишдан қолдирмай”,
 Чол барига бахт, соғлик,
 Ташлаб ўтар билдирмай.
 Сеҳргарнинг йўлида
 Учради сўнг мовий кўл.
 Суви танга шифодир,
 Зарур маъдан мўлдан-мўл.
 Қоплон, Тулки, Кийиклар
 Қаторлашиб келишар.
 Чақалоқдек яйрашиб
 Зилол сувни эмишар.
 Туйқус шатмоқ бир Тўнғиз
 Чопиб келди қирғоққа

Ўзин кўлга ташлади,
Боқмай у ёқ бу ёққа.
Тоза сувни бир зумда
Лойқалатиб кир қилди.
Чанқаб турган Айиқнинг
Ҳафсаласин пир қилди.
Сеҳргарнинг бу ҳолдан
Тутди юрак санчиғи.
Сувдан тортиб Тўнғизни,
Боқди қайнаб аччиғи.
“Куф! Суф!” деб дам ургач у,
Юз берди бир қизиқ иш.
Тўнғизвойнинг оғзидан
Ўсиб чиқди икки тиш.
Чол дер:
– Сенга ризқ берган
Мўъжизани хўрлама!
Яхшиларга бундан сўнг
Сира яқин йўлама.
Энди қозиқ тишларни
Ерга суқиб жиқ-жиққа:
Ҳовуз қазиб ўзингга,
Юмалайвер балчиққа.
“Тавба қилдим!” деб Тўнғиз,
Кўзларини ёшлади.
Парво қилмай сеҳргар,
Нари кета бошлади.

Анвар Обиджон

2

Савол ва топшириқлар.

1. Сеҳргар чол ўз йўлида қандай воқеа-ҳодисаларни кўрди?
2. У қандай жониворларга бахт, соғлиқ тилади? Нима учун?
3. Сеҳргар Тўнғизни нима учун жазолаганлиги ҳақида гапириб беринг.

4. Сехргар чолнинг Тўнғизга айтган гапларини ўқиб, мазмунини тушунтиринг.

3

Ижод қилинг.

1. Расмни кузатинг ва “Табиатга саёҳат” мавзусида ҳикоя ёзинг. Ҳикоя қаҳрамонларининг салбий ҳаракатларини кўрсатинг.

Маъдан
Покдил
Шона
Майманчак

1

Шеърнинг ўқинг.

ТАБИАТ ҚОРОВУЛИ

(2-қисм)

Кўп юрмасдан лол бўлиб,
 Тўхтаб қолди яна чол.
 “Қутқаринглар мени!” деб,
 Дод соларди бир ниҳол.
 Қаранг, эси паст Қуён
 Билмай раҳм-шафқатни.
 “Кирт-кирт” ғажиб турарди
 Митти қайин кўчатни.
 – Ҳей, калласи айниган,
 Тўхта! – деди сеҳргар.
 – Не бўларди пўстингни
 Шундай шилса ўзгалар?
 Жириллади сур Қуён:
 – Кўп гингшиманг, оқсоқол.
 Бирор марта қоринни
 Тўйдирай сал бемалол.
 “Куф! Суф!” деди сеҳргар,
 Бурушганча юзлари.
 Филайланди шу захот
 Қўрс Қуённинг кўзлари.
 Чол кўрсаки, кенг яйлов
 Ҳайвонларга гўё тўй.
 Ҳалал бермай ҳеч кимга,
 Ўтлар юзлаб эчки, қўй.
 Лекин овсар оқ эшак,

Тентаклигин қўзитиб,
 Чопар сурув ёнида,
 Тупроқларни тўзитиб.
 Бундайларнинг бошида
 Синганми “ақл жавони?”
 Гоҳ тутун, гоҳ чанг билан
 Заҳарлашар ҳавони.
 “Вой-вой”латиб сеҳргар,
 Чўзди эшак қулоғин,
 Шалпанг қилди бир умр
 Уни оғир гуноҳи...
 Тугатишдан илгари
 Шеърга солган сўзимни,
 Огоҳ этиб қўяйин
 Ҳамма митти дўстимни.

Бўлинг жуда эҳтиёт,
 Бошга солманг хавф-хатар.
 Энди қишлоқ-шаҳарда
 Юрганмиш у сеҳргар
 Табиатга зулм айлаб,
 Қўлга тушса қай бола;
 Кичрайтириб чап кўзин,
 Ўнгин қилармиш ола.
 Сўнг мазахлар кимдир гоҳ,

Гоҳи итлар ташланар.
Ҳа, икки хил кўз билан
Яшаш қийин, ошналар...
Бўлинг жуда эҳтиёт!

Анвар Обиджон

2 Савол ва топшириқлар.

1. Сехргар чолнинг йўлида яна қандай воқеа-ҳодисалар рўй берди?
2. Чол Қуён билан Эшакни қандай гуноҳлари учун жазолади?
3. Шеърдан жониворларнинг яхши ва ёмон ҳаракатларини алоҳида ёзинг.
4. Шоир шеърни қандай мақсадда ёзган? Фикрингизни асосланг.
5. Шеърнинг охириги бўлимини ўқинг, мазмунини тушунтиринг. Шу бўлимни ёд олинг.

3 Изланинг.

1. Бўлимдан ўқиб ўрганганларингиз асосида дўстларингиз билан “Табиатни севамик ва асраймик” мавзусида постер тузинг ва мактабингиз залига жойлаштиринг.

4 Топишмоқларни ўқинг, жавобини топинг.

Барча бирдек шодланар,
Юртда у бўлса меҳмон.
Турли ноз-у неъматга,
Тўлиб кетар дастурхон.

Ким экан у далада,
Юмушларни тиндирган.

Дов-дарахт, ўт-ўланга,
Зарҳол чопон кийдирган?

Топишмоқларни дафтарингизга ёзинг.

5

Чизинг.

“Табиат қоровули” шеъри асосида расм чизинг.

5

“Табиат қоровули” шеъридаги салбий ва ижобий образларни таърифлаб дафтарингизга ёзинг. Шоир фойдаланган сўзларга маънодош сўзлар топишга ҳаракат қилинг.

Ақл жавони
Ғилайланди

1 Шеърни ифодали ўқинг.

НАВРЎЗИ ОЛАМ КЕЛДИ

Наврўз келди – хуш келди,
 Завқимизга эш келди.
 Борлиқ тўлди ифорга,
 Осмон тўла қуш келди.
 Чуғур-чуғур наволар,
 Бирам майин ҳаволар.
 Онам кафтин эслатар
 Силаб ўтган саболар.
 Кўк чехраси очилди,
 Меҳр нури сочилди.
 Боғ-бўстонлар яшнади,
 Гул пояндоз ташланди.
 Гулдай учар капалак
 Қизлар сочи жамалак.
 Қиқир-қиқир кулади
 Дошқозонда сумалак.
 Сумалакни яланглар,
 Камалакка қаранглар –
 Ер-у кўкни боғлаган
 Нурли кўприк бу ранглар.
 Наврўз келди – хуш келди,
 Дала тўла иш келди.
 Деҳқон бобо қалбига
 Ғайрат келди, жўш келди.

Дилшод Ражаб

2

Савол ва топшириқлар.

1. Эрта баҳорда табиатда қандай ўзгаришлар юз беради?
2. Шеърда сумалакнинг пишиши нимага ўхшатилади?

3

Матни ўқинг.

НАВРЎЗ – БАҲОР БАЙРАМИ

Ўлкамизда баҳор... Йилимиз ўз умрини янгидан бошляпти: жамики мавжудот ўз умрини шу баҳордан бошлайди. Шунинг учун ҳам қадимда йилнинг бошланишини баҳорнинг йигирма иккинчи мартадан ҳисоблаганлар ва уни катта байрам қилганлар. Бу байрам – Наврўз, яъни янги кун деб аталган...

Деҳқонларимиз қор, ёмғирдан тўйинган тупроққа уруғ қадайдилар. Юрт соя-салқин бўлсин деб, йўлларга кўчат, болаларга атаб ҳовли ва боғларга мева ниҳоллари экилади.

Кўчалар тозаланиб, ариқлар қазилади. Ҳаммаёқ супурилиб-сидирилади. Уйлар “кўтарилиб”, идиш-товоқлар ювилиб покизаланади.

Маҳаллаларда сумалак сайллари бошланади. Наврўз кирар куни мой, қаймоқ, жизза, ёнғоқ солиб кулча, патир, лочиралар, чалпақлар пиширилади. Ялпиз, исмалоқ каби кўкатлардан сомсалар тайёрланади.

Тоғ, адирлар орасида Наврўз шаънига кўпқарилар уюштирилади. Чавандозлар улоқни бир-биридан олишга уриниб, пойга қиладилар.

Майдонларда полвонлар кураш тушадилар, дорбозлар томоша кўрсатишади.

Наврўз кунлари ёшлар кексалар олдига наврўзлик кўтариб саломга боришади. Ялпиз, бинафша каби хушбўй нарсаларни олиб борсалар, қариялар қўлларига олиб, “Эсонлик-омонлик, ҳеч кўрмайлик ёмонлик, янаги ойлар йилларга ўйнаб-кулиб етайлик”, деб тилак билдиришади.

4

Савол ва топшириқлар.

1. Наврўзгача ва Наврўз кунлари қандай ишлар қилинади?
2. Наврўзда қандай таомлар тайёрланади?
3. Наврўзда ўтказиладиган ўйинларни айтиб беринг.

5

Билиб олинг.

БАЙРАМ УРФ-ОДАТЛАРИ

Наврўзда уй-жойни тозалайдилар.

Наврўзга қадар дарахтлар танасини оқлайдилар.

Наврўзда буғдой ундириб, сумалак пиширадилар.

Наврўзда яхши ният қиладилар.

Наврўзда, Наврўз таомлари пиширадилар.

Наврўзда араз-гиналарни унутадилар.

Наврўзда қариндош-уруғларникига борадилар.

Наврўзда ғийбат қилмайдилар.

Наврўзда отни, итни урмайдилар.

Наврўз куни беморларга байрам таомлари жўнатадилар.

Лочира
Араз-гина

Космосга саяхат

7-бўлим

1 Матни ўқинг.

АЭРОНАВТ ҲИКОЯСИ

Одамлар менинг парвозимни томоша қилиш учун тўпланишди. Шар тайёр эди. У тўрт томондан арқонга боғлоқлик ҳолида ўйноқлаб кўкка интилар, гоҳ бужмаяр, гоҳ яна шишиб кетар эди. Мен яқинларим билан хайр хўшлашдим, қайиқчага ўтирдим, нарсаларим жойидамикин дея бир қарагач: “Қўйвор!” – деб хитоб қилдим. Арқонларни кесиб ташлашди ва шар тепага ўрлади, олдинга арқонни узиб, атрофга аланглаган той мисол оҳиста кўтарила бошлади, ногоҳ шундай шиддат билан юксакка тортилдики, қайиқча титраб-тебраниб кетди. Пастдагилар чапак чалишар, бақириб-чақириб рўмол, шляпаларни силкитишарди. Мен уларга шляпамни силкитдим ва уни қайта кийиб улгурмасимдан шу қадар баланд кўтарилиб кетдимки, одамларни аранг фарқлардим. Олдинига мени ваҳима босди, аъзойи баданим музлаб кетди; аммо кейин кўнглим қувончга тўлди, қўрқув ҳам ёдимдан кўтарилди. Шаҳар шовқини элас-элас қулоғимга чалинарди. Пастдаги одамлар асалари мисол ғувуллашарди. Шаҳар кўчалари, уйлар, дарёлар, боғ-роғлар худди суратга чизилгандек яққол кўринарди. Юксакда шу қадар руҳим енгил эдики, ўзимни бутун шаҳар ва одамлар устидан ҳукмрондай ҳис этардим. Шиддат билан тепага кўтарилдим, фақат қайиқчанинг арқонлари силкинар, бир гал шамолга йўлиқиб қайиқчада икки бор юмалаб кетдим; кейин яна учиб боряпманми ёки бир жойда турибманми – англаб бўлмайд қолди. Юксакка парвоз қилиб кетаётганимни пастдаги шаҳар ман-

зараларининг тобора кичрайиб бораётганидан пайқардим. Пастликдаги ер борган сайин ўсиб, кенгайгандан-кенгайиб кетаверди, ногоҳ унинг косачага айланиб қолганини сездим. Косачанинг қирғоғи қабарик, тубида шаҳар жойлашганди. Қувончим кўксимга сиғмасди. Севинчим тошиб, енгил нафас олар, қўшиқ айтгим келар эди. Куйлаб юбордим, овозим шу қадар заиф эдики, ҳайрон қолиб, ўз товущимдан ўзим қўрқиб кетдим.

Қуёш ҳамон юксакда эди, аммо уфқда булутлар тўдалаша бошладди, у ногоҳ қуёшни тўсиб қўйди. Мени яна ваҳима босди ва нима биландир ўзимни чалғитмоқчи бўлиб барометрни олдим, унга қараб аллақачон тўрт чақирим кўтарилганимни билдим. Барометрни жойига қўяётганимда ёнимда ниманингдир потирлаганини сездим ва мен кабутарни кўриб қолдим. Кабутарни мактуб билан пастга юбориш учун бирга олганимни эсладим. Мен соғ-омон эканимни, тўрт чақирим тепаликда учиб бораётганимни қоғозга битиб, кабутарнинг бўйига қистириб қўйдим. Кабутар қайиқча қирғоғида ўтирганча қизғиш кўзларини менга тикиб турарди. Чамаси, у мендан ажралишни истамасди. Ҳаво айниганидан буён пастликда ҳеч нима кўринмасди. Аммо кабутарни пастга юборишдан бошқа иложи йўқ эди. Жонивор қанотларини тез-тез силкитганча ёнбошлаб, тошдек пастга учиб кетди. Мен барометрга қарадим. Энди ердан беш чақирим тепада эдим, ҳаво етишмаганидан тез-тез нафас ола бошладим. Газни чиқариб, пастлаш учун арқонни тортдим, аммо дармоним қуриганигами ёки бирон-бир ишқал чиқдимми клапан очилмади. Қўрққанимдан гангиб қолдим. Кўтарилаётганим сезилмас, ҳеч нима қилт этмас, нафас олишим эса тобора оғирлашиб борар эди. “Мабодо шарни тўхтатиб қолмасам” – деб ўйлардим, бир жойда турганимни билиш учун қайиқдан ташқарига қоғоз ташладим.

Қоғозлар худди тошдек пастга тушди. Демак, мен худди ўқ миноси пастга учиб кетаётган эканман. Жон-жаҳдим билан арқонга ёпишиб тортдим. Худога шукурки клапан очилиб, нимадир ҳуштак чалгандек бўлди. Мен яна қоғоз ташладим – қоғозлар атрофимда ўйноқлаб, тепага кўтарилди. Демак пастлаётган эканман. Пастда ҳалиям ҳеч нарса кўринмас, фақат денгиз устини қоплагандай туманлик ясланганди. Туманлик устига туша бошладим: бу булутлар эди.

Кейин шамол эсиб мени қаёққадир суриб кетди, кўп ўтмай қуёш кўринди ва яна пастда косача шаклидаги ерни кўрдим. Аммо ҳали шаҳримиз кўринмас, қандайдир ўрмонлар ва иккита ҳаворанг чизик-дарё кўзга ташланарди. Яна кўнглим қувончга тўлди ва энди пастга тушгим келмай қолди; ногоҳ ёнимда қандайдир бир шарпа-шовқин қулоғимга чалинди ва бургутни кўриб қолдим.

Бургут менга ҳайрат билан қараганча қанотларида муаллақ туриб қолди. Мен эса тошдек пастга учиб борардим. Бироз секинлаш учун посанги юкларни ташлай бошладим.

Кўп ўтмай далалар, ўрмон ва қишлоқлар, маконига қайтаётган подалар кўринди. Одамлар ва подаларнинг овози, шовқин-суронини эшитдим. Мен қичқириб, уларга арқон ташладим. Одамлар югуриб келишди. Бир болақайнинг ҳаммадан олдин арқонни ушлаб олганини кўрдим. Бошқалар ҳам арқонни ушлаб, дарахтга боғлашди ва пастга тушдим. Мен бор-йўғи уч соат учдим, холос. Бу қишлоқ шаҳримдан 250 чақирим олисда эди.

Лев Николаевич Толстой

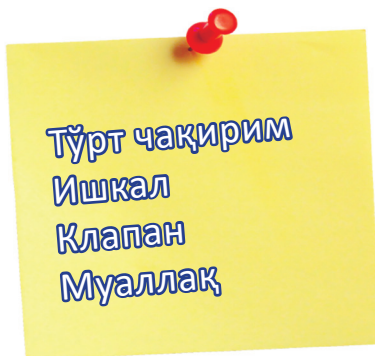
2 Савол ва топшириқлар.

1. Аэронавтнинг осмонга кўтарилгандаги ҳолати ҳақидаги ўринларни топиб ўқинг, мазмунини тушунтиринг.
2. Юқорида қандай воқеалар рўй берганлигини сўзлаб беринг.
3. Агронавтнинг ерга қайтиши қандай бўлди?
4. Агронавтнинг ҳаво шарида учиши “қоинотга саёҳат” эканлиги ҳақидаги фикрларингизни билдиринг.

3 Изланинг.

1. Интернетдан қоинотга қандай нарсаларда саёҳат қилиш мумкинлиги ҳақида маълумот тўпланг ва дўстларингиз билан ўртоқлашинг.

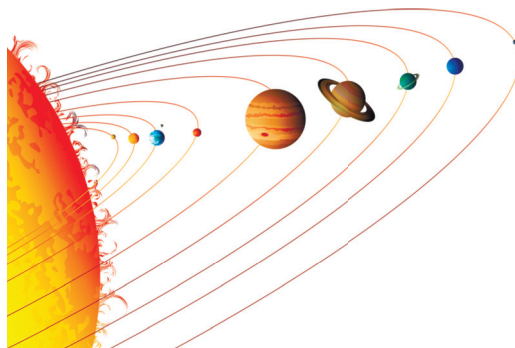

1 Шеърни ифодали ўқинг.

Сайёралар кезар осмонда,
 Қим кездирар уларни танҳо?
 Кездирувчи у қай дунёда?
 Кездирувчи у қандай зако?
 Ой ёруғ бўларми ўзидан ўзи?
 Нега кечалари порлайди юзи?
 Қим уни порлатган, қандай порлатган,
 Наҳотки порлатса қуёшнинг кўзи?
 Нега қушнинг нури шиддат билан ялтирар?
 Тун қўйнида ой нури заиф-заиф қалтирар?
 Нега юлдуз нурлари мужгонларга ўхшайди?
 Тунги чироқ нурлари тиконларга ўхшайди?

Миразиз Аъзам

2 Савол ва топшириқлар.

1. Шеърда берилган саволлар сизни ҳам ўйлантирганми? Фикрингизни далилланг.
2. Ой билан Қуёшнинг ҳаракатларини кузатганмисиз?

3**Изланинг.**

1. Ўқиганларингиз ва ўзингизни қизиқтирган коинот сирлари ҳақида “Сирли коинот” мавзусида тайёрланг.

4**Коинот сирлари ҳақида берилган маълумотларни ўқиб, билиб олинг.**

КОИНОТ ҚАНДАЙ ПАЙДО БЎЛГАН?

Астрономлар – юлдузларни кузатиб турувчи олимларнинг фикрларига кўра, бизнинг Коинот пайдо бўла бошлашига ғоят даҳшатли Катта Портлаш сабаб бўлган. У тахминан 15 миллиард йил илгари юз берган. Ўшандан бери то Ерда одамлар пайдо бўлгунга қадар анча вақт ўтди.

Ўша Катта Портлашдан кейин космосда улкан газ ва чанг булутлари пайдо бўлган. Уларнинг кўпчилиги худди гирдобдек жуда тез айланиб, борган сари қизиб ва зичлашиб, охири қизиган газлардан иборат ёруғ шарларга айланган. Осмон-у фалакда милт-милт кўринадиган сон-саноксиз юлдузлар ана шундай пайдо бўлган.

Галактикамиз нимага ўхшайди?

Космик фазодаги юлдузларнинг улкан тўдалари Галактикани ҳосил қилади. Коинотда турли шакл ва ўлчамлардаги миллионлаб галактикалар сочилиб ётибди. Бизнинг еримиз жойлашган Галактика Сомон Йўли деб аталади.

Агар Галактикамизга юқоридан қаралса, у спиралга ўхшаб кўрилади. Ер эса ана шу спиралнинг битта ўрамида жойлашган. Ана шунинг учун ҳам биз қоронғи кечада бутун осмон бўйлаб чўзилиб кетган ғира-шира сутранг – оқ йўлларни кўраемиз. Уни ота-боболаримиз Сомон йўли деб аташган.

Ой жуда каттами?

Ой – Ернинг ягона табиий йўлдоши. Ердан Ойгача 384000 километр масофа бор. Бундай масофани босиб ўтиш учун Ер атрофини ўн

марта айланиб учишимизга тўғри келади. Ой Ердан анча кичик, ундан 81 марта енгил ҳам. Шунинг учун Ойнинг тортиш кучи ҳам анча кам. Ойда Ердагига қараганда 6 марта юқорироқ сакраш мумкин.

Ой орбитаси эллипсдан иборат. Ой Ерга яқинлашганда катта бўлиб туюлади, Ердан узоқлашганда кичикроқ бўлиб кўринади.

Ойда ҳаво ҳам, сув ҳам йўқ. Кундузи Ойда жазирама иссиқ (130°), кечаси эса муздек (-170°) бўлади. Шунинг учун Ойда ҳеч нарса ўсмайди.

5

Савол ва топшириқлар.

1. Коинот қандай пайдо бўлган экан?
2. Бизнинг Ермиз жойлашган жой қандай аталади?
3. Ой ҳақида ўрганганларингизни сўзлаб беринг.
4. Шеърда берилган саволларга жавоб топилди деб ўйлайсизми? Фикрингизни далилланг.

6

Изланинг.

1. Интернетдан Сомон Йўли ҳақида маълумот тўпланг ва дўстларингиз билан ўртоқлашинг.

Мужгон
Гирдоб
Эллипс
Спираль

Матни ўқинг.

ҚУЁШ СЕВГАН ЮРТ

Қуёш мовий тоғлар ортидан бош кўтарибди. Боғдаги ранго-ранг гуллар унга салом беришибди. Дарахтлар шохида қушлар чулдираб, япроқлар шилдираб қуёшни олқишлабди. Бутун олам унинг сахий, ҳаётбахш нуридан баҳраманд бўлибди.

– Доим бошимиз узра порлаб тур, Қуёш! – дебди одамлар. Қуёш жилмайиб қўйибди. У ям-яшил боғлар, чексиз-чегарасиз яйловлар, баланд-баланд тоғлардан кўз узолмас экан.

Шу пайт қаёқдандир бир оқ булут пайдо бўлибди-да, қуёшдан сўрабди:

– Эй, қуёшжон, нега бу ўлкага бунчалар маҳлиё бўлиб қолдинг?

– Бу юрт мен учун жудаям қадрдон! Боққан сари кўзим қувнайди, дилим яшнайти.

Менга унинг ҳар бир жойи, ҳар бир боғи таниш. Бу юрт-қадимий юрт.

Биласанми, кўхна Турон заминда инсонлар қалбини ёритгувчи ўз қуёшлари бор. Булар Амир Темур, Ибн Сино, Имом ал-Бухорий, Аҳмад Яссавий, Ал-Хоразмий, Улуғбек, Навоийлар.

Бу юрт мустақил юрт! Бу юртнинг одамлари жуда меҳнаткаш! Ҳар йили умид билан ниҳол экишади, мен уларни парваришлайман. Қизил олмаларда ўз аксимни кўргандай бўламан. Чаманзордаги ранго-ранг гулларни айтмайсанми?

Мен нур қўлим билан уларга жило берганман. Бу болажон ўлка кўзимга иссиқ кўринади, кетолмай узоқ туриб қоламан...

– Эй, қуёшжон, – дебди шунда оқ булут, – билсанг, мен учун ҳам бу ўлка азиз, қадрдон!

– Бўлмасам-чи, сен, айниқса, уч фасл – баҳор, куз ва қиш чоғларида осмонда парвонасан.

– Ҳа, биз шалола бўлиб айқириб – хайқирамиз. Булоқ бўлиб қайнаймиз...

Оқ булутнинг кўнгли пок, орзу-ниятлари кўп экан. У тўлиб-тошиб сўзлашда давом этибди:

– Биз булутлар чанқоқ дилларни қондирсак, деймиз. Биз дов-дахтлар томирида жўшиб оққан қонмиз, инжу-инжу сув зарраларимиз, табиатга шифожонмиз. Биз элнинг ризқ-рўзимиз, оши-нонимиз...

Ёз бўйи шилдир-шилдир қўшиқ айтиб, юрт ҳуснини мадҳ этсак деймиз.

– Эй, яша! – дебди унга қуёш. – Қарс икки қўлдан чиқади, дейдилар.

Иккимизнинг ҳам орзуларимиз бир экан: Бу юрт камол топсин, гуллаб-яшнасин! Улар мевалари, ноз-неъматлари кўзни қувонтирадиган боғ ва далаларга ҳавас билан қарашибди, кўзлари гўзалликдан қамашибди.

– Шундоқ бадавлат юрт доимо омон бўлсин! – дейишибди улар.

Рауф Толиб

2

Савол ва топшириқлар.

1. Эрта тонгда қуёш чиқишини кузатганмисиз? Қуёш чиқиши нима учун жилмайганга ўхшайди?
2. Оқ булут нималарни орзу қилади? Қуёш-чи?
3. Эртақда буюк бобокалонларимиз нима учун Қуёшга ўхшатилади? Фикрингизни далилланг.
4. Матндан қуёшнинг ва оқ булутнинг она ердаги ишлари ҳақидаги фикрларини топиб ўқинг, мазмунини тушунтиринг.
5. Эртақни ролларга бўлиб ўқинг.

3**Ўқинг, билиб олинг.**

Агар Қуёш бўлмаганда эди, Ер ҳаётсиз, ўлик текисликка айланган бўларди. Биз Қуёш борлиги учун ҳаётмиз. Одамлар буни жуда қадим вақтлардаёқ тушунишган ва Қуёшга худога сиғингандек сиғинишган. Ҳозир сиз Қуёш бизга ёруғлик ва иссиқлик инъом қиладиган юлдуз эканлигини биласиз.

4**Изланинг.**

Интернетдан Қуёшгача бўлган масофа ҳақида маълумот тўп-ланг ва дўстларингиз билан ўртоқлашинг.

5**Шеърни ифодали ўқинг.**

ҚУЁШ

Кўк султони қуёшман,
 Зиёдурман, оташман.
 Қиздираман заминни
 Мўл ҳосилга йўлдошман.

Туроб Ниёз

Шеърни ёддан ёзинг.

Жило
 Инжу-инжу
 Инъом
 Оташман

1

Шеърни ифодали ўқинг.

ОЙМОМА ПИЛЛА

Оймома пилла,
 Қанотлари тилла.
 Оймомажон, оймома,
 Ҳамма ёғи мой мома.
 Оймомажоним, тингла,
 Сен бизга полвон пилла.
 Полвон пилланг оламиз,
 Сен келмасанг, борамиз.
 Энди яқин орамиз,
 Сени қўлга оламиз.
 Улкан йўлга соламиз.
 Кўркем йўлга соламиз.
 Юрий акам учди-ку,
 Осмонларинг қучди-ку.
 Сени шардай боғлаймиз,
 Дошқозонда ёғлаймиз.
 Чуватамиз пиллангни,

Олиб ипак тиллангни,
 Ер юзи боласига –
 Ёппаси, ҳаммасига
 Ойдан кўйлак тикамиз,
 Ёйдан кўйлак тикамиз.
 Оймома пилла,
 Қанотлари тилла.

Қуддус Муҳаммадий

2

Савол ва топшириқлар.

1. Шоир шеърни кимнинг номидан ёзган?
2. Шеърда: “Сен келмасанг, борамиз,
 Энди яқин орамиз,
 Сени қўлга оламиз” мисраларини мазмунини қандай тушу-
 насиз? Фикрингизни далилланг.

3**Ижод қилинг.**

1. Шеър мазмуни асосида “Ойга саёҳат” мавзусида саргузашт ҳикоя ёзинг.

4**Эртакни ўқинг.**

ОЙ БИЛАН ШИРИН

Қадим-қадимда Ширин деган қиз бўлган экан. У шундай гўзал эдики, туғилиб, балоғатга етгандан сўнг, ҳуснининг таърифи бутун оламга ёйилган эди.

Ўша замонда Ой ўзини чиройли санаб юрар экан. Ширин балоғатга етиб, гўзаллиги кундан-кун орта боргач, одамлар Ойни мақтамай, Ширинни ҳуснини тилда дoston қилибдилар. Бунга Ойнинг рашки келиб: “Наҳотки, мен турганимда Ширинни мақташса? Ширин билан мен ҳуснимизни қиёслаб кўрайлик-чи, сўнгра менинг ким эканимни билиб қўйишар”, – дебди. Ширинни ўз ёнига чақириб: “Сен ким-у, мен ким? Эл оғзида сенинг ҳуснинг овозаси оламни тутяпти. Кел, иккимиз ўзимизни тарозига солиб, тортиб кўрайлик-чи, ким чиройли бўлса, тарозидан маълум бўлади”, – деди. Ширин ҳижолат чекиб: “Ҳуснда сиз зиёдасиз, қўйинг, мени уялтирманг. Мен ҳусн даъвосини қилмайман”, – дебди. Бунга Ойнинг жаҳли чиқиб: “Сен ҳусн даъвосини қилмасанг ҳам, гўё одамлар назарида сен мендан чиройли эмишсан. Бир тарозда тортишиб, синашмасак бўлмайди”, – дебди. Ширинни қўярда-қўймай тарози олдиға олиб борибди. Томошаға халойиқ йиғилган экан. Ой мағрурланиб: “Мана Ширин-у, мана мен, кўрасизлар ҳозир, ҳуснда ким ғолиб чиқар экан”, – деб ялпайиб тарозининг бир палласига чиқиб олибди. Ширин уялиб, ноилож ўнг оёғини тарозининг бўш палласига қўйган экан, Ой лайлак бўлиб, осмонға чиқиб кетибди.

Ҳижолатдан Ой қайтиб, ер юзига тушолмай, шу-шу осмонда қо-
либ кетган экан.

“Эркатой эртаклари”дан

5 Савол ва топшириқлар.

1. Эртакни ролларга бўлиб ўқинг ва мазмунини тушунтиринг.
2. Ой нима учун ер юзига тушолмас экан?

6 Билиб олинг, бу қизиқ.

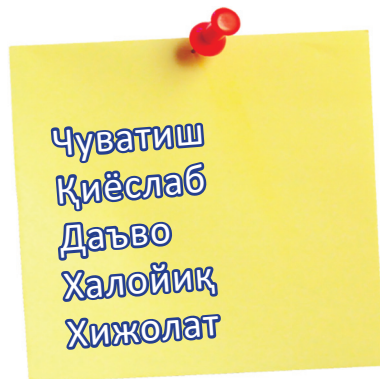
Ер Ойдан катта, шунинг учун Ернинг тортиш кучи Ойни унинг орбитасида мустаҳкам ушлаб туради ва уни Ер атрофида айланишига мажбур қилади.

7 Шеърни ифодали ўқинг ва ёд олинг.

ОЙ

Ерга яқин ойдирман,
Шуълага хўп бойдирман.
Мендан асло чўчиманг,
Пайкони йўқ ёйдирман.
Туроб Ниёз

Эртақни ўқинг.

ОСМОНДАН МУЗҚАЙМОҚ ЁҚҚАН КУН

Қадим-қадим замондами, ўзимиз яшаб турган ёруғ кунлардами, баланд-баланд қорли тоғлар ортидами, қалин-қалин ўрмонлар ичидами, серўт яйловлардами, дашту биёбонлардами, олис-олис қишлоқлардами, кўз кўрмаган, қулоқ эшитмаган қизиқ-қизиқ воқеалар бўлиб тураркан.

Ана шундай воқеалардан бири яқинда Янги Тағоб қишлоғида бўлибди. Бўлганда ҳам жуда қизиқ бўлибди. Ҳафизахон деган қиз ёнига укасини олиб пиёз ўтаётган экан. Фермер оналари ҳам сигирни соғиш, ҳам тушликка овқат тайёрлаш учун уйларига кетган экан, кун иссиқ экан, жуда-жуда иссиқ экан. Шунақанги иссиқ эканки, Ҳафизахон ўзини худди қиздирилган тандирнинг ичида ўтиргандек ҳис қилаётган экан. Пешонасидан, юзларидан тер шариллаб қуйилаётган экан. Пиёз ўтаётган фермерлар ўзларини салқинга уришибди. Ҳафизахон жуда раҳмдил қиз экан, ёнгинасида пиёз ўтаётган укасига ачиниб, униям салқинга чиқариб юборибди. Ўзим қаторимни чиқариб, кейин дам оламан, дебди. Пиёз сийрак чиқиб, қалин ўт босган экан. Ўтларни олиб ташламаса, пиёз туб ололмас экан, пиёз туб ололмаса, майда бўп қоларкан, майда пиёз бозорда яхши пул бўлмас экан, яхши пул бўлмаса, рўзғорлари баракасиз бўп қоларкан.

Ойижониси: “Она қизим, укаларинг ҳали ёш, сендан бошқа ёрдамчим йўқ, яхши меҳнат қилсак, пиёзимиз яхши пул бўлса, сени шаҳарга олиб бориб, “Шакар септи” гулли кўйлак олиб бераман, салқин хиёбонларда укаларинг билан ўтириб, тўйгунимизча ҳар хил музқаймоқлардан еймиз”, дер экан.

Кун иссиқ экан, ҳаддан ташқари иссиқ экан. Бадани қизиган сари Ҳафизахон “Ойижоним келгунча, шу қаторни албатта эгат бошига чиқараман”, деб ўйлаб яна ҳам қаттиқроқ ишларкан. Хаёлидан нуқул

хиёбонда ўтириб музқаймоқ ейдиган кунлари нари кетмасмиш, ея бошлармиш, еган сари бадани музлаб, бутун борлиғига роҳат келармиш, вой, нариги пайкалда пиёз ўтаётган ўртоқларимга ҳам берсам бўларкан, деб ўйлармиш. Бир маҳал самодан оппоқ туман пайдо бўлгандек бўлибди. Кенгайиб, қуюқлашиб Ҳафизахон томонга бостириб кела бошлабди. Туман ҳам муздеккина эмиш, жон роҳат қилармиш. Туман орасидан новча бир кампир хола чиқиб келаётганмиш. Кийим бошлари ҳам, сочлари ҳам оппоқ. Худди нурдан яралгандек...

– Ҳорма, қизим! – дебди кампир хола.

Ҳафизахон жавоб қайтара олмабди, довдираб қолибди.

– Қўрқма, қизим, – дебди кампир хола.

Ҳафизахон қўрқмас қизлардан экан, аста-секин ўзини ўнглаб ола бошлабди. Кампир хола яқин келиб Ҳафизахоннинг қизиби турган бошидан, тер қуйилиб келаётган пешонасидан юмшоқ-юмшоқ силай бошлабди:

– Ширин қизим, шакар қизим, музқаймоқ егинг келяптими? – деб сўрабди.

Ё тавба, овози ҳам оламдан ўтган бувижонини овозига жуда-жуда ўхшаб кетармиш.

– Ҳа, егим келяпти, – деб жавоб қайтарибди Ҳафизахон.

– Рост гапирганинг учун сендан хурсанд бўлдим, – дебди нуроний хола.

– Чиндан ҳам егим келятувди-да, – дебди Ҳафизахон.

– Бир челақ музқаймоқ берсам ҳаммасини еб олармидинг? – яна сўрабди нуроний хола.

– Ярмини укаларимга, ярмини у нариги пайкалда пиёз ўтаётган ўртоқларимга берардим, – дебди Ҳафизахон.

– Ўртоқларинг кўпми?

– Жуда кўп.

– Икки челақ музқаймоқ берсам-чи?

– Қишлоғимиздаги ҳамма қизларга улашардим.

– Қизгинам. Ўзинг сахий, ниятинг яхши, Мақсадинг улуғ экан.

Сен ҳам ниятингга етасан.

Ҳафизахон, энди ўзини бутунлай тутиб олибди. Нуроний хола нимани ўргатса, ўшани такрорлай берибди. Нуроний хола гоҳ ўнг қўли

билан, гоҳ чап қўли билан ғалати-ғалати ишоралар қилармиш. Осмондан кетма-кет сирли аравача тушиб кела бошлабди. Аравачага сирли қутичалар юкланганмиш.

Нуроний хола яна қўллари билан сирли ҳаракатлар қила бошлабди. “Бу ҳаракатларни сен ҳам такрорла” дебди Ҳафизахонга. Ҳафизахон такрорлабди.

- Ҳаракатларни ёдингда олиб қолдингми? – деб сўрабди хола.
- Ёдимга олиб қолдим, – дебди Ҳафизахон.
- Ҳушёр қиз экансан, – деб мақтабди нуроний хола.
- Холажон, сиз сеҳргармисиз? – деб қўрқа-писа сўрабди Ҳафизахон.
- Мен яхши қизларнинг орзусиман! – дебди нуроний хола. – Қани мен ўргатган ҳаракатларни такрорла-чи.

Худойберди Тўхтабаев

2 Савол ва топшириқлар.

1. Қизиқ воқеа қачон, қаерда бўлибди?
2. Нуроний хола Ҳафизахон билан нималар ҳақида суҳбатлашди?
3. Нуроний хола Ҳафизахонни қандай сўзлар билан улуғлаганлиги ҳақидаги ўринни топиб ўқинг.
4. Сиз ҳам нуроний холанинг Ҳафизахон ҳақидаги гапларини тўғри дейсизми? Фикрингизни далилланг.

3 Шеърни ифодали ўқинг.

ОСМОН

Қучоғи кенг осмонман,
Ажиб, сирли маконман.
Кўргин қушлар парвозин,
Мудом тинчликка конман.

Туроб Ниёз

Шеърни дафтарингизга ёзинг.

1

Саргузашт – қисса давомини ўқинг.

ОСМОНДАН МУЗҚАЙМОҚ ЁҚҚАН КУН

Ҳафизахон нуруний хола ўргатган ҳаракатларни такрорлабди. Аввал осмондан уч ғилдиракли аравача тушибди. Аравача ичидан икки қути музқаймоқ чиқибди. Тўсатдан нуруний хола ғойиб бўлиб қолибди. Ҳафизахон қутичалардаги музқаймоқлардан бирини еб кўрган экан, ё тавба, ростмана музқаймоқдан ҳеч қолишмасмиш. Демак, туш кўраётганим йўқ экан, ҳаммаси ўнгимда бўлаётган эканда, деб ўйлабди Ҳафизахон. Музқаймоқдан яна битта еб кўрибди, вой, буниси олдингисидан ҳам мазалироқ эмиш. Аравачани учуриб, дарахтлар остида ухлаб ётган укаларининг олдига олиб борибди. Бир челақ музқаймоқ чиқариб, укаларига биттадан улашибди. Улар музқаймоқни еб бўлиб, “яна, яна” деб сўрармиш. Ҳафизахон, демак тушим эмас, ўнгим экан, деб ўзида йўқ севиниб, ғилдиракли аравачани учуриб, нариги пайкалларда сабзи, пиёз ўтаётган ўртоқларининг олдига жўнабди. Ўртоқлари исиб кетгани учун ишни тўхтатиб, катта толларнинг соясида салқинлашиб, бир-бирининг қошларига ўсмалар қўйишиб, қиқирлашиб, кулишиб дам олишаётган экан, Ҳафизахонга кўзлари тушиши билан:

– Вой, ўртоқжон, қаёқдан пайдо бўлдинг? – деб чувиллашибди.

– Осмондан тушдим, – дебди Ҳафизахон. – Сизларга музқаймоқ олиб келдим.

Қизлар:

– Ҳаммаси бизларгами? – дейишибди-ю, челақдаги музқаймоқларга ёпишибди. Челақ ҳам сеҳрли эканми, ейишармиш, таги кўринмасмиш, ейишармиш, таги ҳеч кўринмасмиш. Тинмай сахий, саховатли дугоналарини мақташармиш.

Ўша куни Ҳафизахон қишлоқнинг дашт қисмидаги барча болалар, қизларни музқаймоққа тўйдирибди. Ўша кундан бошлаб уч ғилдиракли сеҳрли аравача, осмондан тинмай ёғилиб турган музқаймоқлар ҳақидаги овозалар, миш-мишлар қишлоқдан-қишлоққа ўтиб, кўча берибди. Ҳар хил тахминлар ҳам кўпая берибди, нима дейсан Ҳафизахоннинг онаси осмонда яширинча музқаймоқ цехи очибди, нима дейсан, осмондаги фаришталар Ҳафизахоннинг уйига челак-челак музқаймоқ ташлаб кетаётганмиш, нима дейсан, учар ликопча одамлари келиб, қишлоқ болаларини ўзларига ўргатиб олиш учун сеҳрли музқаймоқлар улашаётганмиш. Хуллас, мана шунақа гаплар кўпайгандан кўпаяверибди. Туман ички ишлар бўлимида ғоят хушёр, ғоят зийрак, ғоят тадбиркор амакилар ишлар экан. Улар тезлик билан ишга киришиб, музқаймоқлардан намуналар олиб, анализ қилдира бошлашибди. Ҳеч камчилик топишолмабди. Шаҳардаги цехларда тайёрланадиган музқаймоқларга қараганда қаймоғи ҳам, шакари ҳам мўлроқ эмиш. Ҳатто, бошлиқ ўша музқаймоқлардан биттасини еб ҳам кўрибди. Йўқ, камчилик тополмабди. Лекин Ҳафизахонни сўроқ қилиб кўрибди:

- Цехим йўқ, – деб жавоб қайтарибди Ҳафизахон.
- Музқаймоқларни қаерда тайёрлайсан? – сўрабди амаки.
- Осмонда тайёрланади, – дебди у.
- Ёлғон гапирма, осмонда булутдан бошқа ҳеч нарса бўлмайди.
- Бор, – дебди Ҳафизахон. – Ўша ерда менга ўхшаган қизларнинг яхши ниятлари, покиза орзулари, битмаган орзулари бўлади.

Шу гапларни айтиб Ҳафизахон қўллари билан нуроний хола ўргатган ғалати-ғалати ҳаракатларни такрорлаган экан, осмондан шоколадли, мевали, сутли музқаймоқлар шунақанги ёғилибдики, кузатиб турган одамлар ҳанг-манг бўлиб қолишибди. Милиционер амаки инсофли, ҳам адолатли экан. Ҳафизахоннинг ҳаракатида жиноят белгиси йўқ, яхшиси бу ишни “Қоинот” илмий текшириш институти ўргансин, деган қарорга келибди. Ҳафизахон ҳадя қилган бир челак музқаймоқни олиб, “ҳа, майли, набираларимга берарман” деб илиққина хайрлашиб кетибди.

Одамларнинг айтишича, осмондан музқаймоқ ёғилиши ҳалигача тўхтагани йўқ эмиш. Музқаймоқ қанча кўп ёғилса, даштда ишлаётган ўғил-қизлар шунчалик хурсанд бўлармиш.

Худойберди Тўхтабаев

2 Савол ва топшириқлар.

1. Нуроний хола Ҳафизахонга нимани ўргатди?
2. Қишлоқда қандай миш-миш тарқалгани ҳақида сўзлаб беринг.
3. Милиционер амаки қандай хулосага келибди? Матндан топиб ўқинг.
4. Матндан музқаймоқ, Ҳафизахон сўзларини сананг. Ким тез, тўғри санайди?
5. Нуроний хола сизга учраса, нима қилар эдингиз? Фикрингизни айтинг.
6. Матн мазмуни қайси мультфильм мазмунига ўхшайди? Айтиб беринг.

3 Матн мазмуни бўйича расм чизинг.

Шеърни ифодали ўқинг.

НЕГА ЕР, НЕГА ОСМОН?

Нега ер, нега осмон
 Бир-бирига дўсту жон,
 Бир-бирига посбон,
 Бир-бирига меҳрибон,
 Бир-бирига меҳри кон?
 Шу сабаб ер-у осмон
 Меҳрлари кенг жаҳон,
 Меҳрлари тенг жаҳон.
 Нега ер пастда турар?
 Осмонни асраб турар,
 Қучоқлаб сақлаб турар,
 Ерлигин оқлаб турар,
 Эллигин ёқлаб турар.
 Осмонга гулдаста бўлар,
 Шу сабаб пастда турар.
 Осмон не учун баланд?
 Нур сочишдан осмон банд,
 Нур иш билан осмон банд.
 Ер жонини севгандан,
 Ерга нурин бергандан,
 Ерга бўйин эккандан
 Осмон баланд турар.
 Замин бор-у осмон бор,
 Осмон бор-у замин бор.

Икковлон фармонбардор,
 Бўлишганлар барқарор.
 Апоқ-чапоқ бўлишган,
 Чархпалакдек тўлишган,
 Улкан қўрғон бўлишган,
 Кўркам қўрғон тузишган.
 Одам, олам бўлишган,
 Сиз-у бизни кўришган
 Шу сабаб ер-у осмон
 Бир-бирига дўст-у жон,
 Бир-бирига посбон.

Қуддус Муҳаммадий

2**Савол ва топшириқлар.**

1. Шоир осмоннинг юқорида, ернинг пастда туриш сабабларини қандай ёритган? Топиб ўқинг.
2. “Икковлон фармонбардор
Бўлишганлар барқарор
Апоқ-чапоқ бўлишган,
Чархпалакдек тўлишган” мисраларининг мазмунини ўз сўзларингиз билан тушунтиринг.
3. Шеърни ролларга бўлиб ўқинг.

3**Билимингизни синанг.**

1. Бўлимдаги қайси эртақ ёки шеър сизга кўпроқ ёқди?
2. “Қуёш ҳамон юксақда эди, аммо уфқда булутлар тўдалаша бошлади, у ногоҳ қуёшни тўсиб қўйди” гапи бўлимдаги қайси матндан олинган? Муаллифи ким? Мазмунини қисқача сўзлаб беринг.
3. Бўлимда ой, қуёш, юлдузлар ҳақида билиб олган маълумотларни айтиб беринг.
4. Х.Тўхтабаевнинг қайси қиссаси билан танишдингиз?
5. Ой нима учун ҳижолат бўлди? Эртақ мазмунини сўзлаб беринг.
6. Бўлимда ўқиганларингиз асосида дафтарингизга коинот ҳақида ўнта сўз топиб ёзинг.

4**Шеърни ифодали ўқинг ва ёддан ёзинг.****ЮЛДУЗЛАР**

Биз саноқсиз юлдузмиз,
Кўринмаймиз кундуз биз.

Чироқлардай порлаймиз,
Давра қуриб тунда биз.
Туроб Ниёз

5

Топишмоқларни нуқталар ўрнига жавобини топиб ўқинг.

Тирикликнинг манбаи,
Ерда ҳаёт йўқ усиз.
Ҳеч бир тирик мавжудот,
Яшай олмайди ... сиз.
Феруза Жалилова

6

Тез айтишларни тез-тез ўқинг.

Бобом боққа бодом экишга бел боғлади.
Гулноранинг гуллари гулдонда гуллади.

Келажакка саёҳат

Ватан озод, ватан – обод,
Келажакка борамиз шод,
Шодон авлод – соғлом авлод,
Биз болалар, биз болалар –
Қувноқ ўғил-қиз болалар.

Дилшод Ражаб

8-бўлим

1 ўқинг.

АЗИЗНИНГ ОРЗУЛАРИ

Азиз ўзи шўх бола
 Фикри мисли ўқ бола:
 Худди нишонга урар,
 Тагин илжайиб турар,
 Ҳаммани ҳайрон қилар,
 Хаёлни бийрон қилар.
 – Анов митти юлдузни
 Ушласа бўладими?
 – Соябон тутган одам
 Томга чиқиб,
 Ўзини –
 Ташласа бўладими?
 – Агар ўша юлдузни
 Ёжимлаб ушлаб олсам,
 Қўлларим куядими?
 – Фазога чиққан одам
 Овқат емай,
 Витамин –
 Еса ҳам тўядими?
 Азиз митти бўлса ҳам
 Саволлари шунақа.
 Қойил қолади одам,
 Хаёллари шунақа...
 ...Бир кун очиқ ҳавода
 Эсар экан шаббода,
 Чалқанчасига ётиб

Азиз ухларкан қотиб
 Кулиб-кулиб қўярди.
 Биз сўрадик уйғотиб:
 – Тушда нималар кўрдинг?
 Ёстиғини қучоқлаб
 Азиз секин очди лаб:
 – Тоғдан тоққа учувдим,
 Ердан Ойга кўчувдим.
 Қўлларим қўш қанотим,
 Гул эди-оёқларим...
 Бекорга сиз уйғотиб
 Томошамни буздингиз,

Кўрардим қаёқларни...
Азизнинг бу тушидан
Тушундик орзусини,
Кўрсатди гапи билан
Юраги-кўзгусини...
– Майли, буниси туш-ку! –
Деди қадрдонларга.
Хаёлан жўнади у
Келажак замонларга.
Балки, бир кун Азизнинг
Авлоди қўнар Ойга.
Ҳозирча орзулари
Нур-ла бошлаган пойга

Миразиз Аъзам

2

Савол ва топшириқлар.

1. Шоир Азизнинг қизиқувчанлигини қандай ифодалайди? Шу ўринларни топиб ўқинг.
2. Шеърдан Азизнинг туши ҳақида айтганларини ўқинг, мазмунини тушунтиринг.
3. Азизни қандай бола эканлиги ҳақида фикрларингизни билдиринг.
4. Шеърни ролларга бўлиб ўқинг.

3

Ижод қилинг.

Шеър мазмуни асосида “Кичкина боланинг катта орзулари” мавзусида ҳикоя ёзинг.

4

Топишмоқларни ўқинг, жавобини топинг.

Нуқталар ўрнига топишмоқнинг жавобини қўйиб ўқинг.

Болаларга эрмакман,
Баҳордан бергум дарак.
Шаклим жуда хилма-хил,
Номимдир менинг ...

Қанотсиз кўкка учдим,
Мовий самони қучдим.
Учди бошимдан ҳушим,
Қарасам, экан

5

Ўйланинг.

Қизиқарли саволларга жавоб беринг.

1. Одамзодда нима кўп?
2. Дунёда нима чаққон?
3. Юмуқ кўз билан нимани кўриш мумкин?

Мисли
Бийрон
Ҳушим

1

Эртакни ўқинг.

ХАЁЛПАРАСТ ВА ИНТЕРНЕТ

(Замонавий эртак)

Олдинги замонда хаёл суриб ётишни ёқтирадиган бир одам яшаган экан. У вақт машинаси ҳақида орзу қиларкан. Бир куни ухлаб ётган хаёлпарастни қаттиқ шовқин уйғотиб юборибди. Уйғониб қараса, ёнида антиқа мосламалар турганмиш.

– Курсига ўтиринг!

Овоз қаердан келганини тушунмаган хаёлпараст тек қотганича тураверибди.

– Сизга айтяпман, курсига ўтиринг!

– Сен кимсан? – сўрабди хаёлпараст ўзига келиб олгач.

– Вақт машинасини бошқарувчи роботман!

Энди сиз турли даврлардаги воқеаларни кузата оласиз.

– Зўр-ку! – дебди у оғзи ланг очилиб.

– Нигоҳингизни экранга қаратинг! Қайси асрни танлайсиз? Қаршингиздаги тугмалардан керакли рақамни босинг.

Хаёлпараст ҳар доим келажакдаги воқеаларни билишга қизиққан учун биз яшаётган 21 асрни танлабди.

– Салом, амаки! – қаршисидаги экранда пайдо бўлган болакай салом берибди унга.

– Салом, болакай! Мени кўрганингдан хайронмисан?

– Бу нима деганингиз?! Сиз ҳам интернетга дадангизни компютерида кирдингизми?

– Қанақа компютер? Сен ҳам вақт машинасидан фойдаланишни биласанми?

– Вақт машинаси? – кўзлари пирпираб хайрон бўлибди болакай. – Сиз билан интернет видеодастури орқали гаплашяпман – ку.

– Интернет? Нима ўзи у?

– Интернет – бу улкан маълумотлар тўри. У орқали барча саволларингизга жавоб топасиз. Бундан ташқари интернетда кўплаб луғатлар, китоблар ва фойдали дастурлар бор. Лекин дадам интернетни вақт ўғриси деб атайди. Қизиқиб кетсанг, қандай қилиб вақтинг ўтиб кетганини билмай қоласан.

– Интернетдан узоқ фойдалансанг ҳам зерикмайсанми?

– Йўқ – да. Айтмоқчи интернетда ажойиб кутубхоналар ҳам бор. Масалан, онам пазандачилик сайтларига кириб турли рецептларини кўчириб олади. Опам эса луғатлар ва ўқув дастурларидан фойдаланади. Сиз билан кўришиб турган видео алоқадан эса, асосан, дадам фойдаланади. Интернет орқали чет элдаги ҳамкорлари билан кўришиб, шартнома тузади.

– Унда сен интернетдан нима қиляпсан?

– Интернетдан фойдаланишни энди ўрганияпман. Кўпинча, катталар интернетга кирганимда назорат қилиб, ўргатиб туришади. Дадамнинг айтишича, интернетда кириш мумкин бўлмаган вирусли сайтлар ҳам бор экан. Вой, айтганча, сал қолса эсимдан чиқай дебди.

– Нима бўлди, болакай?

– Компьютерни қаршисида ярим соатдан ортиқ ўтириш мумкин эмас. Кўзга зарар. Ундан кейин, бугун футбол ўйинимиз бор. Дарсимни қилишга улгурмасам, онам кўчага чиқармайди. Хайр амаки!

Экрандаги бола кўздан ғойиб бўлибди.

– Яна қайси асрни танлайсиз?

Лекин хаёлпараст роботга, эътибор бермабди. “Келажакда инсонлар шунча фойдали нарсаларни кашф қилишса-ю, менинг дарахт соясида ухлаб ётишим нимаси? Ундан кўра, бориб бирор фойдали иш билан шуғулланаман”, – деган қатъий фикрда туриб уйига равона бўлибди.

Нигора Солиҳова

2

Савол ва топшириқлар.

1. Вақт машинаси хаёлпарастни қайси даврга олиб борибди?

2. Хаёлпараст билан бола нималар ҳақида суҳбатлашганини ўз сўзларингиз билан сўзлаб беринг.
3. Эртакни ролларга бўлиб ўқинг.
4. Хаёлпарастнинг келажакка “саёҳати” қандай яқунланди?

3

Саволларни ўқинг ва жавобларингизни ёзинг.

1. Агар сиз хаёлпарастни ўрнида бўлсангиз қайси даврга борар эдингиз? Нима учун?

4

Мақолларни ўқинг, мазмунини тушунтиринг.

1. Излаган олим бўлар,
Ўйлаган – фозил.
2. Ўтганлардан ибрат ол,
Келажакка ибрат бўл.
3. Билган билганин ишлар,
Билмаган бармоғин тишлар.

Антиқа
Мослама
Рецепт
Вирусли сайт

1 Шеърни ифодали ўқинг.

САЁҲАТ ОЛДИДАН

Ёнғоқнинг бир палласидан кема ясаб
 Мен капитан, ўринбосар – бўлди Асад
 Эшкак қилдик музқаймоқнинг қошиғини.
 Кўтармайди Олапарни ошиғини.
 Кўрмоқчимиз ҳиндуларни, арабларни.
 Сингапурни, Дубай деган тарафларни.
 Сўнги босқич, кутаяпмиз командани.
 Тўфон бормиш Ява деган томондами?...
 Буйруққа мос бошқарилар кема изми.
 Бирозгина кам – кўсти бор машқимизни.

Турсунбой Адашбаев

2 Савол ва топшириқлар.

1. Шеър қандай болалар номидан ёзилган? Фикрингизни асосланг.
2. Болалар “кема”ларида қаерларга саёҳат қилмоқчиликлари ҳақидаги ўринларни ўқинг, мазмунини тушунтиринг.
3. Келажақда сиз қаерларга саёҳат қилишни орзу қилишингиз ҳақида сўзлаб беринг.

3 Изланинг.

1. Интернетдан шеърда номлари берилган жойлар ҳақида маълумот тўпланг ва дўстларингиз билан ўртоқлашинг.

4

Эртақни ўқинг.

СИНБОД ОЛМОСЛАР МАМЛАКАТИДА

Бунда анча йиллар муқаддам Синбод исмли бир ўспирин йигит бўлган экан. Энг буюк орзуси саёҳат қилиш ва улкан денгизларга чиқиш экан. Бир куни ҳамшаҳар савдогарлар билан бирга катта тижорат кемасига миниб сафарга чиқибди. Суза-суза хилма-хил мевали дарахтлар билан қопланган бир оролга келиб қолибдилар. Қуруқликка чиқиб айланишга тушибдилар. Оролда ҳеч зоғ йўқ экан. Ҳамроҳлари дарахтлардан мева тераётганида Синбод бир дарахтнинг соясига узала тушиб ётиб қаттиқ уйқуга кетибди. Анчадан сўнг уйғониб қараса, атрофда ҳеч ким йўқ-

миш. Синбод соҳилга қараб чошибди. Кема жуда узоқлашиб кетган экан. Кемадагилар уни унутиб қолдиришган экан. Нима қилишини билмай оролда ёлғиз қолаверибди. Оролда нималар борлигини билиш учун энг баланд дарахтнинг тепасига чиқиб атрофни кўздан кечирибди. Кўргани кўм-кўк осмон ва чегарасиз денгиз бўлибди. Яна оппоқ бир нарсага кўзи тушибди. Дарахтдан тушиб ўша оқ нуқтага қараб юрибди. Яқинлашгач думалоқ ва силлиқ тошга ўхшаш нарса-лигини билибди. Айланаси эллик қадам чиқибди. Бирдан атроф қоронғилашиб, қуёш кўринмай қолибди. Гўёки осмонни булут қоплагандек бўлибди. Кўп ўтмай бир булут эмас, улкан бир қуш эканини англабди. Синбод қўрқиб кетибди. Чунки баҳайбат қуш ўша жойдаги ғаройиб думалоқ тошнинг устига тўғри учиб келаётганмиш.

Синбод кемадаги денгизчиларни Анқо қуши ҳақидаги гапларини эслабди. Бу дев қуш ҳатто филларни панжаси билан кўтариб кетиб еркан. Йигитча дарахтлар орасига беркиниб, қушни кузата бошлабди. Шунда оппоқ тошнинг қуш тухуми эканлигини англаб етибди.

Қуш тухумнинг устига ўтирибди. Бу оролдан қутилмоқ учун Синбоднинг хаёлига ажойиб фикр келибди. Бошидаги салласини ечиб ўзини қушнинг оёғига боғлабди.

Тонг отгач қуш қанот қоқиб ҳавога кўтарилибди. Шу қадар тез учармишки, Синбод нафас олишга ҳам қийнала бошлабди. Анқо қуши анчадан сўнг ерга қўнибди. Тумшуғи билан бир илонни тутиб яна ҳавога кўтарилибди. Синбод боғлаган арқонини ечишга аранг улгурибди.

Анқо қуши Синбодни келтириб ташлаган ер чуқур бир водий бўлиб, атрофни тирмашиб чиқиш имконсиз қоялар ўраб олган экан. Бу ерга келиб янада оғирроқ вазиятга тушиб қолганини англаб етибди. Олмослар билан тўла бу водий улкан илонлар макони экан. Анқо қушидан қўрқиб кундузи яшириниб ётадиган бу илонлар фақат кечаси овга чиқаркан. Кундузи водийни айланиб чарчаган Синбод оқшом тушгач бир ғорга беркинибди. Ғорнинг оғзини тошлар билан беркитибди. Кечаси билан ташқаридан эшитилиб турган вишиллаган товушлардан ухлай олмабди.

Тонг отгач илонлар ўзларини панага олибдилар. Синбод ҳам ғордан ташқарига чиқибди. Водийдан қандай қилиб қутулсам экан деб бош қотира бошлабди. Бир дарахтнинг тагига ўтириб, қаттиқ ўйга чўмган маҳали ёнига бир нарса тап этиб тушибди. Тепадан тушган нарса гўшт парчаси экан. Бироздан сўнг қоялар устидан саноксиз гўшт бўлаклари ёғилаётганини кўрибди. Синбод анча йиллар бурун олмослар водийси билан боғлиқ бир нарса эшитган экан. Кемачилар бу олмосларни қўлга киритиш учун гўшт парчаларини олмослар водийсига отарканлар. Девдай баҳайбат бургутлар болаларни тўйдирш учун бу гўштларни илиб олиб инларига ташир, кемачилар ўша инларга бориб гўштларга ёпишиб қолган олмосларни тўпларканлар.

Синбод бу ердан қутилиб кетиш учун бир чора топибди. Йирик олмослардан хуржунига тўлдирибди. Катта бир гўшт парчасини олиб салласидан қилинган арқон билан белига боғлабди. Сўнгра ерга юзтубан ётиб олибди.

Тез орада баҳайбат бир бургут келиб Синбоднинг белига боғланган гўшт парчасини чангаллаб ҳавога кўтарилибди. Анча вақт учга-

нидан сўнг тоғнинг тепасидаги инига чангалидаги гўштни ташлабди. Бу вақтда кемачилар шовқин-сурон кўтариб бургутни уясидан узоқлаштирибдилар.

Кемачилар бургут уясига келганларида Синбодга дуч келиб ҳайрон қолибдилар. Синбод уларга бошидан ўтганларини сўзлаб берибди. Кемачилар Синбоднинг ақл-у заковатига таҳсин ўқибдилар, уни кемага олиб юртига қайтишига кўмаклашибдилар. Синбод келтирган олмосларнинг бир қисмини йўқсил, фақирларга улашибди. Ўзи эса умрининг охирига қадар фаровон ҳаёт кечирибди.

“Дунё болаларининг севимли эртаклари”дан

5

Савол ва топшириқлар.

1. Синбод нимани орзу қилар экан?
2. У кимлар билан сафарга чиқибди?
3. Оролда ёлғиз қолган Синбоднинг саргузаштлари ҳақида сўзлаб беринг.
4. Синбод оғир вазиятлардан қандай қилиб қутилди?
5. Синбоднинг ишларини сиз қандай баҳолайсиз? Фикрингизни далилланг.

6

Ижод қилинг.

Синбоднинг саргузаштлари асосида расм чизинг.

Тўфон
Имконсиз
Юзтубан
Таҳсин
Йўқсил

ЯШАСИН ТИНЧЛИК, БОР БЎЛСИН ТИНЧЛИК.

1

1. Шеърни ифодали ўқинг ва ёд олинг.

Ер юзи – Тинчлик боғи,
Ер юзи – Дўстлик боғи.
Ер юзилик болалар –
Бу боғнинг гул, япроғи.

Бу боғ яшнасин кулсин,
Меҳр нурига тўлсин.
Бу боғдаги шамоллар,
Атир шамоллар бўлсин.

Олқор Дамин

2

2. Савол ва топшириқлар.

1. Шоир шеърда Ер юзини қандай таърифлаган?
2. Қозоғистон Республикасида қандай миллат вакиллари яшайдилар? Улар бир-бирлари билан қандай муносабатда яшайдилар?
3. 1 май қандай байрам?
4. Дафтارينгизга тинчлик ва дўстлик ҳақида иккитадан мақол ёзинг.

3

3. Расмни кузатинг. Қандай байрам тасвирланган?

Байрам ҳақида билганларингизни сўзлаб беринг.

4

4. Шеърни ифодали ўқинг.

ХОТИРА ВА ҚАДРЛАШ КУНИ

Бугун – Хотира куни,
Тарихга назар солдик.
Мард, жасур аждодларни
Ғурур-ла ёдга олдик.
Қирқ биринчи йилларда
Қонхўр Гитлер жанг қилган,
Халқнинг тинчлигин бузиб,
Ватанимга чанг солган.
Ватан учун аждодим
Ўлимга ҳам юз тутган.
Талай жасорат ила
Душманни яксон этган.
Ўтса ҳамки неча йил,
Халқим буни унутмас.
Ватан учун жон берган
Аждодлар номи ўчмас.

Дилфуза Каримова

5

5. Савол ва топшириқлар.

1. Шеър кимнинг номидан ёзилган?
2. Шеърда қандай байрам ифодаланган?
3. Ватанимизга чанг солган душман ҳақидаги ўринларни топиб ўқинг, мазмунини тушунтиринг.
4. Аждодларимизнинг жасорати қандай ифодаланган?
5. “Ватан учун жон берган Аждодлар номи ўчмас” мисраларининг мазмунини тушунтиринг.

6

6. Изланинг.

1. Интернетдан 1941–1945 йиллардаги Улуғ Ватан уруши ҳақида маълумот тўплаб, дўстларингиз билан ўртоқлашинг.

7

7. Ижод қилинг.

1. Мактабингиз залида “Ғалаба байрами” мавзусида ҳужжатли расмлар кўرғазмаси уюштиринг.

1 Шеърни ифодали ўқинг.

БИЗ ЕНГАМИЗ БЎРОНЛАРНИ

Олис йўллар мафтун этди,
Олис йўллар ҳамроҳ бизга.
Тоғлар, кўллар мафтун этди –
Тоғлар, кўллар ҳамроҳ бизга.

Қорли, музли чўққилар ҳам
Қолиб кетар пойимизда.
Жасур қўшиқ бизга ҳамдам
Ҳар бир қўнган жойимизда.

Биз қўрқмаймиз бўронлардан,
Биз енгамиз бўронларни.
Хайиқмаймиз доvonлардан,
Эгаллаймиз доvonларни.

Мақсадимиз тоғдай улўғ,
Чамбарчасдир туташ қўллар.
Орзуларга қалблар тўлиқ,
Қани олға, оғайнилар.

Миразиз Аъзам**2** 2. Савол ва топшириқлар.

1. Шеър кимнинг номидан ёзилган?
2. Шоир болаларнинг кайфиятини қандай сўзлар билан ифодалаган? Болаларнинг бундай кайфиятлари нимадан деб ўйлайсиз? Фикрингизни далилланг.
3. Болаларнинг мақсадлари ҳақидаги ўринларни ўқинг ва мазмунини тушунтиринг.
4. Шеър мазмунини ўз сўзларингиз билан тушунтиринг.

3 3. Ижод қилинг.

1. Шеър мазмуни асосида “Келажакка дадил қадам” мавзусида эссе ёзинг.

4

4. Эртакни ўқинг.

ТЕЛЕВИЗОР (Замонавий эртак)

Ғанишер телевизор томоша қилишни яхши кўрарди. У кун бўйи ҳеч нарсага эътибор бермай, телевизор қаршисида соатлаб ўтирарди. У ота-онасига уй ва боғ юмушларида ёрдам бермасди. Қиладиган иши тун-у кун телевизор кўриш эди. Мактабдан қайтгандан кейин ҳам кийимларини алмаштирмай, яна телевизорни ёқиб оларди. Дарсларини ҳам тайёрламас, китоблари жавонда чанг босиб тахланиб ётарди. У ҳеч бир фан билан қизиқмас, китобларини варақлаб ҳам кўрмасди. Ўқитувчиларининг танбеҳлари ва насиҳатларига қулоқ солмасди. Мактабда синфдошлари “Бугун янги шеър ёдладим, янги ҳикоя ўқидим” деса, Ғанишер кўрган мультфильмлари, кўрсатувлари ҳақида тинмай гапириб, синфдошларини ўзидан узоқлаштирарди. Бу ҳолатдан ота-онаси ҳам қаттиқ ташвишга туша бошлашибди. Дадаси бир неча бор қизиқ, расмли эртак китобларни олиб келиб, ўғлининг қўлига тутқазибди. Аммо Ғанишер бу китобларни ҳам жавонга тахлаганча, яна телевизор олдига ўтириб олибди.

Бир куни Ғанишернинг кўз олди қоронғулашиб, ҳаммаёқ айлана бошлабди. Шунда телевизор баҳайбат тусга кириб, ундан иккита қўл ўсиб чиқибди. Катта кўрқинчли телевизор Ғанишер томонга кела бошлабди. У кўрққанидан ҳар томонга қочибди, лекин телевизор уни узун қўллари билан тутиб олиб, роса калтаклабди. Баҳайбат қўллардан қочишга ҳар қанча уринмасин, телевизор уни урушда давом этаверибди. Ғанишер тобора кўрқиб, хонада йиғлаганча айланиб қочибди. Шунда жавондаги тахланиб турган китоблари ёрдамга келибди. Унинг варақла-

ридан нур ёғилиб, телевизорнинг қора нурларини қайтарибди. Китоблар кўплиги учун телевизорни енгиб чиқишибди. Шунда атроф ёруғ бўлиб кетибди. Ғанишер қўрққанча атрофга боқибди. Телевизор ўз ўрнида, китоблар ҳам. Бўлган воқеалар тушида бўлдими, ўнгида-ми англолмабди. Лекин Ғанишер ўзига керакли хулосани чиқариб олибди.

У телевизорни ўчириб, китобларнинг ёнига борибди. Жавондаги китобларни бирма-бир қўлига олганча варақларини меҳр билан силабди. Шу кундан бошлаб у китобларни меҳр билан ўқийдиган, улардан унумли фойдаланадиган, телевизор олдида соатлаб ўтирмайдиган бўлибди. У ҳар бир нарсанинг меъёри борлигини тушуниб етибди.

Шахло Абдуқажумова

5. Савол ва топшириқлар.

1. Ғанишернинг баҳайбат қўлли телевизордан калтак ейиши сабабини тушунтиринг.
2. Ғанишерга ёмон ҳолатдан қутулишида нималар ёрдам беришди?
3. Келажакда Ғанишер ақлли, билимли бола бўлади деб ўйлайсизми? Нима учун?
4. Келажакка дадил қадам ташлашимизда китобнинг қандай аҳамияти бор? Фикрингизни далилланг.

1 Шеърни ифодали ўқинг.

ХАЁЛ

Мен кўпинча хаёл сураман,
Ўйлар уммонида сузаман.
Хаёлнинг қудрати беқиёс,
Қатор-қатор режа тузаман.

Ишонсангиз, хаёл туфайли,
Осмондаги ойни узаман.
Хаёл улкан қушга ўхшайди,
Қучоғида дунё кезаман.

Шу хаёл бор экан ўзимни,
Алплар каби кучли сезаман.
Хаёл менинг толмас қанотим,
Учқур шамоллардан ўзаман.

Туроб Ниёз

2. Савол ва топшириқлар.

1. Шеър кимнинг номидан ёзилган?
2. Шоир хаёлнинг қудратини қандай таърифлаган? Шу ўринларни топиб ўқинг.
3. Бола хаёлида қаерларга “бориши”, қандай режалар тузиши ҳақидаги фикрларингизни айтиб беринг.
4. Шеърни ёд олинг.

3

3. Эртакни ўқинг.

ДОНИШМАНД СОАТ

(замонавий эртак)

Уй деворида қизчанинг бобосидан қолган эски соат осиглиқ турарди. У аҳён-аҳёнда вақтни эслатиб бонг уриб қўярди. Бир куни соат бонг урмай қўйибди.

– Энди вақтни қандай биламан? – дебди қизча соат олдига келиб. Кутилмаганда соат:

– Ҳаммасига ўзинг айбдорсан, – дея жавоб қайтарибди қизчага.

– Ие, сен ҳали гапиришни ҳам биласанми?

– Мен ҳамиша гапирганман. Фақат сен эшитишни истамагансан.

– Эҳ, вақтни тўғри кўрсатмасанг, мактабга кеч қолишим мумкин-ку!

– Худди доим вақтида борадигандек гапирсан-а, – кулибди соат.

– Қачон қарама, кечиқиб юрасан-ку. Сен вақтингни умуман қадрламайсан, билдингми?

Шундай қилиб, хафа бўлган соат вақтни кўрсатмай қўйибди. Аниқ вақтни била олмай қизча ҳам кўп қийналибди. Бир куни қизча соат олдига келиб, шундай дебди:

– Келишиб олайлик, соатвой. Сен аввалгидек вақтни тўғри кўрсатсан, мен эса зарарли одатларимни ташлайман.

– Бўпти-да. Лекин бир шартим бор: янги дафтар тутасан ва унга кунлик режаларингни ёзиб борасан.

– Шу бугуноқ дафтар тутганим бўлсин!

– Яна тартиб – интизомга ҳам ўрганишинг керак. Шунда бўш вақтинг кўпайиб, фойдали ишлар билан шуғуллана оласан.

– Ҳамма гапинг тўғри... Вой, айтганча бугун бувимни кўргани бормоқчи эдим-ку. Сен билан бўлиб эсимдан ҳам чиқа ёзибди.

Қиз шошганича нарсаларини йиғиштира бошлабди. Соат эса насихат қилишда давом этармиш:

– Ўзинг билан бирорта қизиқ китоб ол. Бекатда автобус кутиб, бекор ўтирганингда ўқийсан. Ўқиш – энг фойдали машғулот!

– Соатвой, шунча нарсани қаердан биласан?
– Мен жуда эски соатман. Узоқ вақтдан буён одамларни кузатаман. Кимдир вақтни қадрлайди, кимдир эса, йўқ. Умрини кераксиз ўйин-кулгуга сарфлаганлар афсус қилиб қолганини кўрдим. Мен оддий соатман. Қиладиган ишим – одамларга вақтни кўрсатиш. Милларим пичирлаб умр оқар дарёдек ўтиб кетишини эслатиб туради. Бироқ кўпчилик буни ҳаёти сўнгидагина англайди. Улар қани энди, вақт орқа қайтса-ю, хатоларимни тузатсам, дея афсусланиб қолаверishaди.

Қиз донишманд соатнинг гапларини тинглаб, ўйланиб қолибди.

– Ҳалиям шу ердамисан? – ёлғондакам аччиқланибди соат.

– Бунақада бувингнинг олдига ҳам кечикиб борасан-ку!

Қизча бир жилмайиб қўйибди-ю, чопқиллаб уйдан чиқиб кетибди. Хонадан яна донишманд соатнинг бир маромда чиқиллаши эшитила бошлабди.

Нигора Солиҳова

4

Савол ва топшириқлар.

1. Нима учун соат бонг урмай қўйибди?
2. Қизча билан соат нималар ҳақида гаплашганлигини ўз сўзларингиз билан айтиб беринг.
3. Қизча билан соат қандай нарсаларга келишиб олишганлиги ҳақидаги ўринларни ўқиб, мазмунини тушунтиринг.
4. Нима учун соатни “донишманд” деб таърифлаган? Фикрингизни асосланг.
5. Соатнинг қизчага вақтнинг қадри ҳақида айтганларини ўқиб, мазмунини тушунтиринг.
6. Эртакни ролларга бўлиб ўқинг.

5

Ижод қилинг.

1. Донишманд соатнинг қизчага режа тузиш ҳақидаги фикрлари асосида сиз “Келажак режаларим” мавзусида кичик эссе ёзинг.

1

1. Шеърни ифодали ўқинг.

КЕЛАЖАК БИЗНИКИ

Кўк юзин яшнатар
 Минглаб юлдузлар.
 Ер юзин янгратар
 Ўғил ва қизлар.
 Биз ернинг юлдузи,
 Юрт ўғил-қизи.
 Биз билан порлагай
 Ватаннинг юзи.
 Оқ кўйлак, қора шим
 Кийим-бошимиз.
 Мағрурмиз ҳар доим –
 Баланд бошимиз.

Оқ кўйлак – оқ пахта,
 Ўз ҳимматимиз.
 Қора шим – қора жун
 Ўз меҳнатимиз.
 Меҳнаткаш боламиз,
 Қайнаб тошамиз.
 Ойни ҳам оламиз,
 Ундан ошамиз.
 Юрамиз илгари
 Азмимиз ёниқ,
 Келажак бизники,
 Йўлимиз аниқ.

Миразиз Аъзам

2

2. Савол ва топшириқлар.

1. Шеър кимлар номидан ёзилган?
2. Шоир болаларни “ернинг юлдузи” деб таърифлашни сиз қандай тушунасиз?
3. Шеърдан: “Юрамиз илгари
 Азмимиз ёниқ,
 Келажак бизники,
 Йўлимиз аниқ” мисраларининг мазмунини тушунтиринг.
 Сиз ҳам шундай ўйлайсизми? Фикрингизни далилланг.
4. Шеърнинг охирги тўрт мисрасини ёддан ёзинг.
5. Шеърни оҳангга солиб қўшиқ қилиб айтиб ўрнанинг.

3**Билимингизни синанг.**

1. Бўлимда ўқиган қандай шеър ёки эртак сизга кўпроқ ёқди? Нима учун?
2. “Майли буниси туш-ку! – Деди қадрдонларга. Хаёлан жўнади у Келажак замонларга” мисралари қайси шеърдан олинган? Муаллифи ким? Шеърнинг мазмунини сўзлаб беринг.
3. “Хаёлпараст ва интернет” эртагидаги хаёлпараст қайси асрга саёҳатни танлади? Эртак мазмунини сўзланг.
4. Синбоднинг саргузаштлари ҳақида қисқа маълумот ёзинг.
5. Бўлимда ёд олган шеърларингиздан бирортасини ёддан айтинг.

4**Изланинг, ижод қилинг.**

1. Дўстларингиз билан йил давомида ўрганган бўлимларингиз асосида “Ранг-баранг олам” мавзусида постер тузинг.

5**Шеърни ифодали ўқинг.****ЁЗ ҚЎШИҒИ**

Яна келди ёз,
Мевалар тўкин.
Новдалар базўр
Кўтарар юкин.
Ҳил-ҳил шафтоли
Бол, дейди таъмим.
Чўғдайин олу
Ол, дейди мани.
Кеч, дейди, куйлаб

Муздай шалола.
Қуч, дейди яйраб,
Мавжлар, ҳой бола!
Ёз қандай маза! –
Дегандек қушлар,
Сайрашиб тоза.
Шохма-шоҳ учар.
Тилимизда бол –
Қўшиғинг, эй ёз!
Қуйлаймиз сени.
Бўлиб жўровоз,
Чалиб олтин соз!

Олқор Дамин

Хаёлпараст
Жўровоз

ГЛОССАРИЙ

Аламзада	Алаמידан тўйиб, қасос, ўч олиш қасдига тушган, кимсада алами бўлган инсон.
Алвон-алвон	Ранг-баранг, хилма-хил.
Баъдаз	Кейин, сўнг, сўнгра
Беҳад	Чегараси йўқ, ҳаддан ташқари.
Бедов	Учқур, ўйноқи от.
Бесамар	Фойдасиз, натижасиз, беҳуда.
Бисёр	Жуда кўп, чексиз, катта миқдорда.
Бийрон	Бурро-бурро гапирадиган, гапга чечан.
Боқибегам	Ортиқ даражада беғам, бепарво.
Бўрсилдоқ	Кўпчиб, билқиллаб турган.
Бўрк	Ошланган қоракўл теридан цилиндр шаклида тикилган бош кийим, телпак.
Газанда	Ари, илон, чаён каби чақадиган жониворларнинг умумий номи.

Емак	Егулик нарса, овқат.
Жез	Мис, руҳ ва қалай қоришмаси.
Жиноят	Айб, давлат қонунлари билан белгиланган тартибга хилоф ва шу қонунларга асосан жавобгарликка тортишни талаб қиладиган, жамоат учун хавфли хатти ҳаракат.
Жигарпора	Жигари пора бўлган, жигарининг бир парчаси эзилган.
Жиққамушт	Қаттиқ муштламоқ, урушмоқ.
Имзо	Қўл қўйиш, тасдиқлаш.
Искана	Дурадгорлик асбоби: кескич, ёғоч ва тахтани ўйиш, тешиш учун қўлланилади.
Интиқ	Сабрсизлик билан кутувчи, интизор.
Ишқал	Мушкуллик, чалкашлик.
Ифтихор	Фахрланиш, мақтаниш.
Лочира	Оширилмаган хамирдан юпқа қилиб ёйиб, тандирда ёпилган нон.
Маврид	Бирор ишнинг амалга ошиши ёки оширилиши учун қулай вақт, пайт.

Машриқ	Шарқ, кун чиқиш томон.
Мағриб	Ғарб, кунботар.
Маъдан	Қон, ер ости бойликлари.
Меҳвар	Ўқ, айланиш маркази.
Мужассам	Гавдаланган, мукаммал ва аниқ тус, шакл олган.
Мужгон	Киприк.
Мулзам	Бирор иши, хатти-ҳаракати учун лол, уятли, хижолатли ҳолатда қолган.
Муроса	Ўзаро келишувли муносабат.
Мурғак	Янги униб чиққан, нозик-ниҳол; ҳали суяги қотмаган, ўзини тутиб олмаган, нимжон.
Мушак	Ёқилганда осмонга кўтарилиб, хилма-хил ажиб ранглар ҳосил қилиб портлайдиган снаряд ёки ракета.
Мўри	Ошхона, печка ва ўчоқларнинг тутун чиқиб кетадиган йўли.
Навқирон	Куч-қувватга тўлган, қирчиллама, ёш.

Наъра	Ларзали, ваҳимали қаттиқ овоз.
Пайхонламоқ	Босиб-янчиб оёқ ости қилмоқ, топтамоқ.
Пайкал	Марза, ариқ, йўл кабилар билан ажратилган катта экин майдони.
Пайраҳа	Ёғоч- тахта чопилганда, рандаланганда ҳосил бўладиган чиқинди.
Пешвоз	Туриб қарши олмоқ, кутмоқ, юзма-юз турмоқ.
Пинж	Қимса ёки нарсанинг ёни, биқини; бағри.
Посанги	Тарози паллаларини тенглаштирувчи қўшимча тош.
Сайёҳ	Саёҳат қилувчи, саёҳатчи.
Салтанат	Хон, подшо ҳукмдорлиги ва шундай ҳукмдор қўл остидаги давлат.
Сарҳад	Чегаранинг боши; ҳудуд.
Сипоҳлик	Аскарлик, жангчилик.
Сўзана	Шойи ип билан кашта тикилган кичик рўмол; палак.
Сўри	Катта тахта каравот.

Танбех	Ножўя хатги-ҳаракати учун берилган таъзир, койиш, огоҳлантириш.
Тумонат	Саноғига етиб бўлмайдиган, ниҳоятда кўп (одамлар тўпи); халойиқ.
Тўтиё	Мис зангидан ҳосил қилинган кристалл. (қадимда кўз дориси сифатида ишлатилган).
Тўфон	Кучли сув тошқини, шиддатли бўрон.
Тўсин	Иморатнинг ва умуман ҳар қандай қурилма, иншоотнинг томи, ора-ёпмалари, полига кўндаланг солинган бақувват ёғоч, темир ёки бошқа нарса.
Уюр	Орасида бир айғири бўлган биялар тўдаси.
Фарз	Бажарилиши зарур бўлган ахлоқий-маънавий вазифа, бурч.
Фармонбардор	Итоат қилувчи, буйсунувчи.
Хас	Қуруқ ўсимлик пояси.
Халойиқ	Одамлар, халқ.
Хомуш	Ғамгин, кайфияти йўқ.

Хижолат	Уятдан ўзини ноқулай, ўнғайсиз сезиш; уялиш ҳисси.
Шарм-ҳаё	Ножўя хатти – ҳаракатдан ўзини тия олиш ҳисси; уят, номус.
Шафқатсиз	Бировга ачинмайдиган, раҳм қилмайдиган, аямайдиган, раҳмсиз.
Шахдам	Тез ва дадиллик билан қилинган; тетик, дадил.
Шивит	Укроп.
Шижоат	Ҳаракат, фаолиятда мардона, жасоратли интилиш.
Эллипс	Конус ёки цилиндрни унинг ўқига қия бўлган текислик билан қирққанда ҳосил бўладиган ёпиқ эгри чизиқ.
Эшкак	Қайиқни ҳаракатга келтириш ва бошқариш учун хизмат қиладиган узун дастали ёғоч курак.
Элчи	Бир суверен давлатнинг бошқа бир суверен давлатдаги дипломатик вакилларининг энг катта мартабаси, унвонига эга бўлган шахс; дарак берувчи нарса, белги.
Қатим	Тиқишда игна ёки сўзанадаги ип ёки ипакни ҳар бир ўтказиш.

Қиёс	Солиштириш, ўхшатиш.
Ҳадя	Бировни хурсанд қилиш учун текин берилган нарса.

МУНДАРИЖА

1-бўлим. МЕНИНГ ВАТАНИМ – ҚОЗОҒИСТОН

1. Мадҳингни куйлаб	4
2. Бизнинг Қозоғистонимиз	7
3. Юрт байроғи.....	10
4. Булбул чаманни севар, Инсон Ватанни... ..	13
5. Ватан мадҳи.....	16
6. Мажнунтол	19
7. Арғумоқ.....	22
8. Ватаннинг чироғи	25
9. Ватанни сев.....	28
10. Ўғлингман, Ватан	31

2-бўлим. ИНСОНИЙ ҚАДРИЯТЛАР

11. Саломлашиш одоби	34
12. Яхшилик.....	36
13. Мукофот.....	39
14. Китоблар мазмуни.....	42
15. Юлдузнинг орзуси.....	45
16. Жон дўстим.....	48
17. У билан ўйнамайман	51
18. Мулзам бўлдим	54
19. Ака-укалар.....	57
20. Инсофли бўл.....	60

3-бўлим. МАДАНИЙ МЕРОС

21. Ардоқли ота-боболар.....	64
22. Достонлар меросимиз.....	67
23. Шер билан Дуррож	70
24. Куй отаси	73
25. Яссавий зурриётлари	76
26. «Мақол китоби»	79
27. «Андижон полкаси»	82

4-бўлим. КАСБЛАР ОЛАМИ

28. Нон.....	85
29. Ўқитувчим олқишлайман.....	87
30. Ерга чизилган расм	91
31. Ҳунарманд бола	94
32. Лаҳзадаги мўъжиза.....	97
33. Адиб – бетартиб.....	100
34. Бобом эккан арча	103

5-бўлим. ТАБИАТ ҲОДИСАЛАРИ

35. Қиш ташбеҳлари.....	107
36. Рангин қорлар	110
37. Осмондаги тўполон	113
38. Беминнат ёрдамчилар.....	116
39. Мушак	119
40. Шудринг	122
41. Ой ва қуёш.....	125
42. Бойчечак.....	128
43. Қиш лавҳалари	131
44. Камалак	134

6-бўлим. АТРОФ – МУҲИТ МУҲОФАЗАСИ

45. Бор бўлсин она табиат	138
46. Она табиатни ардоқланг.....	141
47. Сув – ҳаёт манбаи	144
48. Қушлар – бизнинг дўстимиз.....	147
49. Баҳор келаётир	150
50. Азиз инсонга таъзим	153
51. Ҳамжиҳатлик меваси	156
52. Табиат қоровули (1-қисм).....	159
53. Табиат қоровули (2-қисм).....	162
54. Наврўзи олам келди	165

7-бўлим. ҚОИНОТГА САЁҲАТ

55. Аэронавт ҳикояси	169
56. Сайёралар кезар самода... ..	172
57. Қуёш севган юрт	175
58. Оймома пилла.....	178
59. Ажиб сирли макон	181
60. Осмондан музқаймоқ ёққан кун.....	184
61. Нега ер, нега осмон?.....	187

8-бўлим. ҚЕЛАЖАҚҚА САЁҲАТ

62. Азизнинг орзуси	191
63. Хаёлпараст ва интернет	194
64. Саёҳат олдидан	197
65. Яшасин тинчлик, бор бўлсин тинчлик.....	201
66. Биз енгамиз бўронларни	204
67. Донишманд соат.....	207
68. Қелажақ бизники.....	210
Глоссарий	213

Учебное издание

**Махбуза Октамовна Мусаева
Зарифа Исламшиковна Аташикова
Нигара Октамбаевна Шамадиева**

АДАБИЙ ЎҚИШ

Умумтаълим мактабларининг
4-синфи учун дарслик

(на узбекском языке)

Редактор

Художественный редактор

Техн. редактор

Дизайн

и компьютерная верстка

Ш.А. Туйчиева

Ш.Ш. Шомухсинов

З. Бошанова

Г.А. Утеновой

ИБ №7419

Подписано к печати 16.09.2019 г. Формат 70×90¹/₁₆.
Бумага офсетная. Гарнитура «SchoolBook Kza». Печать офсетная.
Физ. печ. л. 14,0. Усл. печ. л. 16,38. Усл. кр. от. 65,52.
Тираж 7000 экз. Заказ №

Республика Казахстан. Издательство «Жазушы», 050009.
г. Алматы, пр. Абая, 143.
E-mail: zhazushi@mail.ru

ISBN 978-601-200-685-8

